

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETO
EKONOMIKOS KATEDRA

EGLĖ MITALOUSKIENĖ
VIEŠOJO SEKTORIAUS EKONOMIKA

**PRIVATIZAVIMO EIGA LIETUVOJE PO 1990 M. IR
REZULTATŲ ĮVERTINIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Prof. Dr. Gediminas Davulis

Vilnius
2005

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. EKONOMIKOS LIBERALIZAVIMO SĄLYGOS IR PRIVATIZAVIMO IDĖJŲ RAIDA PRADINIAME TRANSFORMACIJOS PROCESSE.....	8
1.1. Mokslinės literatūros tiriančios privatizavimo procesus apžvalga.....	8
1.2. Lietuvos ekonominė padėtis reformų išvakarėse.....	9
1.3. Privatizavimo idėjų raida.....	11
2. PRIVATIZAVIMO PROCESO LIETUVOJE ANALIZĖ (1991-2005M.).....	14
2.1. Privatizavimo proceso Lietuvoje suskirstymas į etapus.....	14
2.2. Privatizavimui keliami tikslai.....	16
2.3. Pirmasis privatizavimo etapas (1991-1995 m.) - privatizacija už investicinius čekius....	19
2.3.1. Specifiniai masinės privatizacijos bruožai.....	20
2.3.2. Privatizacijos už investicinius čekius apimtys.....	21
2.3.3. Privatizavimo būdai.....	24
2.4. Privatizacija už grynuosius pinigus (1996-2001 m.).....	26
2.4.1. Privatizacijos už grynuosius pinigus apimtys.....	28
2.4.2. Privatizavimo būdai.....	29
2.4.3. Užsienio investicijos.....	31
2.5. Privatizacija baigiamuoju laikotarpiu (po 2001 m.).....	32
2.5.1. Strateginių objektų privatizavimas.....	33
2.5.2. Privatizavimo rezultatų suvestinė.....	35
3. TEISINĖS BAZĖS REGLAMENTUOJANČIOS PRIVATIZAVIMO PROCESUS APŽVALGA.....	36
3.1. Teisės aktų kaita pradiniame reformų etape.....	36
3.2. Esminiai pokyčiai priėmus LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymą.....	41
3.3. Teisinė aplinka po 1997 m. ir Valstybės turto fondo vaidmuo.....	43
4. PRIVATIZAVIMO VYKDYMO PROBLEMOS IR REZULTATŲ ĮVERTINIMAS.....	46
4.1. Iš privatizavimo gautų lėšų panaudojimas.....	46
4.2. Veiksniai įtakojantys neigiamas privatizavimo pasekmes.....	49
4.3. Visuomenės nuomonės apie privatizacijos procesą tyrimas.....	53
4.4. Privatizavimo rezultatų įvertinimas.....	55
IŠVADOS.....	61
INFORMACIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS.....	64
SANTRAUKA.....	73
SUMMARY.....	74
PRIEDAI	

IVADAS

Paskutiniaisiais XX a. dešimtmečiais daugelis tiek išsivysčiusių, tiek besivystančių pasaulio valstybių išgyveno reikšmingas permainas, kurias įtakojo naujai besiformuojančios politinės, socialinės, ekonominės ir technologinės sąlygos. Ypač didelę įtaką darė sparčiai vykdomos ekonominės reformos, kurios iš esmės keitė valstybės vaidmenį ekonomikoje, valstybinių institucijų funkcijas, nuosavybės formas, įmonių valdymo metodus, įstatymus ir net požiūrį į darbą bei tarpusavio santykius.

Kapitalizmo sistemos kritikai manė, jog geriausia ekonomikos “gydymo” priemonė yra nacionalizavimas. Stipriausiais jų argumentais galima laikyti tai, jog viešosios nuosavybės perdavimas į privačias rankas suprastins viešųjų paslaugų kokybę bei galimybę jomis pasinaudoti. Privatininkai, nors ir siekia dirbti efektyviai, gautas pajamas naudoja ne papildomos viešosios gerovės didinimui, o asmeniniams poreikiams tenkinti. Tačiau gyvenimas akivaizdžiai parodė, kad neefektyviai naudojama valstybės nuosavybė nesugebėjo išspręsti nei ekonominių, nei socialinių problemų. Valdžia nuolat painioja ekonomiką su politika, per savo turtą sprendama vienadienes politines problemas. Nemaža valstybinių įmonių mažai pelningos arba nuostolingos. Dažniausiai šiose įmonėse pastebimas per didelis darbuotojų skaičius, ribotos jų atleidimo iš darbo galimybės bei konkurencijos nebuvimas. Įmonių vadovai nesuinteresuoti mažinti darbo sąnaudas, modernizuoti gamybą, plėtoti inovacijas. Todėl pereita prie nuomonės, kad didžiausią ekonominę galią turi tos valstybės, kuriose didžiąją nuosavybės dalį sudaro privati nuosavybė, kur mažinamas biurokratinis aparatas ir valstybinis reguliavimas. Šias idėjas palaikė liberalizmo šalininkai, kurie visuomet pasisakė prieš nacionalizavimą ir pagrindė privataus kapitalo bei laisvos rinkos plėtojimo būtinumą. Pagrindinį jų argumentą galima formuluoti taip: laisvoji rinka teikia geresnes paslaugas nei nekonkurencingas viešasis sektorius.

Taip XX a. 7-8-ąjį dešimtmetį Vakarų išsivysčiusiose valstybėse prasidėjo perėjimas į rinkos ekonomiką. Pagrindinėmis ekonominės reformos sudėtinėmis dalimis tapo prekių, paslaugų, kainų, kapitalo judėjimo liberalizavimas, valiutos kurso, infliacijos ir biudžeto deficito stabilizacija, naujų rinkos institucijų atsiradimas bei kiti struktūriniai pokyčiai. Siekiant susiaurinti reguliuojamąjį valstybės vaidmenį ir plečiant privatų sektorių buvo pradėtas valstybinio turto privatizavimas.

Privatizavimas – gana plati sąvoka. Dažniausiai privatizavimas suprantamas kaip valstybinio turto perėjimas į privačias rankas. Tačiau tai tik viena iš privatizavimo proceso sudedamųjų dalių. Privatizavimas susideda iš tarpusavyje susijusių procesų, kurie priklauso nuo ekonomikos būsenos. Jau susiformavusios rinkos ekonomikos šalyse, pagrindinis etapas yra valstybinio turto perėjimas į privačias rankas siekiant atskirti ir pašalinti politinius sprendimus iš

verslo sprendimų ir taip didinti turto panaudojimo efektyvumą. Besivystančios ekonomikos šalyse taip pat to siekiama, tačiau kapitalo rinkos plėtra ir privatizavimo proceso kūrimas – ne ką mažesnis tikslas. Nepaisant to, privatizavimo patirtis išsivysčiusiose ir besivystančiose šalyse iš esmės skiriasi.¹ Privatizavimo sąlygos įvairiose šalyse ar šalių grupėse yra labai skirtingos ir ne tik dėl to, kad skiriasi ekonominio išsivystymo lygis, bet ir politinis režimas, politinė kultūra, tradicijos.

Po nepriklausomybės atstatymo 1990 m. Lietuvai, kaip ir kitoms postkomunistinėms valstybėms, pradėjusioms ūkio pertvarką, teko spręsti daug sudėtingų problemų, norint iš centralizuotos planinės ekonomikos pereiti į ekonominę sistemą besiremiančią rinkos principais. Tačiau skirtingai nuo išsivysčiusių Vakarų Europos šalių, Lietuvos užduotis buvo daug sudėtingesnė. Tai sąlygojo faktas, kad Lietuva nuo 1940 m. buvo sudedamoji Sovietų Sąjungos dalis ir iki pat XX a. 10-ojo dešimtmečio jos ūkis buvo nuosekliai integruojamas į SSRS ūkį, visa ekonomika buvo integruota į SSRS ekonominę erdvę. Šalis neturėjo savarankiškos finansų sistemos, institucinės ir teisinės bazės, netgi nebuvo specialistų, kurie būtų pakankamai kvalifikuoti ir galėtų formuoti ilgalaikę ekonominę politiką. Vyravo politiniai ir tik po to ekonominiai interesai. Tuo buvo siekiama, kad Lietuva niekuomet nebegalėtų atkurti nei ekonominės, nei politinės nepriklausomybės. Tačiau stiprus visuomenės pasiryžimas vykdyti reformas, “socialinis sutarimas” tarp Vyriausybės ir žmonių reformų įgyvendinimo klausimais pereinamojo laikotarpio pradžioje, buvo pagrindiniai veiksniai, sudarę sąlygas sparčiai ekonomikos pertvarkai, kur vieną svarbiausių vaidmenų suvaidino valstybinio turto privatizavimas.

Kadangi privatizavimo eiga Lietuvoje yra daugialypis procesas ir jos padarinių įvertinimas gali būti daugelio kompleksinių tyrimų tematika, kurie pranoktų magistrinio darbo apimtį bei reikalavimus, nagrinėjimas įmanomas pasirenkant tam tikras konkrečias tyrimo kryptis ir aspektus. Todėl autorės dėmesys šiame darbe bus skiriamas specifiniams atskirų privatizavimo etapų bruožams atskleisti, valstybinių institucijų ir teisės aktų, kurie tiesiogiai įtakojo privatizavimo eigą bei rezultatus, vaidmeniui aptarti bei rezultatų įvertinimui.

Tyrimo problema. Privatizavimo rezultatų tiesioginė priklausomybė nuo valstybinių institucijų veiklos ir teisinės bazės tobulumo.

Tyrimo dalykas. Valstybinio turto privatizavimo eigos nuoseklumo, išsikeltų privatizavimo tikslų, Lietuvos Respublikos įstatymų, tiesiogiai įtakojusių valstybinės nuosavybės išvalstybinimą, privatizavimo vykdymo ir pasekmių analizė.

¹ Obrazcovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 149-150

Tyrimo tikslas - apžvelgti valstybinio turto privatizavimo eigą Lietuvoje po nepriklausomybės atkūrimo ir apibūdinti privatizavimo politikos teorinius bei praktinius aspektus. Įvertinti atskirus privatizavimo etapus, atskleisti jų trūkumus bei privalumus. Išanalizuoti su privatizavimo procesais susijusių teisės aktų ir valstybinių institucijų įtaką siekiant perėjimo į rinkos ekonomiką ir privatizuojant valstybinį turtą.

Uždaviniai:

1. Remiantis mokslinėje literatūroje išdėstytais teoriniais ir empiriniais faktais, apžvelgti privatizacijos procesą Lietuvoje, išanalizuoti ir palyginti valstybinio turto privatizavimo po nepriklausomybės atkūrimo etapus bei jiems būdingus bruožus. Pateikti bei palyginti statistinius duomenis, kurie atspindėtų kiekvienam etapui būdingus privatizavimo tempus ir intensyvumą;

2. Apibūdinti valstybinio turto privatizavimo būdus. Atskleisti skirtingų privatizavimo būdų pranašumus ir trūkumus;

3. Įvertinti teisinės bazės poveikį privatizavimo procesui, didžiausią dėmesį skiriant teisės aktams, kurie tiesiogiai įtakojo privatizacijos eigą ir didele dalimi lėmė vienokias ar kitokias pasekmes. Atskleisti LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo spragas, palyginti jį su LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymu, o taip pat pastarajame išdėstytų normų kaitą bei prieštaravimus;

4. Paminėti už valstybinio turto privatizavimą atsakingų institucijų vaidmenį, kaitą, jų kompetenciją bei įtaką privatizavimo procesui. Plačiau aptarti Valstybės turto fondo (toliau - VTF) vaidmenį, kadangi jam tenka ypač daug ir atsakingų funkcijų, t.y. ne tik privatizuoti valstybei nuosavybės teise priklausančią turtą ir kontroliuoti kaip laikomasi privatizavimo sutarčių, bet ir atstovauti valstybės interesams valdant bei naudojant valstybės turtą;

5. Vadovaujantis teoriniais ir praktiniais tyrimų rezultatais, atlikti privatizavimo rezultatų Lietuvoje analizę.

Hipotezė. Vadovaujantis mokslinės, periodinės literatūros, teisės aktų bei statistinių duomenų analize, apibūdinti praktinę privatizacijos patirtį Lietuvoje po nepriklausomybės atstatymo keliami hipotezė, kad valstybinio turto privatizavimo procesas Lietuvoje tiesiogiai įtakojamas valstybės institucijų veiklos ir teisinės bazės. Galima daryti prielaidą, kad privatizacijos rezultatyvumą lėmė tiek institucinės pertvarkos logika, tiek valdžios pasirinktas privatizavimo modelis, kuris, kaip parodė vėlesnė patirtis, nebuvo pakankamai geras.

Tyrimo objektas. Valstybinio turto privatizavimo procesas Lietuvoje po 1990 metų.

Tyrimo metodai. Tiriant po nepriklausomybės atkūrimo prasidėjusio valstybės turto privatizavimo proceso raidą, teorinius pagrindus, taikyta loginė mokslinės literatūros analizė. Studijuoti įvairūs Lietuvos ir užsienio autorių veikalai, kurie mokslškai pagrindžia privatizavimo proceso teigiamus ir neigiamus bruožus, pateikia argumentuotą teisingo privatizavimo proceso plėtojimą, atkreipia dėmesį į privataus sektoriaus įtaką privatizuojant valstybei nuosavybės teise priklausančią turtą. Periodinių leidinių bei elektroninių šaltinių medžiaga buvo stengiamasi papildyti mokslinėje literatūroje išdėstytus teiginius.

Objektyvios informacijos gauta pasitelkus ekonominės statistikos analizės metodą. Atlikti statistiniai skaičiavimai pakankamai aiškiai atkūrė privatizavimo proceso pokyčius ir tendencijas, padėjo įvertinti jo ekonominį efektyvumą.

Apibendrinant ir vertinant valstybinio turto privatizavimo politikos formavimo, įgyvendinimo veiksmingumą ir padarinius, taikytas eksperimentinis metodas, t.y. panaudoti mokslininkų ir privatizavimo proceso vykdytojų praktikų pareikšti vertinimai.

Siekiant įvertinti visuomenės nuomonę apie privatizavimo procesą Lietuvoje buvo atlikta sociologinė apklausa. Gauti tyrimo rezultatai leido atskleisti paprastų žmonių nuomonę apie pokyčius, vykusius po nepriklausomybės atstatymo.

Privatizavimo proceso įvertinimo problematika buvo tiriama sisteminiu požiūriu. Šiam tikslui buvo pasirinktas struktūrinės funkcinės analizės metodas, kuris yra veiksmingas pereinant nuo teorinių problemų iškėlimo prie konkrečių tyrimų, kaip gerinti privatizavimo proceso eigą, kaip išvengti neteisėtų veiksmų ir pasiekti didesnę efektyvumą. Šis metodas leidžia visapusiškai išnagrinėti keliamus klausimus.

Literatūros apžvalga. Pradedant rašyti tiriamąjį darbą, pirmiausia buvo studijuojami apibendrinančio pobūdžio veikalai: knygos, disertacijos ir kita bendro pobūdžio literatūra, kuri padėjo geriau įsigilinti į tiriamą problemą. Apibūdinant privatizavimo proceso esmę, specifiką, raidą, etapus bei rezultatus remtasi Lietuvos (A. Šimėnas, O. G. Rakauskienė, J. Solnyškinienė, M. Dapkus, B. Melnikas, V. Obrazcovas ir kt.) bei užsienio (R. Frydman, A. Rapaczynski, L. Balcerowicz ir kt.) šalių autorių tyrinėjimais.

Didelis dėmesys buvo skirtas teisės aktų studijoms. Tai sudarė vaizdą kaip keitėsi privatizavimo proceso eiga Lietuvoje iš teisinės pusės. Apibūdinant privatizavimo politikos nustatymą, koregavimą bei įgyvendinimą, vadovautasi LR Seimo priimtais įstatymais ir vykdomosios valdžios priimtais teisės aktais, daugiausia LR Vyriausybės nutarimais.

Statistinę tyrimo bazę sudaro Statistikos departamento, Ūkio ministerijos (buvusi Ekonomikos ministerija), VTF bei kiti viešai skelbiami duomenys. Taip pat daug statistinių duomenų pateikiama moksliniuose leidiniuose, kurie įtraukti į pridedamą literatūros sąrašą.

Taip pat buvo studijuojama literatūra, kuri aptaria siauresnius klausimus, susijusius su valstybinio turto privatizavimu, tai yra straipsniai, kurių didelę dalį pavyko rasti elektroniniuose šaltiniuose, tezės, anotacijos, periodinė spauda ir kita.

1. EKONOMIKOS LIBERALIZAVIMO SĄLYGOS IR PRIVATIZAVIMO IDĖJŲ RAIDA PRADINIAME TRANSFORMACIJOS PROCESSE

1.1. Mokslinės literatūros tiriančios privatizavimo procesus apžvalga

Literatūra, nagrinėjančią privatizavimo problematiką, sąlyginai galima suskirstyti į grynai teorinę ir gausiai paremtą praktine privatizavimo procesų analize. Šiame darbe, remtasi ekonomikos bei kitų socialinių mokslų teoretikų mintimis, taip pat didelis dėmesys skirtas teorinių teiginių bei empirinių rodiklių sugretinimui.

Svarbu pažymėti tai, jog literatūra, skirta privatizavimo procesams nagrinėti, yra labai gausi ir įvairialypė. Gausu ekonominės literatūros grindžiamos Vakarų autorių tyrinėjimais, kurie vieningai laikosi nuomonės, jog ūkio pažanga įmanoma tik puoselėjant laisvos rinkos ekonomikos idėjas, mažinant valstybinio sektoriaus įtaką ekonominiams procesams ir skatinant privataus sektoriaus plėtrą. Vakarų šalių autorių darbai apima išsivysčiusias rinkos ekonomikos sistemas, t.y. šalis, kuriose prekės, paslaugos bei išteklių paskirstomi rinkos mechanizmo pagalba, veikia įstatymai ir teisinės normos, reguliuojančios verslininkystę, bei ginama nuosavybės teisė. Šiose valstybėse patikimai funkcionuoja centrinio banko sistema, o pagrindinis valstybinės valdžios tikslas – per įždo bei pinigų politiką reguliuoti gamybos apimtį, užimtumą ir ekonomikos augimą. Tokia ekonominė sistema labiausiai būdinga industrinėms pasaulio valstybėms, kuriose valstybinio turto privatizavimas prasidėjo dar 7-jame praėjusio amžiaus dešimtmetyje. Šie, jau penktąją dešimtį Vakaruose vykstantys procesai iš esmės skiriasi nuo privatizavimo procesų, vykusių ir tebevykstančių buvusiose socialistinėse valstybėse, tame tarpe ir Lietuvoje, kur ekonomika ilgą laiką pasižymėjo didele gamybos specializacija ir plačiai išvystytu centralizuotu ekonomikos reguliavimu.² Dėl vietos stokos, šiame darbe, nebus gretinami privatizavimo skirtumai, būdingi išsivysčiusioms rinkos ekonomikos šalims ir postkomunistinėms valstybėms, kurios ilgą laiką puoselėjo planinę ekonomiką ir tik pastaruosius 15 metų sparčiai persitvarko į ekonomiką, veikiančią pagal laisvos rinkos principus. Todėl didesnis autorės dėmesys skirtas ekonominės literatūros masyvui, kur atskleidžiama postkomunistinių šalių privatizavimo procesų specifika. Akivaizdu, kad autoriai analizavę buvusio centralizuoto valdymo šalių ekonominę padėtį bei ateities perspektyvas, rėmėsi Vakarų šalių patirtimi ir daugelio tyrinėtojų darbuose nesunku pastebėti, jog rinkos ekonomikos modelio veikimas buvo įsivaizduojamas toks pat, kaip ir Vakaruose, tačiau kaip šiandieninė patirtis rodo, tuometinė ekonominė padėtis nebuvo tinkamai įvertinta ir ilgalaikiai rezultatai nebuvo tokie kaip tikėtasi, bet apie tai plačiau kituose darbo skyriuose.

² Šiuolaikinė valstybė / sud. J. Matakas. Kaunas: Technologija, 1999 .P. 358-360

Privatizavimo idėjų raida, specifika, bei nuosekli privatizavimo už investicinius čekius Lietuvoje analizė, pateikta ekonomikos mokslų daktaro Alberto Šimėno monografijoje.³ Joje daug susistemintos medžiagos, aiškiai atkuriančios XX a. pabaigoje vyravusią ekonominę padėtį socialistinėse šalyse, po nepriklausomybės atstatymo Lietuvoje vykusios transformacijos procesus ir jai būdingus bruožus. Monografijoje gausu statistinių duomenų, diagramų, grafikų, kuriais remtasi analizuojant čekinę privatizaciją bei jos rezultatus. Tačiau autorė pastebi, jog kai kur vyrauja subjektyvi mokslininko nuomonė, susijusi su pirmosios nepriklausomos Lietuvos Vyriausybės darbu, ypač dėl delsimo pradėti įgyvendinti ekonomines reformas.

Sugrupuotos ir plačiai apibūdintos bendrosios ir masinio privatizavimo teorijos J. Solnyškinienės daktaro disertacijoje.⁴ Šiame darbe plačiai aptariamas masinio privatizavimo Lietuvoje makroekonominis modelis, kuriuo remiantis apžvelgiamas privatizacijos procesas. Būtina pastebėti, kad disertacijoje didžioji dalis duomenų pateikiama iki 1997 m. ir žvelgiant iš šių dienų pozicijos, kai privatizavimo procesas yra toliau pažengęs bei išaiškėję ilgesnio laikotarpio padariniai, galima paneigti arba papildyti kai kuriuos autorės teiginius.

Didelis bagažas teorinės ir praktinės medžiagos pateikiamas V. Obrazcovo, E. S. Savo ir E. E. Jančiausko dviejų dalių monografijoje.⁵ Joje gausu informacijos apie privatizavimo teoriją, didelis dėmesys skiriamas valstybės funkcijų privatizavimo procese apžvalgai, Lietuvos valstybinio turto valdymo ir privatizacijos teisinės bazės patirties analizei, privatizavimo institucijų funkcijoms ir kompetencijai, privatizavimo mechanizmui, metodams, būdams ir kt. Plačiai komentuojami konkretūs Lietuvos ir pasaulio privatizavimo atvejai, susilaukę plataus atgarsio. Tačiau, dėl plataus analizės spektro, didelė dalis informacijos yra tiesiog atkartojanti kitų tyrėjų jau padarytas išvadas.

Kitų autorių analizuojami privatizavimo aspektai taip pat atsispindi šiame darbe. Jų teiginiai bei išvados gretinami su šiame poskyryje jau minėtų autorių darbais.

1.2. Lietuvos ekonominė padėtis reformų išvakarėse

Ūkio reforma Lietuvoje buvo vykdoma sudėtingomis vidaus ir išorės politinėmis bei ekonominėmis sąlygomis. Pusę šimtmečio trukusi visiška priklausomybė nuo Sovietų Sąjungos, paliko skaudžius pėdsakus. Centralizuoto planavimo principų taikymas ir jų puoseleėjimas Lietuvoje suformavo atitinkamą valdžios pareigūnų, tarnautojų, įmonių vadovų ir darbininkų

³ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996

⁴ Solnyškinienė J. Valstybinio turto privatizavimo politika ir jos įgyvendinimas: Soc. m. dr. disertacija. Kaunas: [KTU], 2000

⁵ Obrazcovas V., Savas E.S., Jančiauskas E.E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003 (2004 išleista antroji knyga)

suvokimą apie ekonomiką ir jos valdymo principus. Įmonės nebuvo suinteresuotos aukšta produkcijos kokybe, kadangi esant centralizuotam produkcijos paskirstymui, nebuvo jokių sunkumų realizuojant žemos kokybės produkciją. Visuotinis deficitas – vienas būdingiausių planinės ekonomikos bruožų, kai prekių ir paslaugų paklausa viršija pasiūlą. Dėl žemos produkcijos kokybės ir nedidelio išteklių panaudojimo efektyvumo, didžioji dalis Lietuvos įmonių savo produkciją galėjo realizuoti tik SSRS ar kitų atsilikusių pasaulio šalių rinkose.

XX a. 9-jame dešimtmetyje akivaizdžiai atsiskleidė planinės SSRS ūkio sistemos nesugebėjimas konkuruoti su rinkos ekonomikos šalimis. Pajamų, kurias gaudavo SSRS ūkis, nebužtekėjo net būtiniausioms valstybės išlaidoms padengti. Lemiamas planinės ūkio sistemos ypatumas – mažas išteklių panaudojimo efektyvumas ir jų švaistymas – svarbiausia priežastis, kuri lėmė jos žlugimą. Sovietinio ūkio gyvybingumą kelis dešimtmečius dar palaikė dideli ir pigūs gamtos bei darbo ištekliai ir žemas pragyvenimo lygis. Laikiniai padėtį gelbėjo naftos, žaliavų eksportas. Tačiau naftos kainų kritimas pasaulio rinkose ir gavybos sumažėjimas Rusijoje, nuolat didėjantys pragyvenimo lygio skirtumai tarp planinės ir rinkos ekonomikos šalių, sudavė galutinį smūgį sovietinei ekonomikai. Pagrindinė problema, kurią spręsti buvo itin sunku – pakeisti centralizuotą planavimo sistemą rinkos ekonomika. SSRS centrinėms valdžios struktūroms reikėjo atsisakyti dešimtmečiais puoselėtos planinės ūkio valdymo sistemos ir pereiti prie nuolat kritikuotos rinkos ekonomikos.⁶

Reformos išvakarėse specialistų, kurie pasisakė už neefektyvaus komunistinio ūkio pertvarkymą Lietuvoje buvo daug, tačiau stokojo rinkos ekonomikos specialistų ir teisininkų, galinčių parengti naujus teisės aktus. Bet jau 1988 m. buvo sudaryta reformos grupė, kuri parengė viešą dokumentą – “Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo koncepciją”⁷. Šioje koncepcijoje buvo kritiškai vertinama planinė ūkio valdymo sistema ir suformuluotos Lietuvos ūkio reformos kryptys. Joje buvo apibendrintas rengėjų požiūris į būsimą ūkio reformą, aptarti svarbiausi ekonominio savarankiškumo aspektai: Lietuvos ekonominio savarankiškumo esmė, nuosavybės santykiai, kredito ir pinigų sistema, valdymo organizavimas, mokesčių sistema, respublikos ekonominio savarankiškumo įgyvendinimas. Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcijos rengėjų grupę, kurią sudarė A. Dobrovolskis, K. Glaveckas, J. Jankauskas, N. Markevičius, V. Navickas, K. Prunskienė, A. Šimėnas, G. Vagnorius ir kiti ekonomistai, vienijo kritiškas požiūris į itin neefektyvią ekonominę sistemą ir noras ją keisti.⁸ Ši grupė, kuriai vadovavo K. Antanavičius, kiek vėliau parengė Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo pagrindų įstatymo projektą, kurį 1989 m. viduryje priėmė LTSR Aukščiausioji taryba. Tačiau jis

⁶ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 22-24

⁷ Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo koncepcija. Vilnius: Žarija, 1988

⁸ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 29-30

visiškai nesiderino su kitais tuo metu Lietuvoje galiojusiais SSRS įstatymais ir neturėjo realaus įgyvendinimo mechanizmo. Todėl buvo deklaratyvus ir turėjo labiau ne ekonominę, o propagandinę reikšmę. Ankščiau minėtoji grupė dar parengė SSRS Ministrų Tarybos nutarimo projektą “Dėl Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo padidinimo”, kuris atitiko Lietuvos ekonominio savarankiškumo koncepcijos nuostatas.

Atsisakyti planinės ūkio valdymo sistemos - tai galima įvardinti kaip esminį Koncepcijos momentą. Tačiau apie perėjimą į laisvos rinkos ekonomiką joje nekalbama, o vietoj jos įvedama sąvoka “socialinė rinka”. Koncepcijoje apsiribojama Lietuvos ekonominiu savarankiškumu SSRS sudėtyje ir net neužsimenama apie nepriklausomybės atkūrimo perspektyvą, ekonominių ryšių plėtojimą su Vakarų valstybėmis ar privataus sektoriaus kūrimą. Ekonominio savarankiškumo koncepcija reiškė, jog atsisakoma pagrindinio socialistinės valstybės atributo – centralizuoto planavimo sistemos. Pirmą kartą viešai buvo deklaruota, kad panaikinamas Lietuvos valdžios pavaldumas centrinei SSRS valdžiai, kad turtas, esantis Lietuvos teritorijoje, pereina Lietuvos nuosavybėn. Tai buvo kertinės nuostatos, be kurių nebūtų įmanoma pasirengti perėjimui nuo planinės prie rinkos ekonomikos.

1.3. Privatizavimo idėjų raida

Valstybė, kaip prievartinė visuomenės organizacija, kuri siekia spręsti ekonomines problemas, kylančias dėl rinkos mechanizmo ribotumo, savo valdžios subjektų asmenyje dalyvauja šalies ūkinėje veikloje. Dažniausiai nagrinėjant valstybės vaidmenį šalies ūkio sistemoje, išskiriamas jos ekonominis vaidmuo, neakcentuojant socialinio vaidmens, kadangi bet kokia valstybės socialinės veiklos forma duoda ekonominį rezultatą. Valstybė neišvengiamai dalyvauja ekonominiame gyvenime kaip rinkos neigiamų išorinių efektų neutralizuotoja, tokių viešųjų gėrybių, kaip įstatymai bei kitos saugumą užtikrinančios priemonės, kūrėja ir garantas. Dėka valstybės įsikišimo yra palaikoma ir skatinama laisva konkurencija, švelninami monopoliniai efektai, kurie yra dažnas ir rinką esmingai iškreipiantis reiškinys.⁹ Todėl daugelyje veiklos sričių reguliavimo būtinybė yra neginčijama, tačiau daugiausia diskutuojama dėl valstybinio veiklos reguliavimo būtinumo.

Posocialistinių šalių reformų strategai ir vykdytojai iki šiol tebediskutuoja dėl valstybės vaidmens, kuriant rinkos ekonomiką. Klasikinė ekonomikos teorija teigia, kad valdžia turi netrukdyti rinkos formavimuisi, palikdama šį procesą savireguliacijai, kadangi bet koks institutas tradicinėje teorijoje yra laikomas nenatūraliu, normalią įvykių eigą pažeidžiančiu dariniu. Pasak

⁹ Gyllys P. Lietuvos socialinės bei ekonominės plėtros dimensijos ir veiksniai: paradigmų konkurencija // Filosofija. Sociologija. 2003. Nr. 3. P. 32

Adamo Smitho (1723-1790), kuris buvo vienas žymiausių XVIII a. klasikų, viską sutvarkys “nematomoji ranka”. Tačiau akivaizdu, kad rinka yra ne vien gamtos ar “nematomos rankos” kūrinys, bet ir žmonių sąmoningos veikos rezultatas, todėl neteisinga rinkos atsiradimą sieti vien su ūkinės veiklos liberalizavimu. Tad ekonomistai, analizuojantys postkomunistinių šalių, tame tarpe ir Lietuvos, ekonomines reformas, vis dažniau kritikuoja paradigmą, iki šiol tebepropaguojamą klasikinės ekonominės teorijos, ir akcentuoja, kad pereinant iš socialistinės sistemos į rinkos ekonomiką, valstybės vaidmuo tampa ypač svarbus.¹⁰

Nors nepasitenkinimas ekstensyviu komunistinių valstybių ūkininkavimu buvo visuotinis, tačiau pirmiausia turėjo būti sukurta teorinė samprata, kuri pagrįstų transformacijos iš valstybinės į privačią nuosavybę būtinybę, jos vykdymo principus ir numatomus rezultatus. Tačiau reformų išvakarėse, Lietuvoje stigo ekonomikos specialistų, galinčių įvertinti susiklosčiusią situaciją bei pasiūlyti racionalius sprendimus, sušvelninančius galimus padarinius pereinant iš planinės į rinkos ekonomiką. Todėl pradiniam reformų etape stipriai jaučiama klasikinės ekonomikos teorijos įtaka, kuri pasiteisino išsivysčiusiose rinkos ekonomikos šalyse, tačiau, kaip parodė vėlesnė patirtis, nebuvo tinkama Lietuvai. Literatūroje, formuojančioje socialistinių valstybių privatizavimo teoriją ir nagrinėjančioje atskirus privatizavimo klausimus, tradiciškai analizuojamas valstybinio ir privataus sektoriaus veiklos efektyvumas bei aiškiai formuojama koncepcija, kad valstybė yra nepajėgi tinkamai vykdyti ūkio reformą, t.y. kad efektyviai ūkininkauti pajėgios tik privačios struktūros, todėl valstybė turi sutelkti visas pastangas ir per kuo trumpesnę laiką perduoti kuo daugiau turto į privačias rankas. Labai spartaus reformų tempo laikytasi ir dėl geopolitinių priežasčių, siekiant užtikrinti reformų negrižtamumą.

Strateginis ūkio reformos Lietuvoje tikslas buvo laiduoti, kad efektyviai būtų naudojami darbo, materialiniai bei finansiniai ištekliai. Dėl to reikėjo skatinti ūkinę gyventojų ir kitų ūkio subjektų iniciatyvą, garantuoti teises ir ekonomines sąlygas jų veiklai, sąžiningai tarpusavio konkurencijai, t.y. įteisinti privatų sektorių ir sudaryti sąlygas jam sparčiai plėtotis, kadangi dar 1991 m. valstybinių įmonių gaminamos produkcijos dalis BVP sudarė 93 proc.¹¹ Kad privatus sektorius galėtų veikti Lietuvos ūkyje, reikėjo nuspręsti, kaip perduoti jam valstybinį turtą. Kaip viena pagrindinių turto perdavimo privatiems asmenims formų buvo valstybinio turto privatizavimas. Privatizavimo koncepcijos atsiradimas buvo sąlygotas siekiant padidinti privatinę nuosavybę bei sustabdyti aiškiai pastebimą nacionalizuotų sričių neefektyvumą.

Tačiau iš karto po nepriklausomybės atstatymo suformuota pirma nepriklausomos Lietuvos Vyriausybė negalėjo vykdyti visiškai nepriklausomos ekonominės politikos, nes

¹⁰ Vidickienė D. Rinkos sampratos ir jų įtaka Lietuvos ekonominei reformai // Politologija. 1998. Nr. 2(12). P. 128-129

¹¹ Гайгер Д. Макроэкономическая теория и переходная экономика. Москва: INFRA-М. 1996. Стр. 408

užsienio ekonominiai ryšiai vis dar buvo kontroliuojami iš Maskvos. Platesnio masto ekonominės reformos pradėtos įgyvendinti tik 1991 m., po to, kai Lietuva sulaukė tarptautinio pripažinimo. Tais pačiais metais prasidėjo Lietuvos ūkio išėjimas iš rublio zonos įtakos. Į apyvartą buvo išleisti laikinieji pinigai ir paruošta pirmoji ekonomikos ir socialinės sferos pertvarkymo programa. Reformų planas buvo ruošiamas drauge su Pasaulio banko bei Tarptautinio valiutos fondo specialistais ir buvo pagrįstas taip vadinamojo Vašingtono konsenso, kuris anksčiau buvo taikytas sprendžiant Lotynų Amerikos šalių ekonomikos problemas, nuostatomis. Kertiniais šios reformos elementais tapo kainų ir prekybos liberalizavimas bei privatizacija.¹² Tačiau būtina pažymėti, kad Lietuvos pripažinimas tarptautinėje rinkoje buvo menkas, todėl pradiniam reformų etape didesnės dalies įmonių pertvarka buvo vykdoma vietinių savininkų pastangomis, kurie dar neturėjo patyrimo valdant naujai susiklosčiusiomis rinkos ekonomikos sąlygomis. Prasidėjus pereinamajam laikotarpiui dar tik kūrėsi privatizavimo procesą reglamentuojanti teisinė bazė, rinkos ekonomikos institucijos, tačiau jau vyko sparčios ekonominės reformos. Viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas buvo neskaidrus, jam buvo būdingi korupcijos elementai. Iš dalies tai sąlygojo rinkos santykius bei ryšius tarp viešo ir privataus sektorių reglamentuojančių institucinių normų trūkumas. Didžioji dalis ūkinės ir komercinės veiklos sričių, nebuvo teisiškai reglamentuotos, o tokios sąlygos buvo palankios neracionaliam valstybinio turto naudojimui bei lėšų švaistymui.¹³

Lietuva, kaip ir kitos pereinamosios ekonomikos šalys, susidūrė su dilema, į kokią politiką orientuoti privatizavimo strategijas: a) trumpalaikės politikos – kuri skirta kuo sparčiau išėiti iš ekonominio nuosmukio; b) ilgalaikės politikos – užtikrinančios stabilią šalies socialinę – ekonominę raidą. Tam tikros strategijos pasirinkimas sąlygoja atitinkamus trumpalaikius ir ilgalaikius privatizavimo padarinius. Beje, šių padarinių įvertinimui skiriama nepakankamai kritikų dėmesio, o ypač padarinių efektyvumo analizei, t.y. jei trumpalaikiai padariniai yra neefektyvūs, o ilgalaikiai – efektyvūs, nereiškia jog nėra tikimybės, kad gali atsitikti ir atvirkščiai.¹⁴

Tik pradėjus reformas buvo naiviai tikėta, kad ekonomikos augimas, pajamų didėjimas atsiras savaime kaip perėjimo prie rinkos ekonomikos išdava, kad ekonomikos reformavimas yra savaiminis, mažai valdomas procesas, kad daugelį ekonominių problemų išspręs pati laisvoji rinka. Tačiau akivaizdu, jog privataus sektoriaus didėjimas ir privatizavimo procesų plėtojimas yra žymiai sudėtingesni negu iš pradžių manyta ir nėra tolygūs valstybės atsitraukimui iš

¹² Starkevičiūtė M. Pereinamojo laikotarpio rezultatų Lietuvos ekonomikoje įvertinimas // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2000. Nr.16. P. 122

¹³ Gudelis D., Rozenbergaitė V. Viešojo ir privataus sektorių partnerystės galimybės // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 8. P. 68

¹⁴ Lydeka Z. Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai. Kaunas: VDU, 2001. P. 225

ekonomikos. Nors valstybei priklausančių įmonių skaičius mažėja, tačiau valstybinis ūkio reguliavimas, pasireiškiantis mokesčių, pinigų-kredito, valstybės išlaidų politika, didėja. Šiuolaikinį rinkos ūkį įvairiapusiškai reguliuoja valstybė, kuri tik keičia savo veiklos formas, siekdama geriau prisitaikyti prie rinkos reikalavimų. Valstybei ne visada pavyksta gerai atlikti savo misiją, kadangi valstybinių institucijų veikloje iš tiesų daug neekonomiškumo, korupcijos, tačiau valstybei nedarant to, ką jai privalu daryti, ekonominė sistema degraduotą. Todėl, logiškai svarstant, postkomunistinėse šalyse valstybės vaidmuo vykdant privatizaciją buvo lemiamas, tačiau reformų pradžioje tai nebuvo išsąmoninta. Šių aplinkybių nulemtos privatizavimo klaidos bus nagrinėjamos kituose darbo skyriuose, o ypač daug dėmesio bus skirta aptariant privatizavimo vykdymo problemas bei įvertinant rezultatus.

2. PRIVATIZAVIMO PROCESO LIETUVOJE ANALIZĖ (1991-2005M.)

2.1. Privatizavimo proceso Lietuvoje suskirstymas į etapus

Prieš pradėdant analizuoti privatizavimo procesą bei atskirus jo etapus, būtina atkreipti dėmesį į tai, jog mokslinėje literatūroje nėra pateikta vieningo privatizavimo proceso suskirstymo į atskirus etapus. Priklausomai nuo pasirinkto kriterijaus arba pagal vyraujančią privatizavimo metodą, dažniausiai sutinkamas išskyrimas į du arba tris, kartais net keturis, etapus, pagal tam tikrus jiems būdingus bruožus. Dažnai privatizacijos plėtros etapai praktikoje ir mokslo darbuose yra skirstomi į masinės ir komercinės privatizacijos etapus. Tokį privatizavimo laikotarpių suskirstymą apsprendė kelios aplinkybės:

- dominuojanti mokėjimo už privatizuotus objektus priemonė;
- privatizuotino turto apimtis, įvairovė ir jo kokybinės charakteristikos;
- nuostatos dėl užsienio investuotojų dalyvavimo privatizavime galimybių;
- transformacinių procesų raidos stadija, kuri lemia privatizacijos aplinkos būklę;
- subjektų visapusiško pasirengimo dalyvauti privatizacijos procese galimybės ir kt.¹⁵

Dėl pirmojo privatizavimo etapo apibrėžtumo Lietuvoje kyla mažiausiai diskusijų, kadangi pagrindinis jo skiriamasis bruožas – privatizacija naudojant investicinius čekius – buvo įtvirtintas LR Valstybinio turto pirminiame privatizavimo įstatyme¹⁶ ir šio etapo pabaiga siejama su šio įstatymo galiojimo pabaiga. Tad pirmasis privatizavimo etapas truko iki 1995m., kuomet

¹⁵ Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 204

¹⁶ LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 10-261

buvo priimtas LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas¹⁷, pagal kurį viešosios nuosavybės teise valstybei priklausantis turtas fiziniams ar juridiniams asmenims perleidžiamas tik už grynuosius pinigus rinkos kainomis. Tačiau galima sutikti nuomonių, kad antrasis privatizavimo etapas Lietuvoje faktiškai prasidėjo 1996 m. rugpjūčio mėnesį, kai buvo paskelbtos pirmosios objektų privatizavimo programos pagal naujai įsigaliojusį įstatymą. Tęsiant privatizavimo proceso skirstymą į etapus ir pagrindiniu atskyrimo kriterijumi laikant teisės aktus, reglamentuojančius privatizavimo eigą, kokybiškai naujas privatizavimo etapas prasidėjo 1997 m. pabaigoje, priėmus reikšmingus LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymo papildymus ir pakeitimus, kurie buvo priimti atsižvelgiant į užsienio šalių patirtį ir siekiant sudaryti palankesnes sąlygas investuotojams dalyvauti privatizavimo procese.¹⁸

Šiame darbe, praktiniam tyrimo patogumui, autorė privatizavimo procesą į atskirus etapus suskirsto iš dalies vadovaujantis J. Solnyškinienės, V. Obrazcovo ir kitų autorių tyrimuose naudojamais skirstymo etapais:

1. Pirmasis privatizavimo etapas (1991-1995 m.) – spartus valstybinio turto privatizavimas už investicinius čekius. Tai stichiška privatizacija politinio kapitalo didinimo laikotarpiu. Siekiant vieną vyraujančią nuosavybės formą pakeisti kita dominuojančia, t.y. suvalstybintą ūkį paversti privačia nuosavybe. Šiuo laikotarpiu realizuojamas atitinkamas ekonominis interesas: privatizacija vykdoma nelegaliomis, pusiau legaliomis formomis arba naudojantis įstatymų spragomis.¹⁹

2. Antrasis privatizavimo etapas (1996-2001 m.) – privatizavimas už grynuosius pinigus rinkos kainomis, siekiant didinti privačios nuosavybės dalį Lietuvos ūkyje, pritraukti užsienio ir Lietuvos investuotojus, kurti naujas darbo vietas, tobulinti gamybos struktūrą ir užtikrinti, kad makroekonomikos lygiu kiekvienas sandoris būtų efektyviausias. Tai intensyvių institucinių ir ekonominių pertvarkymų etapas, kurio metu buvo vykdomas spartus nuosavybės perskirstymas naudojant politinius svertus ir teisiškai įforminant padarinius.

3. Privatizavimas baigiamuoju laikotarpiu (po 2001 m.). Nauji nuosavybės santykiai įsitvirtina kaip dominuojantis veiksnys, įgyja adekvatų institucinį ir teisinį reguliavimą, susiformuoja aiškios rinkos veikimo ir valstybės reguliavimo ribos.²⁰ Ekonominės transformacijos pabaigos etapas kuomet iš esmės susiformuoja rinkos ekonomikai būdinga socialinė struktūra, darbo santykiai ir socialinės saugos institucijų struktūra.

¹⁷ LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 61-1530

¹⁸ www.svv.lt/verslo_zinynas/privatizavimas.html 2005-09-09

¹⁹ Solnyškinienė J. Valstybinio turto privatizavimo politika ir jos įgyvendinimas: Soc. m. dr. disertacija. Kaunas: [KTU], 2000. P. 52

²⁰ Ten pat

2.2. Privatizavimui keliami tikslai

Moksliniuose darbuose dažniausiai nurodomi du privatizacijos tipai, besiskiriantys savo tikslais ir uždaviniais bei dažniausiai naudojamais privatizavimo metodais – privatizacija rinkos ekonomikos šalyse ir privatizacija pokomunistinėse valstybėse. Šių darbų analizė atskleidžia, jog privatizacija pokomunistinės transformacijos šalyse skiriasi daugeliu aspektų, jau vien savo esme ji yra visiškai kitokia negu išsivysčiusiose rinkos ekonomikos šalyse. Savitą privatizacijos tipą nusako tokie rodikliai:

- privatizacijos tikslai;
- valstybinio turto privatizavimo politikos formavimo ir realizavimo ypatumai;
- savitos proceso pasireiškimo formos;
- kelių privatizacijos etapų, besiskiriančių tikslais, uždaviniais, privatizavimo metodais ir būdais bei siekiamais rezultatais, buvimas.²¹

Nors privatizavimo tikslai nėra griežtai reglamentuoti, juos kiekviena valstybė išsikelia priklausomai nuo įgyvendinamos privatizavimo politikos ir siekiamų rezultatų. Daugelio šalių vyriausybės išskiria tris pagrindinius privatizacijos programų tikslus:

1. Padidinti efektyvumą konkurencijos sąlygomis siekiant naudos vartotojams;
2. Didinti, kiek įmanoma, privačiojo sektoriaus dalį ekonomikoje;
3. Parduoti valstybinį turtą gaunant pačią didžiausią įmanomą naudą.²²

Perėjimas į rinkos ekonomiką postkomunistinėse valstybėse buvo nevienodas pagal apimtis, tempus ir pasekmes, tačiau Pabaltijo valstybės labiausiai priartėjo prie Vidurio Europos valstybėms būdingo modelio, todėl apibūdinant privatizavimo padarinius, koncepcija pasirenkama pagal mokslinėje literatūroje išdėstytą nuomonę, jog ekonomines reformas vykdžiusiose valstybėse privatizacija vyko pagal du modelius, kurie tarpusavyje beveik nesuderinami.²³ Pirmuoju atveju teigiama, kad svarbiausias privatizacijos tikslas yra makroekonominė stabilizacija, kuri pasiekama didinant finansinę drausmę taip, kad privatizuotos įmonės iš karto prisitaikytų prie griežtų rinkos ekonomikos taisyklių. Didelis dėmesys skiriamas institucinei privatizavimo aplinkai bei griežtam teisiniam reguliavimui. Šią koncepciją galima apibūdinti kaip labiau socialiai orientuotą į visuomenę ir mažiau reikšmės teikiančią savaiminiam rinkos veikimui. Ji suponuoja žymiai didesnę valstybės kišimąsi į

²¹ Solnyškiniė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 204

²² Obrascovas V., Savas E.S., Jančasuskas E.E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 153

²³ Samonis V. Quo vadis, Lietuva? // Naujasis židinys-Aidai, 2004. Nr. 3. P. 131-136

reformas ir ūkio valdymą, tuo siekiant apsaugoti visuomenę nuo neigiamų nuosavybės formų pasikeitimo pokyčių. Antrasis modelis suformuluotas vadovaujantis nuostata, kad radikalias rinkos ekonomikos reformas vykdžiusiose valstybėse greitai sukuriamos ir efektyviai veikia išsivysčiusioms Vakarų šalims būdingos institucijos, valstybė sparčiai traukiasi iš ūkio sektoriaus, stengdamasi kuo greičiau privatizuoti vadinamąją “kritinę masę” ir tolesnėje reformų eigoje remtis privačiu sektoriumi, privatizavimo proceso dalyviams perkelti atsakomybę už privatizuotų įmonių veikimą ir užsitikrinti privatizavimu suinteresuotų sluoksnių palaikymą. Sutinkamai su šia koncepcija, visuomenės gerovės kilimas vyksta savaime, besikeičiant ūkio struktūrai.

Priklausomai nuo tam tikru metu valdžioje buvusių politinių jėgų bei visuomenėje dominavusių preferencijų, Lietuvoje buvo derinami abiejų aprašytųjų koncepcijų aspektai, tačiau nuosekliai kažkurios laikomasi nebuvo. Šitoki dviejų praktiškai nesuderinamų koncepcijų taikymą, siekiant išėiti iš planinės ekonomikos, nulėmė tai, jog pradedant reformas trūko mokslininkų analitikų ir valdžios atstovų įžvalgų, niekas neįsivaizdavo nei pokyčių masto, nei galimų padarinių tiek ūkiui, tiek kitoms visuomenės gyvenimo sritims. Postkomunistinėse šalyse, tame tarpe ir Lietuvoje, vykęs masinis privatizavimas, visų pirma buvo vertinamas kaip ūkinis ekonominis valstybės veiksmas, kuriam bendriausiu pavidalu buvo keliami šie pagrindiniai tikslai:

- ūkinės ir visuomeninės politinės santvarkos pakeitimas sukuriant dominuojantį privataus ūkio sektorių;
- valstybės vaidmens ekonomikoje siaurinimas;
- ekonomikos depolitizavimas;
- šalies ūkio funkcionavimo tobulinimas, siekiant sustiprinti naujo tipo ūkių ekonominį efektyvumą;
- ūkio stabilizavimo, ekonomikos transformacijos procesų ir visų reformų negrįžtamumo užtikrinimas;
- buvusių socialistinių valstybių įtraukimas į pasaulinę mainų sistemą, tuo sugriaunant ekonomikos uždaramą;
- teigiamo požiūrio į privačios nuosavybės institutą, verslininkų sluoksnį bei rinkos reformas įtvirtinimas.²⁴

²⁴ Frydman R., Rapaczynski A. Privatizacija Rytų Europoje: Ar mažėja valstybės įtaka? – Kaunas: Litterae Universitatis, 1996. P. 36-37

Galima drąsiai teigti, kad prasidėjus ekonominei reformai Lietuvoje, svarbiausias valstybinio turto privatizavimo tikslas buvo sparčiai plėtoti privatų sektorių, likviduoti neefektyvaus valstybinio ūkio monopolį ir kartu sudaryti būtinas sąlygas rinkos ekonomikai įsitvirtinti Lietuvos ūkyje.²⁵ Vėliau, išibėgėjus transformacijos procesams, privatizavimo tikslų daugėjo. Pradėta daugiau dėmesio skirti užsienio kapitalo bei technologijų pritraukimui, siekta privatizuojant valstybei priklausančias įmones padaryti jas pelningas, gauti kuo daugiau lėšų valstybės biudžeto deficito mažinimui bei investicinių programų vykdymui. Taip pat toliau buvo siekiama siaurinti valstybinio reguliavimo svorį ekonomikoje bei apriboti valstybinio reguliavimo apimtis, mažinti administravimo funkcijas, susijusias su valstybės nuosavybe ir kt.

Pasibaigusi privatizacija už investicinius čekius ne tik apsprendė formuojamos privatizavimo politikos vėlesniuose etapuose principus bei pobūdį, tačiau taip pat sąlygojo šalies ekonominės bei socialinės raidos perspektyvas. Tai, savo ruožtu, įtakojo ir privatizavimo tikslų pasikeitimą:

- parduodant paklausius rinkoje objektus, siekiama gauti lėšų valstybės biudžeto deficitui mažinti, socialinių įsipareigojimų bei investicinių programų vykdymui;
- esant žemam užsienio investicijų lygiui, privatizavimo keliu siekiama pritraukti užsienio ir vietinio kapitalo portfelines ir tiesiogines investicijas;
- restruktūrizuoti ir privatizuoti stambius infrastruktūros objektus;
- privatizuoti likusias akcijas įmonėse, kuriose valstybė realiai neatlieka valdymo ir priežiūros funkcijų.

Tad transformacijos procesų eigoje, kelis kartus iš esmės keitėsi privatizavimo politikos prioritetai, tačiau bendra reformų kryptis buvo aiški – rinkos ekonomikos institucijų įtvirtinimas ir plėtra.

Žvelgiant iš šių dienų pozicijos, galima paminėti privatizavimui keliamus tikslus, kuriuos apsibrėžia VTF: valstybės turtą privatizuoti už maksimalią kainą, užtikrinti skaidrą privatizavimą, greitai perleisti valstybės turtą į privačias rankas neaštrinant nedarbo problemas, užtikrinant aukštą investicijų lygį, sudarant sąlygas kapitalo rinkos plėtrai.

Nors tikslai nėra blogi, sutelkiant daug dėmesio į investicijų užtikrinimą ir darbo vietų išsaugojimą, nepaliekant to rinkai, neišvengiamai nukenčia kiti tikslai - maksimalios kainos gavimas, privatizavimo operatyvumas, skaidrumas. Dar blogiau tai, kad vardan investicijų ar

²⁵ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 104

darbo vietų išsaugojimo vienoje ar kitoje įmonėje dažnai ne sukuriami, bet iškreipiami rinkos santykiai. Esminis kriterijus ir strateginis tikslas privatizuojant turėtų būti sąlygų laisvam rinkos veikimui sudarymas. Būtent tai leidžia ir užtikrinti maksimaliai efektyvias investicijas, ir sukurti maksimaliai daug gerai apmokamų darbo vietų.²⁶ Taigi, autorės nuomone, pagrindinį privatizavimo tikslą reikėtų įvardinti kaip turto išvalstybinimą už kuo didesnę kainą, nesukuriant jokių teisinių apribojimų laisvam rinkos veikimui.

2.3. Pirmasis privatizavimo etapas (1991-1995 m.) - privatizacija už investicinius čekius

Lietuvos Vyriausybė savo ekonomines reformas pradėjo formuodama erdvinį rinkos parametą. Pirmasis rimtas žingsnis, vykdant ekonominę reformą, buvo spartus kainų liberalizavimas, įvykdytas per pirmuosius dvejus nepriklausomybės metus. Taip buvo siekiama įgyvendinti klasikinės ekonomikos teorijos propaguojamą rinkos apibrėžimą ir tikimasi, kad toliau rinkos formavimosi procesas vyks savaime. Remiantis teiginiu, jog pereiti į rinkos ekonomiką galima tik dominuojant subjektams, suinteresuotiems aktyviai dalyvauti rinkoje, Lietuvoje, kaip ir daugelyje kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių, buvo priimti svarbūs sprendimai dėl skubaus masinės privatizacijos vykdymo. Sparti ir masinė privatizacija, panaudojant investicinius čekius, įtraukianti į dalyvavimą rinkoje visus Lietuvos piliečius, buvo veiksmingas būdas, leidžiantis sukurti tokią socialinę energiją, kuri reikalinga, norint inertišką socializmo ūkinę sistemą transformuoti į dinamišką rinkos ekonomiką.²⁷

Privatizavimo sistema 1990-1991 m. buvo kuriama pagal tokias nuostatas:

- privatizaciją vykdyti sparčiai ir per 2-3 metus privatizuoti 2/3 valstybinio turto;
- pradiniam etape akcentuoti masinę privatizaciją ir taikyti viešą akcijų pardavimą bei turto pardavimą aukcionuose;
- sudaryti sąlygas dalyvauti privatizacijos procese gyventojų daugumai, užtikrinant sparčius privatizacijos tempus ir sumažinant ūkio reformai pavojingą socialinę įtampą;
- nustatyti, kad pagrindinė mokėjimo už privatizuotą valstybės turtą priemonė yra investiciniai čekiai ir riboti jų pardavimą, siekiant eliminuoti rublius kaip privatizuojamo turto įsigijimo priemonę;
- privatizavimui vykdyti sukurti atitinkamą valdymo struktūrą ir užtikrinti jos veiklos savarankiškumą;

²⁶ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analize.phtml> 2005-05-24

²⁷ Vidickienė D. Rinkos sampratos ir jų įtaka Lietuvos ekonominei reformai // Politologija. 1998. Nr. 2(12). P. 120-123

- garantuoti privatizacijos proceso viešumą, veiksmingą apskaitos bei kontrolės sistemą;
- užsienio investuotojams pritraukti dalį įmonių ar jų akcijų parduoti už konvertuojamą valiutą;
- privatizacijos programą sudaryti taip, kad valstybinis sektorius ir toliau vyrėtų energetikos, ryšių bei transporto srityse.²⁸

Vadovaujantis šiomis nuostatomis buvo parengtas LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas, kurį 1991 m. vasario 28 d. Aukščiausioji Taryba priėmė ir kurio pagrindu buvo pradėtas pirmasis valstybinio turto privatizavimo etapas, kuris palyginti su kitomis Vidurio ir Rytų Europos šalimis, buvo labai dinamiškas procesas. Šio etapo tikslas buvo valstybės turto privatizavimas už investicinius čekius (įskaitant dalinius mokėjimus grynaisiais pinigais), kuris leido aktyviai dalyvauti privatizavimo procese. Pirminis turto privatizavimas sudarė objektyvias prielaidas įmonėms pertvarkyti bei privačiam kapitalui kurti. Naujo privataus sektoriaus suformavimas buvo vienas didžiausių pereinamojo laikotarpio laimėjimų ir pagrindinis ekonomikos augimo veiksnys. Šiam tikslui buvo atidaryta per 2,6 mln. investicinių sąskaitų bankuose, kuriose buvo sukaupta investicinių čekių daugiau kaip už 10,2 mlrd. litų.²⁹ Investiciniais čekiais masinės privatizacijos procese buvo laikomi sertifikatai ar laikini liudijimai apie akcijų valdymą, kurie aukcionų metu galėjo būti pakeisti į valstybinių įmonių akcijas. Investiciniai čekiai visiems Lietuvos piliečiams buvo išduoti pagal jų amžių nuo 1 iki 5 tūkst. čekių vienam asmeniui.

2.3.1. Specifiniai masinės privatizacijos bruožai. Šiame etape buvo siekiama sudaryti sąlygas visiems valstybės piliečiams dalyvauti privatizavime, tapti savininkais ir taip užtikrinti socialinį teisingumą. Tuo tikslu didžioji dalis valstybės turto buvo privatizuojama tik Lietuvos piliečiams. Plataus masto privatizavimas už investicinius čekius leido susiformuoti plačiam savininkų sluoksniui. Kita vertus, dėl didelio nepatyrusių smulkių savininkų skaičiaus ir užsienio investicijų ribojimo toks privatizavimas neleido greitai ir efektyviai reorganizuoti įmonių, užkirto kelią investicijoms. Netobula įstatyminė bazė bei neskaidrios privatizavimo procedūros sudarė sąlygas korupcijai, leido valstybės turtą privatizuoti pasinaudojant privatizavimą reglamentuojančių teisės aktų spragomis.

Masinės privatizacijos objektai buvo valstybinių įmonių akcijos, jų paketai, nedideli ūkio objektai, kurių vertė neviršijo 30 tūkst. Lt, atskiros gamybos priemonės, žemės ūkio įmonių turtas, valstybiniai butai, žemė ir kt. Prieš sudarant pirmąją privatizavimo programą buvo

²⁸ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 104-105

²⁹ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18

sudarytas įmonių sąrašas, į kurį buvo įtraukta 3500 įmonių bei jų padalinių. Kadangi LR Pirminio privatizavimo įstatyme buvo numatyta, jog monopolinės struktūros turi būti išskaidytos į mažesnius savarankiškus ekonominius padalinius, taip sąrašė atsirado virš 7600 įmonių pavadinimų, iš kurių 4580 buvo įtraukta į pirminės privatizacijos programas.³⁰ Siūlyti privatizuoti įmonę galėjo bet kuri institucija, atsakinga už privatizavimo proceso reguliavimą Lietuvoje, taip pat įmonės direktorių taryba arba visuotinis darbuotojų susirinkimas. Privatizuotinių įmonių sąrašai buvo kaupiami tuometinės Ekonomikos ministerijos Privatizacijos departamente bei vietinėse Privatizavimo tarnybose ir komisijose. Privatizavimo vykdymas, pagal įstatymą, buvo pavestas Centrinei privatizavimo komisijai bei jai pavaldžioms miestų ir rajonų Privatizavimo komisijoms.

Valstybei nuosavybės teise priklausantis turtas galėjo būti įsigyjamas už lėšas, esančias investicinėse sąskaitose. Gyventojams be investicinių čekių buvo leidžiama šias sąskaitas papildyti rubliais, kurių suma negalėjo viršyti piliečiui skirtų investicinių išmokų sumos. Siekiant užtikrinti itin spartų pirmąjį privatizacijos etapą, grynaisiais pinigais tereikėjo atlikti dalinius mokėjimus, kurie siekė iki 5 proc. parduodamo turto vertės (perkant butus – ne mažiau kaip 20 proc.), kita suma galėjo būti mokama investiciniais čekiais. Specifine galima laikyti Lietuvos praktiką, kai investiciniai čekiai buvo įvertinti konkrečia pradine verte. Tik pradėjus privatizacijos procesą investicinių čekių pardavimas ir perdavimas buvo ribojamas, tačiau vėliau, kuomet Lietuvoje ėmė cirkuliuoti nacionalinė valiuta – litas, investicinių čekių pardavimas buvo įteisintas kaip neišvengiamas dalykas, nes priešingu atveju didelė dalis jų būtų likę apskritai nepanaudoti. Todėl investiciniai čekiai buvo pradėti parduoti už litus rinkos kainomis, o juos įsigyti ir privatizuoti valstybinį turtą galėjo privatūs asmenys bei visi privatūs Lietuvos ūkio subjektai. Kai buvo liberalizuotas investicinių čekių pardavimas, ypač padidėjo pinigų reikšmė.³¹

2.3.2. Privatizacijos už investicinius čekius apimtys. Per pirmąjį privatizavimo etapą buvo privatizuota 5714 objektų (kitų šaltinių duomenimis 5964 objektai), kas sudarė 81 proc. (kitų šaltinių duomenimis 86 proc.) numatyto privatizuoti valstybės turto pagal objektų skaičių (žr. 1 priedą). Tai buvo padaryta per ypač trumpą laiką ir be jokios užsienio valstybių pagalbos. Rezultatai pasiekė stebėtiną lygį palyginus su kitomis Vidurio ir Rytų Europos šalimis. Pagal objektų skaičių daugiausia privatizuota 1992 m. (2224 objektai) ir 1993 m. (1257 objektai), o 1995 m. buvo pradėtos privatizuoti didžiosios įmonės, tame tarpe ir tokios, kuriose valstybė ir po privatizavimo pasiliko kontrolinį akcijų paketą. Todėl 1995 m. privatizavimo procesas apėmė net 23,3 proc. viso valstybinio kapitalo. Pirmojo etapo metu 2928 didelių ir vidutinių įmonių buvo

³⁰ Taljūnaitė M. Privatizacijos modelis ir privatizacijos eiga Lietuvoje // Lietuva socialinių pokyčių erdvėje. Vilnius: [LFSI] 1995. P. 311-312

³¹ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 106-108

privatizuota viešo akcijų pasirašymo būdu, 2726 smulkūs objektai parduoti aukcionuose, 12 kompanijų parduota paskelbus konkursą geriausia verslo planui parengti ir 48 objektai parduoti už laisvai konvertuojamą valiutą.³² Privatizuojant objektus už grynuosius pinigus, privatizavimo procese galėjo dalyvauti ir užsienio investuotojai. Nors transformacijos procesų pradžioje Lietuva nebuvo itin patraukli užsienio investuotojams, kai kurios pasaulyje gerai žinomos kompanijos atėjo į Lietuvą būtent per pirmąjį privatizacijos etapą ir sėkmingai čia įsitvirtino. Kaip vienus sėkmingiausių privatizacijos pavyzdžių galima paminėti “Phillip Morris Lietuva” ir “Kraft General Foods International, Inc.” Nors užsienio investuotojų dalyvavimas pradiniam privatizavimo etape buvo itin pageidautinas, kuomet prasidėjus ūkio krizei Lietuvai nepaprastai stigo kreditinių išteklių, tuo laikotarpiu dėl neaiškios Lietuvos valstybės geopolitinės padėties investuotojai Lietuvos vengė, o be to, buvo labai neaiški privatizuojamų objektų perspektyva. Tai sąlygojo, kad 1993 m. buvo parduoti tik 48 objektai už 21 mln. JAV dolerių, 1994 m. – 6 objektai už 1,9 mln., o 1995 m. vos keletas smulkių objektų. Kadangi privatizavimas už laisvai konvertuojamą valiutą buvo atskirtas nuo masinės privatizacijos, vargu ar galima buvo tikėtis geresnių rezultatų.

Intensyvus privatizacijos procesas už investicinius čekius pirmajame etape, radikaliai pakeitė santykį tarp viešojo ir privataus sektoriaus. Įpusėjęs šiam etapui – jau 1993 m. – privatus sektorius Lietuvoje tapo dominuojančiu visose ekonomikos srityse, išskyrus komunalinį ūkį, o nevalstybiniame sektoriuje dirbančių žmonių skaičius pralenkė valstybinio sektoriaus darbuotojų skaičių ir toliau nuolat didėjo (žr. 2 priedą). Gana aukštas privatizavimo lygis buvo pasiektas atskirose ūkio šakose. Net 88 proc. suplanuoto privatizuoti kapitalo buvo privatizuota pramonėje, kurios santykinis dydis lyginant su kitomis ekonomikos šakomis buvo didžiausias (57 proc.). Privatizuota po 97 proc. statybos ir buitinių paslaugų sektoriaus objektų (žr. 3 priedą).³³

Galima daryti prielaidą, jog didelės dalies stambių valstybinių įmonių privatizavimą masinės privatizacijos proceso pradžioje (1992-1993 m.), sąlygojo siekis kuo greičiau atsitraukti iš sovietinės ekonominės erdvės. Todėl buvo skubama į privatizavimo planus įtraukti vadinamąsias sąjungines gamyklas, kurios tarpiais ryšiais buvo susietos su žaliavų tiekėjais ir produkcijos vartotojais Rytuose. Pasikeitus Lietuvos geopolitinei padėčiai, reformos kūrėjai aiškiai suvokė, kad ekonomika turi būti orientuota į Vakarų, tačiau technologiškai atsilikusi Lietuvos įmonių produkcija ten nebus konkurencinga. Todėl, nors garsiai nebuvo deklaruojama,

³² Obrascovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 206-207

³³ Atkočiūnas V., Bivainis J., Rakauskienė O.G. Privatisation in Lithuania – 1997: Macro- and Microeconomic Aspects. – Vilnius: Institute of Economics and Privatisation, 1998. P. 19-21

tai skatino Lietuvos valdžios atstovus paskubėti atsisakyti nuosavybės, kuri artimiausiu metu galėjo atnešti didelius nuostolius.

1992-1993 m. laikomi Lietuvos kaip “tranzitinės” šalies modelio klestėjimo metais. Tuo metu Vyriausybės vykdyta fiskalinė politika buvo ekspansinio pobūdžio. Iš dalies tai pasiteisino ir leido, nepaisant aukšto infliacijos lygio, išlaikant pasiektą pragyvenimo lygį, atsisakyti fiksuotų kainų pagrindiniams maisto produktams ir vartojimo reikmenims. Tačiau tokia ekonominė politika turėjo ir neigiamų padarinių – buvo prarasta ūkio pusiausvyra, kadangi prekybos įmonės klestėjo, o pramonės įmonių, taip pat ir privatizuotų bei privatizuojamų, situacija žymiai pablogėjo. Būtent tuo periodu buvo padėti pamatai nesėkmingam daugelio privatizuotų pramonės įmonių darbui.³⁴

Pagal LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo numatytą tvarką Lietuvos piliečiams atiteko 10,5 mlrd. Lt vertės vienkartinį išmokų ir kitų tikslinių kompensacijų. Pasibaigus pirmajam privatizavimo etapui buvo panaudota 93 proc. viso kiekio. Didžiausioji dalis – 63 proc. panaudota valstybiniam turtui įsigyti pagal LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą, 19 proc. skirta butams išsipirkti, 9 proc. – žemės ūkio įmonėms privatizuoti ir žemės sklypams išsipirkti. Nepanaudota liko 7 proc. investicinių čekių ir kitų tikslinių išmokų.³⁵

Kadangi įmonių veiklos efektyvumas nebuvo čekinės privatizacijos prioritetu, privatizacija 1991-1995 m. laikotarpiu, visų pirma, buvo nukreipta į privataus sektoriaus kūrimą, privačios nuosavybės instituto bei nuosavybės teisių įtvirtinimą. Lietuva, kaip ir kitos buvusios socialistinės šalys, aiškiai teikė pirmenybę saviems: vietiniai investuotojai turėjo pirmenybę prieš užsieniečius, privatizuojamų įmonių darbuotojai, tarp jų įmonių vadovybė, prieš kitas vietinių investuotojų grupes. Šitokios skirtingos privatizavimo subjektų grupių starto pozicijos sąlygojo pradinę poprivatizacinę nuosavybės struktūrą Lietuvoje:

- privatizuotose ūkio subjektuose (70,9 proc. ūkio subjektų) privatiems fiziniams ir juridiniams asmenims nuosavybės teise priklausė 52 proc. kapitalo;
- privatizuotose objektuose valstybei nuosavybės teise priklausė 48 proc. kapitalo;
- privatizuojamų įmonių darbuotojams lengvatinėmis sąlygomis perduota 7,4 proc. viso privatizuoto turto, iš to skaičiaus 2/3 – įmonių vadovams;

³⁴ Starkevičiūtė M. Pereinamojo laikotarpio rezultatų Lietuvos ekonomikoje įvertinimas // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2000. Nr.16. P. 123

³⁵ Navickas V. Lietuvos ekonomika: dabartis ir perspektyvos. – V. 1999. P. 10-13

- ženklų vaidmenį suvaidino investicinės akcinės bendrovės, 1994 m. pradžioje jų buvo 379, valdžiusios 39 proc. privatizuotino turto, 1995 m. įregistruotos 133 investicinės akcinės bendrovės, turinčios likvidaus turto;

- užsieniečiams priklausė 0,0002 proc. nuosavybės.³⁶

2.3.3. Privatizavimo būdai. Pradiniame etape valstybinis turtas buvo privatizuojamas:

- parduodant objektus aukcionuose;
- skelbiant viešą įmonės akcijų pasirašymą;
- rengiant konkursus privatizavimo objektams, parduodamiems už konvertuojamą valiutą.

Vėliau, siekiant išvengti piktnaudžiavimų, kad aukciono dalyviai negalėtų susitarti dėl parduodamų objektų kainos, be to, siekiant apsaugoti specifines įstaigas (farmacijos, veterinarijos, medicininio aptarnavimo ir kt.) nuo jas išigyjančių asmenų nekompetencijos, buvo įteisinti:

- uždaras aukcionas;
- uždaras akcijų pasirašymas;
- konkursas geriausiam verslo planui.

Pradiniame privatizavimo etape populiariausia valstybinio turto privatizavimo forma buvo įmonių akcijų pasirašymas. Šiuo būdu buvo privatizuota apie 75,3 proc. viso privatizuoto valstybinio turto. Privatizuojama buvo ne mažiau kaip 50 proc. ir ne daugiau kaip 89 proc. įmonių akcijų.³⁷ Viešame akcijų pasirašyme galėjo dalyvauti visi fiziniai ir juridiniai asmenys, o taip pat ir investicinės bendrovės, kurių atsiradimas Lietuvoje buvo gana stichiškas, todėl jų veikla nebuvo griežtai reglamentuojama. Privatizavimo procese jos galėjo dalyvauti įregistravusios įstatus ir išplatinusios akcijas, nereikėjo net išregistruoti įmonių registre. Pagrindinis ribojimas investicinėms bendrovėms buvo tai, kad jos galėjo įsigyti ne daugiau kaip 20 proc. vienos įmonės akcijų. Pastarosios bendrovės turėjo pagyvinti privatizavimo procesą, kadangi daugelis fizinių asmenų ar jų grupių nebuvo pajėgūs vieni privatizuoti valstybės turto. Parduodamos savo akcijas, jos kaupė investicinius čekius, kuriuos panaudojo privatizuojamų įmonių akcijoms įsigyti. Už gyventojų investicinius čekius investicinės bendrovės privatizavo žymią turto dalį, vos ne ištisas pramonės šakas. Tačiau netrukus smulkieji akcininkai susidūrė su įvairiomis problemomis – dividendus mokėjo vos 10 proc. visų investicinius čekius paėmusių

³⁶ Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 209

³⁷ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 137

bendrovių, o didelė jų dalis po trumpo laiko buvo likviduotos, bendrovių vadovai, pasinaudoję įstatymų netobulumu, tapo įsigyto turto savininkais.

Pradiniame etape 7,4 proc. viso privatizuoto turto lengvatinėmis sąlygomis, netaikant Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo, buvo perduota įmonių darbuotojams, jiems išsiperkant savo įmonių akcijas. Valstybinių įmonių darbuotojams buvo suteikiama galimybė įsigyti 10 proc. parduodamų įmonių akcijų. Vėliau Seimo nutarimu šis skaičius padidintas iki 50 proc. Akcijos paprastai buvo parduodamos už nominalią kainą, nepaisant tuometinių rinkos kainų. Seimo įvestos papildomos privilegijos darbuotojams deformavo ir susilpnino privatizavimo sistemą, kadangi jomis netrukus pasinaudojo įmonių vadovybė. Buvo atvejų, kuomet laisvai parduodamų akcijų kainos iki šimto kartų viršydavo nominalą, pagal kurį akcijas pirko įmonių darbuotojai, todėl įmonių administracija rasdavo būdų, kaip juos iš darbuotojų nebrangiai perpirkti ir po to įsigyti įmonių turto. Kadangi nuo 1992 m. nebebuvo reikalaujama indeksuoti gamybos priemonių vertę, daugeliu atvejų jos buvo superkamos pusvelčiui arba net pasisavintos.

Aukcionuose buvo parduota beveik pusė visų privatizuotinių objektų, tačiau vertine išraiška jie sudarė tik 2,3 proc. viso privatizuoto valstybinio turto. Paprastai aukcionai buvo skirti smulkiems komerciniams objektams privatizuoti. Nors šių objektų privatizavimas numatė, kad naujieji savininkai kelerius metus nekeis objekto veiklos profilio ir išsaugos dalį ar visas darbo vietas, tačiau dažniausiai privatizavime dalyvavę asmenys neketino tęsti tų įstaigų veiklos, jie buvo suinteresuoti tik pastatais ir patogia vieta. Prasidėjusi ūkio krizė buvo palankus veiksnys leidęs nesilaikyti šių nuostatų. Apeinant įstatymus buvo uždaryta didelė dalis kino teatrų, knygynų, pirčių ir kitų infrastruktūros objektų.

Valstybinio turto privatizavimas už konvertuojamą valiutą buvo neintensyvus – parduoti tik 46 objektai, kurių bendra vertė nesiekė 1 proc. viso privatizuoto turto. Tvarka šiems konkursams buvo rengiama konsultuojantis su Vakarų šalių specialistais ir todėl iš esmės sutapo su Vakarų šalyse galiojančia praktika. Konkurso tvarka buvo privatizuota 14,3 proc. turto. Konkursas geriausiam verslo planui galėjo būti rengiamas tik tuomet, kai taikant viešą akcijų pasirašymą nepavykdavo objekto privatizuoti per tris pakartotinius kartus. (žr. 4 priedą)³⁸

Pirmaisiais nepriklausomybės metais valstybinio turto privatizavimo procesą ypatingai apsunkino tai, kad kartu su juo prasidėjo ir gili, užsitęsusi ūkio krizė, o visuomenėje buvo paplitusi nuomonė, kad būtent privatizacija ir yra pagrindinė to priežastis. Nors pradiniame etape visiems piliečiams buvo sudarytos vienodos sąlygos įsigyti privatizuojamą valstybinį turta,

³⁸ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 109-137

nepasitenkinimas buvo aiškiai pastebimas viso privatizavimo proceso metu. Toks požiūris buvo eskaluojamas siekiant pakeisti privatizavimo sistemą ir įteisinti privilegijas.

Rinkoje investicinių čekių kainos visuomet buvo labai mažos, kadangi gyventojams silpnai buvo aiškinami dalyvavimo privatizavime ypatumai ir galimybės įsigyti privatizuojamą valstybės turtą arba gauti ekvivalentines pajamas pardavus investicinius čekius. Daugelis gyventojų nesidomėjo nei įmonių akcijų pasirašymais, nei aukcionais, o savo investicinius čekius sutikdavo parduoti už bet kokią siūlomą kainą.

Tačiau nepaisant visų valstybinio turto masinės privatizacijos sistemos trūkumų ir nesklandumų, iš esmės ji pasiteisino kaip priemonė perduoti turtą privačiam sektoriui. Jau 1995 m. pabaigoje daugiau kaip pusė buvusių valstybinio ūkio subjektų tapo privačiais ir jų ekonominė būklė buvo santykinai geresnė negu tiesiogiai valstybės kontroliuojamų įmonių.³⁹

2.4. Privatizacija už grynuosius pinigus (1996-2001 m.)

Kokybiškai naujas privatizavimo etapas Lietuvoje prasidėjo 1995 m., kuomet buvo priimtas LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas, pagal kurį viešosios nuosavybės teise valstybei priklausantis turtas fiziniams ir juridiniams asmenims perleidžiamas tik už grynuosius pinigus rinkos kainomis. Antrajame privatizavimo etape buvo atsisakyta investicinių čekių sistemos. Visiems potencialiems pirkėjams – tiek Lietuvos, tiek užsienio piliečiams bei kompanijoms – buvo sudarytos vienodos sąlygos įsigyjant valstybės turtą.

Šiuo laikotarpiu buvo tęsiamos politinės ir ekonominės reformos, nukreiptos ir toliau plėsti privatų sektorių ekonomikoje, mažinti valstybinio reguliavimo funkciją, didinti privataus verslo įmonių vaidmenį bei stiprinti rinkos dėsnių veikimą. Privatizavimo politikos formavimas ir įgyvendinimas vis labiau artėjo prie rinkos ekonomikos šalių – panašėjo privatizacijos proceso formavimo ir įgyvendinimo logika bei pradėti taikyti Vakaruose įprasti privatizavimo metodai.

Privatizavimo už grynuosius pinigus specifiniai bruožai:

- įvertintas valstybės ir savivaldybių turtas parduodamas fiziniams bei juridiniams asmenims už grynuosius pinigus rinkos verte;
- vietiniai ir užsienio investuotojai, taip pat fiziniai bei juridiniai asmenys turi lygias teises, privatizuodami valstybės ir savivaldybių turtą.

³⁹ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P.141-142

Taigi vienas iš pagrindinių privatizavimo už grynuosius pinigus tikslų yra privatizuojant valstybei priklausančias įmones padaryti jas pelningas. Be to, labai svarbu perteikti įmonėms potencialių investuotojų žinias ir patirtį, taip pat pritraukti užsienio investuotojų kaip indėlį į Lietuvos ekonomiką.⁴⁰ Toliau siekiama didinti privatinės nuosavybės dalį Lietuvos ūkyje, kurti naujas darbo vietas, papildyti šalies biudžetą iš privatizavimo gautomis lėšomis, tobulinti gamybos struktūrą ir užtikrinti, kad makroekonomikos lygiu kiekvienas sandoris būtų efektyviausias.

Antrasis privatizavimo etapas faktiškai prasidėjo 1996 m. rugpjūčio mėn., kai buvo paskelbtos pirmosios objektų privatizavimo programos. Privatizavimui vykdyti buvo įsteigta Valstybinė privatizavimo agentūra, kaip Vyriausybės atstovė, taip pat sudaryta Privatizavimo komisija, turėjusi formuoti privatizavimo proceso strategiją ir kontroliuoti jos vykdymą. Tačiau pats privatizacijos procesas labai užtruko, nes investuotojai buvo priversti derinti dokumentus su daugeliu institucijų. Be to, kai kurios valstybinės institucijos nebuvo suinteresuotos parengti įmones privatizavimui, o už privatizavimą atsakingos institucijos negalėjo teisiškai perduoti įmonių prievolių pirkėjui, kadangi nebuvo faktiškos įmonių valdytojos. Dėl šių priežasčių iš privatizavimo buvo gaunama mažiau lėšų negu iš pradžių tikėtasi. Plačiai eskaluojamas siekis pritraukti kuo daugiau užsienio investuotojų, taip pat nevyko taip sparčiai kaip tikėtasi. Privatizuojant už grynuosius pinigus gana žymią turto dalį nupirko Lietuvos investuotojai: vien 1998 m. iš VTF parduoto 71 stambaus objekto, Lietuvos piliečiai įsigijo 63, o užsieniečiai nupirko tik 8 objektus.⁴¹ Tačiau, būtent nuo 1998 m. užsienio investicijos šalyje ėmė sparčiai augti ir nepriklausomai nuo palyginti mažo užsienio investuotojų privatizuotų objektų skaičiaus, būtent jos sudarė didžiausią pajamų dalį, gaunamą iš privatizacijos.

Tai sąlygojo svarbus privatizavimo politikos posūkis, kuris įvyko 1997 m. pabaigoje, priėmus naujos redakcijos LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymą.⁴² Pagrindinis siekis buvo paspartinti privatizavimo procesą bei surasti būdų, kaip pritraukiant investicijas modernizuoti stambias neprivatizuotas įmones. Naujasis įstatymas buvo priimtas atsižvelgiant į užsienio šalių patirtį, norint sudaryti dar palankesnes sąlygas, ypač užsienio investuotojams, dalyvauti privatizavimo procese. Vietoje Valstybinės privatizavimo agentūros, buvo įsteigtas Valstybės turto fondas, kuris pagal įstatymų jam pavestas funkcijas privatizavimo srityje, pradėjo veikti kaip privatizuojamų objektų valdytojas, privatizuojant valstybei nuosavybės teise priklausančią turta.

⁴⁰ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18

⁴¹ Dzienienė A. Privatizavimas: trečioji banga // Vadovo pasaulis. 1999. Nr. 4.P. 16

⁴² LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 107-2688

2.4.1. Privatizacijos už grynuosius pinigus apimtys. Per 1996-1997 m. už 84,2 mln. Lt buvo privatizuoti 324 objektai. Pastaraisiais metais į privatizuojamų objektų sąrašą buvo įtraukti stambūs infrastruktūros objektai, kuriuose valstybei priklausė ne mažiau kaip 90 proc. akcijų. 1998 m. už 2,33 mlrd. Lt buvo privatizuoti 344 objektai, iš kurių 131 už 2,3 mlrd. Lt pardavė Valstybės turto fondas. Sekančiais metais privatizuoti 693 objektai, už kuriuos gauta 470 mln. Lt. Per 2000-2001 m. parduoti atitinkamai 939 ir 842 įmonių akcijų paketai ir nekilnojamojo turto objektai už 902 mln. ir 468 mln. Lt. (žr. 5 priedą).⁴³

Pertvarkius privatizavimo procesą, 1998 m. buvo sudarytas pats didžiausias sandoris Lietuvoje – dėl 60 proc. AB “Lietuvos telekomas” akcijų pardavimo strateginiam investuotojui – Švedijos “Telia” ir Suomijos “Sonera” konsorciui “Amber Teleholdings” už 2,04 mlrd. Lt ir 884 mln. Lt investicijų per kitus dvejus metus.⁴⁴ Pirmoji stambi pramonės įmonė – “Baltijos laivų statykla” – privatizuota 1997 m. liepos mėn. Ji parduota Danijos kompanijai “Odense Stallsbvaertt” už daugiau kaip 60 mln. Lt. Sėkmingai privatizuotos AB “Akmenės cementas”, AB “Sanitas” ir kitos įmonės. Taip pat parduotas 70 proc. AB “Viešbutis Lietuva” akcijų paketas, 89,5 proc. AB “Klaipėdos Smeltė” akcijų, privatizuotos stambios bendrovės AB “Vilniaus pienas”, AB “Aliejus” ir kt. Pradėtas stambių uosto įmonių – akcinių bendrovių “Vakarų laivų remontas”, “Klaipėdos jūrų krovinių kompanija” ir kitų į programas įtrauktų likusių įmonių – privatizavimas. Įvyko pirmas Lietuvos žemės ūkio banko privatizavimo etapas. Tarptautinio viešo konkurso būdu pasirinkus strateginį investuotoją - Danijos bendrovę “Danisco” – privatizuota Lietuvos cukraus pramonė.⁴⁵ Nuo 1998 m. Valstybės turto fondas pritraukė daugiau kaip 1,9 mlrd. Lt investicijų (pagal sandorius, sudarytus 5 metų laikotarpiui), o privatizuotose objektuose buvo numatyta išlaikyti bei sukurti daugiau kaip 25 tūkst. darbo vietų. Galima pastebėti, jog privatizavimas už pinigus išibėgėjo 1999 m., t.y. palyginti su 1998 m. išaugo daugiau negu dvigubai, o vėliau iš lėto ėmė slūgti.

Didžiausią dalį – net 58 proc. – iš visų privatizuotų objektų per 1996-2001 m. sudarė butų bei komunalinio ūkio ir buitinio gyventojų aptarnavimo objektai, 22 proc. – prekybos ir viešojo maitinimo, 10 proc. – pramonės įmonės. Mažiausią dalį sudarė ryšiai – 0,2 proc. Tačiau lyginant 1996-2001 m. privatizuotų objektų vertę tūkstančiais litų pagal ūkio šakas, būtent ryšiams atitenka 27,6 proc. viso privatizuoto kapitalo, 23,5 proc. – pramonei ir 22,8 proc. – transportui. Mažiausią dalį sudarė buitinės paslaugos – 0,2 proc. ir komunalinis ūkis – 1,5 proc.⁴⁶ Tai parodo,

⁴³ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18

⁴⁴ http://www.euro.lt/lpnp/lit/ad/AD_200.pdf 2005-09-22

⁴⁵ http://www.euro.lt/liet_integracija/pranesimai/santrauk.php3?TopMenuID=4&MenuItemID=22&ItemID=735&LangID=1#II211 2005-09-06

⁴⁶ Obrascovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 209

kad bandymai statistiškai palyginti privatizuotų įmonių skaičių ir privatizuoto kapitalo apimtis vargu ar gali būti sėkmingi jau vien dėl objektų skirtingumų parametrų.

Tose įmonėse, kurias numatyta visiškai privatizuoti, nuo 1995 m. buvo privatizuojama 10-20 proc. kapitalo. Tokios įmonės taip pat buvo įtraukiamos į privatizuotinių įmonių sąrašą, nors jų kontrolinis akcijų paketas ir toliau pasiliko valstybės rankose.⁴⁷

Jau 1997-1998 m. vykdytas privatizavimas sudarė palankias sąlygas šakiniam ir visos ekonomikos restruktūrizavimui, suteikdamas papildomas investicines įplaukas ir pritraukdamas strateginius investuotojus.

Įvairios politinės jėgos Lietuvoje skirtingai įsivaizdavo tą ribą, kiek ir kokio turto turi likti valstybei, tačiau tos ribos slinktis privatizavimo kryptimi buvo būdinga visoms politinėms jėgoms (išskyrus neįtakingą Socialistų partiją).

Kitas dalykas, kėlęs dideles diskusijas ir užtęsęs politinius nesutarimus, buvo strateginių šalies objektų privatizavimas. Lietuvoje tai Ignalinos atominė elektrinė, Mažeikių naftos perdirbimo gamykla, aprūpinimo elektra ir dujomis infrastruktūros objektai, geležinkelių ir oro transportas ir pan. Poreikis privatizuoti tokias įmones kilo todėl, kad nuo 1990 m. negaudamos investicijų jos sumenko, o valstybė tokioms investicijoms neturėjo galimybės skirti pakankamai lėšų. Į strateginių objektų sąrašą, kuris buvo nuolat keičiamas, šie objektai įtraukti dėl išskirtinės vertės, masto, reikšmės valstybės ūkiui ir betarpiškai gyventojams, todėl ir jų privatizavimo prasmė, eiga bei tvarka neabejotinai diskutuoti. Akivaizdu, kad tai jau ne masinio privatizavimo objektai ir jiems turi būti taikytini kitokie kriterijai.

Būtent antrasis privatizavimo etapas buvo sukėlęs daugiausiai intrigų dėl valstybinio turto pardavimui pasirenkamų privatizavimo būdų, ypač privatizuojant strateginius šalies objektus.

2.4.2. Privatizavimo būdai. Antrojo etapo patirtis parodė, kad atskirų objektų privatizavimas dėl įvairių priežasčių vyko pakankamai lėtai, daug objektų nebuvo parduota iš pirmo, antro ar daugiau kartų. Nors buvo pradėti privatizuoti strateginiai šalies objektai, parduodamos įmonės turėjo didelius išsiskolinimus ir nuostolius, privatizavimas visuomenės tarpe neretai buvo tapatinimas su "prichvatizavimu", privatizuotoms įmonėms sudaromos išskirtinės veiklos sąlygos. Tai rodo, kad privatizavimo vykdytojų išsikelti tikslai nebuvo pasiekti. Tikslas pasiekimas priklausė nuo pasirinktų priemonių, privatizavimo atveju – žymia dalimi nuo

⁴⁷ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996. P. 142

privatizavimo būdų. Netinkamai pasirinkti privatizavimo būdai sumenkina ir privatizavimo rezultatus.⁴⁸

Siekiant suaktyvinti privatizacijos procesą, be anksčiau taikytų privatizavimo būdų, LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatyme buvo numatyti nauji privatizavimo būdai – tiesioginės derybos bei nuoma su išpirkimu. Tiesioginių derybų keliu privatizuojami objektai perduodami tam laimėtojų, kurio rašytiniai kainos ir investiciniai pasiūlymai, įvykdžius privatizacijos sąlygose nustatytus darbo vietų minimalius reikalavimus, yra geriausi. Pasinaudojus šiuo privatizavimo būdu buvo parduotas AB “Lietuvos telekomas”. Nuoma su išpirkimu – tai viešas privatizavimo būdas, kuomet potencialus pirkėjas, pasirašęs privatizavimo sandorį ir perėmęs privatizavimo objektą, įgyja teisę jį valdyti ir naudoti, o nuosavybės teisė įgyjama tik tuomet, kai potencialus pirkėjas visiškai apmoka už privatizuojamą objektą ir įvykdo kitas privatizavimo sąlygas, nustatytas privatizavimo sandoryje. Šiame privatizavimo etape valstybei priklausantis nekilnojamas turtas buvo parduodamas viešame aukcione ar nuomos su išpirkimu būdu, akcijų paketai parduodami skelbiant viešą konkursą, tiesiogines derybas, viešą aukcioną, viešą akcijų platinimą vertybinių popierių biržoje, perleidžiant kontrolę valstybės kontroliuojamose įmonėse.

Privatizavimo būdas strateginiams objektams buvo parenkamas atsižvelgiant į įmonės dydį, veiklos sferą, akcijų paketo dydį ir kt. Precedento neturintis buvo AB “Mažeikių nafta” privatizavimas. Ši bendrovė (tiksliau ją sudarantis naftos perdirbimo gamyklos, Būtingės terminalo ir juos siejančio naftotiekio junginys) užima atskirą vietą privatizavimo istorijoje – tai stambiausia Lietuvos įmonė, kuri vienintelė buvo privatizuota be konkurso, valstybei priklausančios akcijos buvo parduotos pagal Vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymą⁴⁹, taip pat šiam tikslui buvo priimti specialūs įstatymai.⁵⁰ 1999 m. spalio mėn. strateginis investuotojas “Williams International” įsigijo 33 proc. naujos AB “Mažeikių nafta” akcijų emisijos.

Per antrąjį privatizavimo etapą daugiausiai valstybinio turto buvo parduota organizuojant viešuosius aukcionus, mažiausiai – tiesioginių derybų būdu ir parduodant akcijas darbuotojams (žr. 6 priedą). Antrojo privatizavimo etapo metu, jau vien 1996 – 1999 m., iš viso buvo parduota 1119 objektų už 2,8 mlrd. litų. Viešame aukcione parduoti net 1053 objektai, viešo akcijų pardavimo būdu - 26 objektai, viešame konkurse - 24 objektai, tiesioginėse derybose - 4 objektai,

⁴⁸ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analize.phtml> 2005-05-24

⁴⁹ LR Vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 16-412

⁵⁰ Investicijų į akcines bendroves “Būtingės nafta”, “Mažeikių nafta” bei “Naftotiekis” ir reikalavimų akcijų paketų savininkams įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 44-1200

nuomos su išpirkimu būdu - 12 objektų. Privatizavimo subjektai 1999 spalio mėnesį buvo įsipareigoję išsaugoti 2300 darbo vietų (3-5 metams) ir investuoti 1,638 mln. Lt.⁵¹

2.4.3. Užsienio investicijos. Įsibėgėjus privatizavimo procesui užsienio investuotojams buvo sukurtas pakankamai palankus klimatas ir liberali teisinė bazė. Nuo 1995 m. užsienio investicijas reglamentavo LR Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymas⁵², kurį priėmus nustojo galioti dar 1991 m. Seimo priimtas LR užsienio investicijoms draudžiamų ir ribojamų veiklos sričių įstatymas⁵³, reglamentavęs gana nemažai draudžiamų veiklos sričių, kurios priklausė ir nuo įmonių rūšių. Šiuo laikotarpiu užsienio investicijų skatinimas tapo viena iš prioritetinių šalies ekonominės politikos kryptių, kadangi vietiniai investuotojai nebuvo sukaukę pakankamai didelių lėšų ir nebūtų pajėgę įsigyti daugelio privatizuojamų objektų. Todėl užsienio investuotojų srautą į šalį lėmė ne tik palankios teisinės sąlygos ir lengvatos, bet ir pačių investavimo objektų patrauklumas, kadangi į privatizavimo programas jau buvo įtraukiami ir stambūs gamybos bei infrastruktūros objektai.

Iš esmės, iki LR investicijų įstatymo⁵⁴ įsigaliojimo, kuris sulygino šalies ir užsienio investuotojų teises, buvo plečiamos privilegijos ir lengvatos užsienio investuotojams siekiant sudaryti kuo palankesnę aplinką užsienio investicijoms.⁵⁵ Kadangi laikui bėgant susiformavo nuostata, jog užsienio investuotojai turi daugiau privalumų prieš vietinius, tad iki pat 1999 m. jie buvo skatinami įvairiomis mokesčių lengvatomis, galimybe išsivežti uždirbtą pelną į savo šalį, jiems valstybės turtas buvo parduodamas už mažesnę kainą, minimaliai įpareigojant išsaugoti esamas ir kurti naujas darbo vietas, modernizuoti įmones, menkai buvo tikrinamas jų patikimumas ir kt. Tai, savo ruožtu, sumažino daugelio privatizuotų įmonių veiklos efektyvumą.

Mokslo darbuose sutinkamas dvejopas požiūris į privatizavimo procese pasireiškusį užsienio investuotojų dalyvavimą. Privatizavimo kritikai teigia, kad kompanijų privatizavimas užsienio investuotojams neleidžia formuotis vietiniam kapitalui, o uždirbtas pelnas išvežamas į užsienį. Deja, didelių kompanijų pardavimas užsienio, o ne Lietuvos investuotojams iš tikrųjų dažnai susijęs ne tik su vietinių investuotojų nedideliu finansiniu pajėgumu, bet ir su tuo, kad akcijų paketai parduodami jų neišskaidant. Baimė, kad savininkais tapus užsieniečiams, būsimas pelnas bus išvežamas iš Lietuvos yra nepagrįstas, nes užsieniečiai pirkėjai į Lietuvą jau atveža išteklius, ir tik vėliau, tik galbūt pelną išveš. Atsiriboti nuo užsienio investuotojų būtų lygiai

⁵¹ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analize.phtml> 2005-05-24

⁵² LR Užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 55-1351

⁵³ LR užsienio investicijoms draudžiamų ir ribojamų veiklos sričių įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 14-361

⁵⁴ LR investicijų įstatymas // Valstybės žinios 1999. Nr. 66-2127

⁵⁵ Davulis G. Teisinės bazės, reglamentuojančios užsienio investicijas Lietuvos Respublikoje, raida ir jos įtaka investicijų procesui // Jurisprudencija, 2003. T. 47(39). P. 102

tokia pati blogybė, kaip ir atsiribojimas nuo Lietuvos investuotojų. Siekiant geresnių privatizavimo rezultatų, būtina neriboti pirkėjų kilmės, tačiau privalu atsisakyti privilegijų, suteikiamų tam tikriems strateginiams investuotojams. Taigi, nei tariamas nedarbo augimas, nei galimas užsieniečių įtakos didėjimas, nei stambių infrastruktūros įmonių privatizavimas nėra problema ar pavojus, kylantis ar galintis kilti dėl privatizavimo. Didžiulis tikras pavojus visuomenei ir efektyviam rinkos veikimui yra tas, kad privatizuojant turtą kartais tuo pačiu "privatizuojama" ir žmonių pasirinkimo laisvė. Klaidų, kai privatizuojant kartu dalinamos privilegijos atskiriems užsienio ūkio subjektams, padaryta ir Lietuvoje. Pavyzdžiui, privatizuojant "Lietuvos telekomą" buvo priimtos Telekomunikacijų įstatymo pataisos, suteikiančios monopolines teises fiksuoto telefoninio ryšio srityje. Privatizuojant "Mažeikių naftos" koncerną valstybė įsipareigojo jam suteikti apie 1,200 mln. Lt paskolų, garantuoti 284,5 mln. Lt paskolų, lengvatinius tarifus valstybės kontroliuojamo "Klaipėdos naftos terminalo" bei "Lietuvos geležinkelių" paslaugoms, o taip pat "reikalui esant" padidinti importo muitus degalams. Taigi, nors įmonių pardavimo faktai vertintini palankiai, šalia vykstantys procesai ne visuomet yra teigiami.⁵⁶ Išvengti tokių pavojų labai paprasta – privatizuojant turtą būtina nenustatyti jokių naujų apribojimų kitiems asmenims ir nesuteikti jokių privilegijų privatizuojamai įmonei, nepriklausomai nuo to ar tai Lietuvos, ar užsienio investuotojai.

Dėl Statistikos departamento naudojamos metodikos sunku pateikti užsienio investicijų statistiką privatizuojant valstybinį turtą antrajame privatizavimo etape, kadangi duomenys nėra atskirti nuo investicijų į naujai įsteigtas įmones. Nors daugeliu atveju teigiama, jog didžioji bendrųjų užsienio investicijų dalis į Lietuvą atėjo būtent privatizuojant valstybinius objektus.

2.5. Privatizacija baigiamuoju laikotarpiu (po 2001 m.)

Privatizacijos proceso baigiamuoju laikotarpiu atsikyrimas yra labiau sąlyginis, kadangi esminių pokyčių neįvyko nei teisinėje aplinkoje, nei pačiame proceso vykdyme. Tai laikotarpis, kuomet nuo masinės privatizacijos pereinama prie išsivysčiusioms Vakarų valstybėms būdingo atskirų objektų ar jų grupių privatizavimo. Nors baigiamasis privatizavimo laikotarpis mažai tyrinėtas ir analizuotas, jau pastebimos aiškios rinkos veikimo ir valstybinio reguliavimo ribos. Toliau mažėja valstybės vaidmuo ekonomikoje, valstybė didesnę dėmesį skiria verslo sąlygų gerinimo politikai.

⁵⁶ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analyze.phtml> 2005-05-24

Šio etapo atskyrimo sąlygiškumą įrodo ir tai, jog didžioji dalis objektų privatizuota pagal antrojo etapo sąlygas, vadovaujantis tais pačiais teisės aktais, privatizavimą vykdo tos pačios institucijos. Privatizavimo būdai taip pat išliko tie patys – viešas akcijų pardavimas, viešas aukcionas ir viešas konkursas. Nacionalinėje vertybinių popierių biržoje kotiruojamos akcijos privatizuojamos viešo akcijų pardavimo būdu. Dažniausiai tai didelių objektų valstybei likę maži akcijų paketai, kuriuos parduoti paprastai būna nelengva. Viešame aukcione valstybei priklausančias akcijas ar kitą turtą gali įsigyti didžiausią kainą pasiūlęs potencialus pirkėjas. Viešajame konkurse parduodami didelių įmonių kontroliniai akcijų paketai pagal pasiūlytą geriausią kainą, investicijas ir kitas konkurso sąlygas.

Paskutiniajame etape numatyta privatizuoti likusį valstybinį turtą, kuris nereikalingas valstybės valdymo funkcijoms vykdyti. Taip pat užbaigiamas antrajame etape pradėtų privatizuoti įmonių valstybei likusio nedidelio akcijų paketo pardavimas, privatizuojamos smulkios valstybės ir savivaldybių įmonės, pastatai, patalpos bei stambiausios finansų, energetikos, transporto įmonės, alkoholio gamybos bendrovės ir kt.

Vyriausybė atsakingai vykdo stambių objektų privatizavimą ir nesiekia už bet kokią kainą ir kuo skubiau jų parduoti, todėl kai kurių bendrovių privatizavimas šiame etape užtruko.⁵⁷ Didžiųjų įmonių privatizavimą šio laikotarpio pradžioje taip pat apsunkino įvairių finansinių grupių kova, kurios matydamos privatizavimo proceso pabaigą, skubėjo įtvirtinti savo pozicijas ne vien teisėtomis, bet kaip dabar aiškėja, ir korupcinėmis priemonėmis.

2.5.1. Strateginių objektų privatizavimas. Pertvarkyti kai kurie sektoriai, kurie priklausė valstybei ir kurių veikla buvo reguliuojama valstybės. Jau 1999 m. buvo užbaigtas draudimo sektoriaus privatizavimas, 2000 m. – telekomunikacijų sektoriaus privatizavimas. 2002 m. kovo mėnesį buvo privatizuotas paskutinis valstybinis bankas – AB “Lietuvos žemės ūkio bankas”. 76,01 proc. valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų buvo parduota už 71 mln. Lt. Pirkėjas “Norddeutsche Landesbank Girocentrale” įsipareigojo investuoti 65 mln. litų. Šiuo sandoriu buvo sėkmingai užbaigtas finansinio sektoriaus privatizavimas. Šis sektorius dabar visiškai privatus ir jame svarbias pozicijas turi ES šalių bankai.

Didžiausias privatizavimo sandoris 2002 m. – AB “Lietuvos dujos” privatizavimas. Vokietijos konsorciumas Ruhrgas AG ir EON Energie AG, strateginio investuotojo konkurso laimėtojas, pasirašė strateginio investuotojo 34 proc. akcijų dalies pirkimo sutartį ir įsipareigojo sumokėti 116 mln. Lt už akcijas bei investuoti į bendrovę dar 70 mln. Lt.⁵⁸ Nors likusias valstybei priklausančias bendrovės akcijas buvo numatyta parduoti Nacionalinėje vertybinių

⁵⁷ http://www.lrv.lt/12_vyr_dok/2_metai.htm 2005-08-09

⁵⁸ http://www.euro.lt/upl_images/20020703113438.doc 2005-09-30

popierių biržoje, tačiau 2004 m. po ilgų ir sunkių derybų 34 proc. akcijų parduota Rusijos koncernui „Gasprom“, kuris už privatizuotas akcijas sumokėjo 100 mln. Lt.

Priimti svarbūs sprendimai dėl energetikos sektoriaus. „Lietuvos energetika“ buvo reorganizuota, atskiriant elektros gamybą, perdavimą ir paskirstymą bei nepagrindinę veiklą. 2002 m. pradžioje įkurtos ir pradėjo veiklą „Lietuvos elektrinė“, „Mažeikių elektrinė“, „Rytų skirstomieji tinklai“ ir „Vakarų skirstomieji tinklai“. Jau 2003 m. liepos mėn. buvo paskelbti AB „Rytų skirstomieji tinklai“ ir AB „Vakarų skirstomieji tinklai“ privatizavimo konkursai. Pastarojo objekto privatizavimas buvo sėkmingai užbaigtas 2003 gruodžio 19 d. su Lietuvos investuotojų konsorciumu „NDX Energija“ pasirašius AB „Vakarų skirstomieji tinklai“ valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų pirkimo-pardavimo sutartis. Konsorciumas už privatizuojamus 77 proc. bendrovės akcijų sandorio užbaigimo dieną sumokėjo 539,846 mln. Lt.⁵⁹ Tačiau iki šiol neprivatizuoti liko „Rytų skirstomieji tinklai“, kurių pardavimas 2004 m. buvo sustabdytas. Galima daryti prielaidą, jog nenorėta įmonės parduoti vieninteliam galimam pirkėjui – valstybinei Estijos bendrovei „Eesti Energia“, nors oficialiai teigiama, jog valdžios institucijos siekia įvertinti sėkmingą AB „Vakarų skirstomieji tinklai“ privatizavimo patirtį ir pakoreguoti pardavimo sąlygas.

Liberalizuotas alkoholinių gėrimų pardavimas ir gamyba, o vietinės alkoholio įmonės baigiamuoju laikotarpiu privatizuotos. 2003 m. vasario mėn. buvo paskelbtos AB „Stumbras“, AB „Vilniaus degtinė“, AB „Alita“ ir AB „Anykščių vynas“ privatizavimo programos. Šių įmonių privatizavimas susilaukė didelio atgarsio jau vien dėl pelningumo, tačiau nesant galimybei konkretizuoti kiekvieną atvejį, trumpai aprašysime jų privatizavimą.

Mažiausiai aistrų sukėlė AB „Vilniaus degtinė“ privatizavimas. Šią bendrovę 2003 m. įsigijo Lenkijos kompanija „Sobieski Dystrybucja Sp.z.o.o.“, kuri už valstybei nuosavybės teise priklausančias akcijas sumokėjo 20,7 mln. Lt kainą. Brangiausias sandoris pasirašytas dėl Kauno degtinės gamyklos „Stumbras“, kurią už 152,001 mln. Lt įsigijo AB „Mineraliniai vandenys“. Privatizuojant „Alitą“ kaip nepatikima bendrovė iš konkurso buvo pašalinta Latvijos įmonė „Latvijas Balzams“, o viešo konkurso laimėtoju buvo pripažintas užsienio fizinis asmuo Luigiterzo Bosca, tačiau jam neatvykus parafuoti šios bendrovės valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų pirkimo – pardavimo sutarties, buvo pradėtos derybos su ketvirtąją vietą užėmusiu šios įmonės vadovų konsorciumu, už akcijas pasiūliusiu 58,05 mln. Lt kainą. AB „Anykščių vynas“ privatizavimo sutartis buvo pasirašyta su UAB „Artrio-2“, tačiau pirkėjui nesumokėjus, ši sutartis buvo nutraukta ir paskelbtas naujas privatizavimo konkursas, kurį 2004 m. iš potencialių 6 pirkėjų, laimėjo AB „Alita“. Pagal šią sutartį pirkėjas už 72,93 proc. AB „Anykščių vynas“ akcijų sumokėjo 25,61 mln. Lt.

⁵⁹ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18

2005 m. rugpjūčio mėn. didžiausias Valstybės turto fonde sudarytas sandoris yra AB „Lietuvos avialinijos“ 100 proc. valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų pardavimas už 25 mln. 778 tūkst. Lt.⁶⁰ Ši bendrovė vienintelė iš dar 1997 m. sudaryto siūlomų privatizuoti 14 strateginių objektų, privatizuotinių iki 2002 m., sąrašo buvo neprivatizuota.

2.5.2. Privatizavimo rezultatų suvestinė. Nors privatizavimo tempai baigiamuoju laikotarpiu ženkliai sulėtėjo kiekybiniu požiūriu, tačiau parduoti valstybei nuosavybės teise priklausę svarbiausieji infrastruktūros ir kiti strateginiai objektai atnešė pakankamai dideles pajamas.

Per 2002 m. VTF buvo parduoti 533 objektai, iš kurių 510 objektų nuosavybės teise priklausė valstybei, o 23 – savivaldybėms. Daugiausia objektų privatizuota viešo aukciono būdu – 447, iš kurių 179 objektai – nekilnojamasis turtas ir 268 – įvairaus dydžio valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų paketai. Trys objektai parduoti užsienio šalių asmenims, o kitus privatizavo Lietuvos fiziniai bei juridiniai asmenys. Sekančiais metais parduoti 404 objektai, iš kurių valstybei priklausė 377, o 27 – savivaldybėms. Pagal parduotų objektų skaičių daugiausia – net 331 – parduota skelbiant viešąjį aukcioną. Viešo konkurso būdu privatizuotų 9 įmonių valstybei nuosavybės teise priklausančios akcijų paketai sudarė iki 98,5 proc. šių įmonių įstatinio kapitalo. Visuose šiuo būdu privatizuotų įmonių sandoriuose pirkėjams buvo nustatyti įsipareigojimai išlaikyti tam tikrą darbo vietų skaičių. Kaip ir 2002 m. užsienio investuotojai privatizavime dalyvavo neaktyviai - įsigijo vos tris objektus. Tačiau jau 2004 m. net aštuoni objektai buvo perleisti į užsienio investuotojų rankas. Viso per 2004 m. VTF buvo parduoti 305 objektai, iš kurių 277 objektai nuosavybės teise priklausė valstybei, o 28 – savivaldybėms. Daugiausia objektų privatizuota viešo aukciono būdu – 247, iš kurių 183 objektai – nekilnojamasis turtas ir 64 – įvairaus dydžio valstybei nuosavybės teise priklausančių akcijų paketai. Viešo konkurso būdu privatizuotų 9 įmonių valstybei nuosavybės teise priklausančios akcijų paketai sudarė iki 100 procentų šių įmonių įstatinio kapitalo.⁶¹

Skelbiant viešąjį aukcioną privatizavimo sandorių buvo sudaryta daugiausiai ir pagal objektų skaičių keliasdešimt kartų viršijo visais kitais privatizavimo būdais parduotų objektų skaičių kartu sudėjus. Tačiau šiuo būdu buvo privatizuojami nereikšmingi valstybiniai objektai (parduotuvės, pastatai, negyvenamos patalpos, garažai ir kt.) ir pajamos iš jų sudarė 2002 m. - 36 mln. bLt, 2003 m. – 31,9 mln. Lt. ir 2004 m. – vos 25,3 mln. Lt. Kuomet skelbiant viešą konkursą atitinkamai lėšų buvo gauta 211,3 mln. Lt, 781,6 mln. Lt ir 220,5 mln. Lt, nors per trejus metus šiuo būdu privatizuoti vos 25 valstybiniai objektai (žr. 8 ir 9 priedus). Būtent

⁶⁰ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=404 2005-09-30

⁶¹ http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=29 2005-09-30 (parengta pagal atitinkamų metų VTF veiklos ataskaitas)

skelbiant viešą konkursą buvo privatizuoti visi strateginiai objektai, kas ir sąlygojo ženkliai didesnę iš privatizavimo gautų pajamų kiekį.

Per aštuonis 2005 metų mėnesius Lietuvoje buvo sudaryti 365 privatizavimo sandoriai už 169,2 mln. Lt. Valstybės turto fondas sudarė 139 sandorius už 112,5 mln. Lt, savivaldybių privatizavimo institucijose sudaryti 226 sandoriai už 56,7 mln. Lt.

Nors užsieniečių dalyvavimas baigiamajame privatizavimo etape pagal privatizuotų objektų skaičių nebuvo didelis, tačiau į jų rankas perėjo bankų sektoriaus įmonės bei stambios infrastruktūros, gamybos ir energetikos bendrovės.

Iš kitų buvusių socialistinių šalių, ypač tarp Baltijos valstybių, Lietuva išsiskiria tuo, kad joje susiformavo ir stambios nacionalinio kapitalo bendrovės arba bendrovių grupės, t.y. “VP Market”, UAB koncernas “Achemos grupė”, UAB “Vakarų skirstomieji tinklai” ir kt. Lietuvos investuotojai įsigijo kontrolinius “Klaipėdos smeltė”, “Ventus nafta”, “Vilniaus pienas”, “Panevėžio aviacija” ir kitų bendrovių akcijų paketus.⁶²

3. TEISINĖS BAZĖS REGLAMENTUOJANČIOS PRIVATIZAVIMO PROCESUS APŽVALGA

3.1. Teisės aktų kaita pradiniam reformų etape

Privatizavimo procesas nebūtų įmanomas be atitinkamos įstatyminės bazės, sukūrusios teisinę prielaidą valstybės nuosavybės perdavimui į privačias rankas bei reglamentavusios šio proceso vykdymą. Šiame skyriuje apžvelgsime pagrindinius įstatymus, kurių pagrindu vyko privatizavimas, jų kaitą istorinio nuoseklumo atžvilgiu, taip pat kai kurias esmines jų nuostatas, susijusias su privatizavimo procesu teisiniu reglamentavimu bei pamėginsime jas įvertinti kritiškai, siekiant atskleisti kai kuriuos jų trūkumus, kurie galėjo turėti įtakos ar tiesiogiai įtakoję privatizavimo proceso eigą ir jo efektyvumą.

Kalbant apie privatizavimo Lietuvoje teisinio reglamentavimo ištakas negalima nepaminti vieno esminių teisės aktų nepriklausomos Lietuvos atkūrimo istorijoje – Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos - Atkuriamojo Seimo 1990 m. kovo 11 d. priimto įstatymo “Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo”⁶³, kurio teisinė galia prilygintina Laikinajai Konstitucijai. Šis įstatymas galiojo pradiniu po nepriklausomybės atkūrimo laikotarpiu iki 1992 m. lapkričio 2 d., kuomet jis neteko galios įsigaliojus Lietuvos Respublikos piliečių referendumo priimtai Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

⁶² Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 210

⁶³ Įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo” // Valstybės žinios, 1990. Nr. 9-224

Šiame įstatyme, be kitų esminių nepriklausomos Lietuvos Respublikos teisinės ir politinės sistemos formavimo aspektų buvo aptarti bei suformuluoti ir esminiai ekonominės sistemos pagrindai.

Laikinojo pagrindinio įstatymo 44 straipsnis skelbė, kad Lietuvos ekonominės sistemos pagrindas yra Lietuvos Respublikos nuosavybė, kurią sudaro piliečių privatinė nuosavybė, piliečių, susijungusių į grupes, nuosavybė ir valstybinė nuosavybė. Lietuvos Respublika garantuoja visiems nuosavybės subjektams galimybę savarankiškai valdyti jiems nuosavybės teise priklausančius objektus, jais naudotis ir disponuoti pagal šalyje galiojančius įstatymus.

Be to, Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo 46 straipsnyje buvo įtvirtinta nuostata, kuri skelbė, kad valstybinės nuosavybės teise Lietuvos Respublikai priklausantis turtas Lietuvos įstatymų nustatyta tvarka gali būti perduotas atlygintinai arba neatlygintinai piliečių, jų grupių nuosavybėn.

Taigi, galima teigti, kad šiomis įstatymo nuostatomis, kuriomis kuriant Lietuvos ekonominės sistemos pagrindus privatinė nuosavybė iš esmės buvo pripažinta lygiaverte valstybinei bei numatyta valstybinės nuosavybės perleidimo privatiems subjektams galimybė, buvo nustatytos pirmosios teisinės prielaidos, atvėrusios kelią valstybinio turto privatizavimo procesui.

Tačiau, be abejonės, tam kad šios nuostatos galėtų būti realiai įgyvendintos, turėjo būti priimti atitinkami įstatymai, nustatantys pačią valstybinio turto privatizavimo tvarką. Be to, turėjo būti sukurta institucijų, kurios vykdytų valstybinio turto privatizavimą ir kontroliuotų šį procesą, sistema.

Kaip vieną iš pirmųjų reikėtų paminėti 1990 m. gegužės 8 d. priimtą Įmonių įstatymą⁶⁴, kuriuo buvo nustatyti ir įteisinti iš esmės nauji subjektai, galintys Lietuvoje užsiimti ūkine komercine veikla, tokiu būdu panaikinant valstybinių įmonių monopolį šioje srityje ir kartu potencialiai sudarant galimybes sumažinti valstybės monopolį ūkio valdymo srityje. Ypač svarbus buvo šio įstatymo straipsnis, nustatantis įmonių ir valstybės institucijų tarpusavio santykius, kadangi jame buvo įtvirtintos iš esmės vienodos ūkininkavimo sąlygos visų rūšių įmonėms. Taip iš esmės atsivėrė galimybės steigti bei vystyti savo veiklą privataus kapitalo įmonėms.

Itin svarbus buvo 1990 m. rugsėjo 25 d. priimtas Valstybinių įmonių įstatymas⁶⁵, kuris iš esmės tuo metu turėjo didžiausią įtaką vykstantiems ekonominiams pokyčiams valstybėje, kadangi juo iš esmės buvo atvertas kelias vienos iš pagrindinių valstybės turto rūšių - valstybės įmonių privatizavimui. Šiame įstatyme buvo numatyta nauja, iki tol nereglamentuota, valstybės

⁶⁴ LR Įmonių įstatymas // Valstybės žinios, 1990. Nr. 14-395

⁶⁵ LR Valstybinių įmonių įstatymas // Valstybės žinios, 1990. Nr. 30-709

įmonių teisė leisti akcijas. Išleidusi akcijų, kurių vertė viršijo 20 procentų įstatinio kapitalo, valstybės įmonė pagal šį įstatymą igydavo naują – valstybinės akcinės įmonės statusą. Kalbant apie šį įstatymą tuo aspektu, kiek jis buvo reikšmingas privatizavimui, paminėtina, kad jame buvo numatyta galimybė įmonės įstatiniam kapitalui padidinti panaudoti privačias (akcinio kapitalo) lėšas, ko pasekmėje viršijus įstatymo nustatytą 50 procentų jų turimo įstatinio kapitalo ribą, valstybės įmonės privalėjo per pusę metų būti reorganizuotos į akcines bendroves arba uždarytos akcines bendroves. Kaip vieną iš taip pat labai reikšmingų įstatymo nuostatų reikėtų paminėti ir tai, kad šiuo įstatymu įmonėms buvo suteikta teisė išpirkti valstybinį kapitalą, perduotą įmonei, tam tikslui panaudojant darbuotojų, akcininkų ir įmonės komercinės ūkinės veiklos likutines (įvykdžius prievoles) lėšas, kadangi pasinaudojant šiuo leidimu buvo galima pradėti privatizuoti valstybinį kapitalą. Tačiau, kaip paaiškėjo vėliau, ši nuostata atnešė ir gana didelės žalos, kadangi staiga išaugus infliacijai, toks leidimas sudarė galimybes už itin mažą kainą išpirkti valstybinį kapitalą ir tokiu būdu pusvelčiui įsigyti valstybės įmones. Tokius veiksmus atlikti padėjo ir įstatymu reglamentuotas neefektyvus valstybinių įmonių valdymo modelis, pagal kurį valstybinės institucijos faktiškai neturėjo teisinių svertų ir galimybių įtakoti šiuos procesus, kadangi didžioji dalis su tuo susijusių sprendimų priklausė įmonių valdymo organų kompetencijai, tačiau valstybės institucijos juose turėjo labai mažą atstovų skaičių, kas faktiškai joms negalėjo užtikrinti galimybės kontroliuoti valdymo organų sprendimus. Tai taip pat atskleidė šio įstatymo ydingumą, nes valstybė, kuriai priklausė per 50 proc. įmonės akcijų, galėjo deleguoti į stebėtojų tarybą tik vieną atstovą, o akcininkams, nepriklausomai nuo investuoto kapitalo dydžio, stebėtojų taryboje buvo skiriama 2/3 vietų.

Įvardinti Valstybinių įmonių įstatymo trūkumai, kurie iš pradžių neatrodė grėsmingi, daugeliui vadovų leido pasisavinti valstybinį turtą bei įmonių pajamas. Nors šios spragos buvo pastebėtos gana greitai ir viešai svarstomos, atsirado pernelyg daug tokia neskaidria privatizacija suinteresuotų asmenų, kurie visais įmanomais būdais siekė sutrukdyti šio įstatymo pakeitimui. Nors jau 1994 m. jo galiojimas pagaliau buvo sustabdytas, tačiau ir po to išliko tam tikros lengvatos privatizuojamam įmonių turtui ir akcijom įsigyti.

Reikia paminėti, kad kartu su minėtu Valstybinių įmonių įstatymu buvo priimtas ir nutarimas dėl jo įsigaliojimo tvarkos⁶⁶, kuriuo be kita ko įmonėms buvo draudžiama pradėti išpirkti, parduoti ar kitaip privatizuoti valstybinį kapitalą tol, kol neįsigalios įstatymas, reglamentuojantis denacionalizavimą. Taigi, faktinis Valstybinių įmonių įstatymo nuostatų, susijusių su valstybinio kapitalo privatizavimu, įsigaliojimas buvo susietas su kito, specialaus įstatymo įsigaliojimu.

⁶⁶ LR Aukščiausiosios Tarybos nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymo įsigaliojimo tvarkos" // Valstybės Žinios, 1990. Nr. 30-710

Šis specialus įstatymas buvo 1991 m. vasario 28 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos priimtas Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas⁶⁷, kuris reglamentavo pramonės, statybos, transporto, energetikos, prekybos, buitinio gyventojų aptarnavimo, visuomeninio maitinimo įmonių, taip pat komercinių kultūros, švietimo, farmacijos, gydymo ir reabilitacijos įstaigų bei kito valstybinio turto pirminį privatizavimą (išskyrus žemės ir kitų gamtos išteklių, žemės, miškų ūkio, ryšių įmonių ir jų turto, valstybinio ir visuomeninio būtų fondo, kurių privatizavimo tvarką ir sąlygas nustatė kiti įstatymai). Šiuo įstatymu buvo nustatyti pirminio privatizavimo objektai ir subjektai, privatizavimo organų sistema, jų kompetencija, teisės ir pareigos, informavimo apie objektų privatizavimą tvarka, atsiskaitymo už privatizuojamus objektus lėšos ir būdai, taip pat pirminio privatizavimo būdai.

Įstatyme buvo numatyta, kad įmonės toliau gali būti privatizuojamos pagal Valstybinių įmonių įstatymą tik tuo atveju, jeigu jos jau buvo privatizuotos pagal Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą. Taip pat, šiame įstatyme buvo numatyta, kad įmonės pagal Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymą gali būti privatizuojamos tik už Lietuvos pinigus (litus) ar laisvai konvertuojamą valiutą. Pastebėtina, kad nuostata dėl įmonių privatizavimo už litus dar ilgai negalėjo būti įgyvendinama, nes Lietuvos Respublikos nacionalinis pinigas litas į apyvartą buvo išleistas tik nuo 1993 m. birželio 25 d. Taigi, dar gana ilgai privatizavimo objektai galėjo būti parduodami ir perduodami už šio įstatymo 12 straipsnyje nustatyta tvarka skirtas valstybės vienkartinės išmokas (investicinius čekius), Lietuvos Respublikoje galiojančius pinigus (rublius, vėliau talonus) ar laisvai konvertuojamą valiutą, taip pat tikslines kompensacijas, papildomai išmokamas pagal kitus Lietuvos Respublikos įstatymus. Tačiau pagrindine atsiskaitymo už privatizuojamą turtą priemone pagal šį įstatymą buvo investiciniai čekiai, nors asmuo, įsigyjantis privatizavimo objektą (akcijas) už valstybės vienkartinę išmoką privalėjo 5 proc. įsigyjamo turto vertės sumokėti pinigais. Investicinių čekių apyvarta bei jų panaudojimas privatizuojamam turtui įsigyti buvo nutrauktas 1995 m.

Įstatymu buvo uždrausta juridiniams asmenims įsigyti privatizavimo objektų už rublius. Be to, privatizavimo objektų negalėjo įsigyti valstybinės valdžios ir valdymo įstaigos, valstybinės ir valstybinės akcinės įmonės, iš Lietuvos Respublikos valstybės biudžeto ir vietos savivaldybių biudžetų finansuojamos įmonės, įstaigos ir organizacijos.

Pagal pirminę įstatymo redakciją privatizavimo objektus galėjo įsigyti Lietuvos Respublikos piliečiai, taip pat asmenys, kurie šio įstatymo įsigaliojimo dieną turėjo teisę gauti Lietuvos Respublikos pilietybę pagal Lietuvos Respublikos pilietybės įstatymą. Ši nuostata beveik iš karto buvo pakeista Lietuvos Respublikos Aukščiausiajai Tarybai 1991 m. kovo 14 d. priėmus Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo pataisą, pagal

⁶⁷ LR Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1991. Nr. 10-261

kurią privatizavimo objektus įsigyti buvo suteikta teisė tik Lietuvos Respublikos piliečiams, tačiau ši nuostata nebuvo taikoma valstybinio ir visuomeninio butų fondo butams įsigyti.⁶⁸ Vėliau į privatizavimo subjektų sąrašą buvo įtrauktos investicinės akcinės bendrovės, kurioms pagal šį įstatymą taip pat buvo atidaromos investicinės sąskaitos, į kurias buvo pervedamos asmenų, įsigyjančių investicinių akcinių bendrovių akcijas, asmeninėse investicinėse sąskaitose esančios investicinės lėšos. Tai sudarė sąlygas šioms bendrovėms sukaupti didelį investicinių lėšų kiekį ir jį panaudoti stambesnių valstybinių objektų privatizavimui.

Pirminėje Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo redakcijoje buvo numatyti tik du valstybinio turto privatizavimo būdai - parduodant privatizavimo objektus aukcione ir skelbiant viešą akcijų pasirašymą. Įstatymas valstybinio turto privatizavimą aukcionuose numatė iš esmės vien tik likviduojamų įmonių valstybinio turto pardavimui. Valstybinės akcinės ir valstybinės įmonės, turinčios akcinio kapitalo, taip pat privatizavimo objektai, kurių pradinė pardavimo kaina yra didesnė kaip 500 tūkstančių rublių (išskyrus objektus, parduodamus už laisvai konvertuojamą valiutą) galėjo būti parduodami tik skelbiant viešą akcijų pasirašymą.

Kaip jau minėta ankstesniame skyriuje, vėliau, siekiant privatizavimo procesą paspartinti ir padaryti jį efektyvesnį, įstatymo pataisomis buvo įteisinti šie valstybinio turto privatizavimo būdai:

- rengiant konkursus privatizavimo objektams, parduodamiems už laisvai konvertuojamą valiutą, įsigyti;
- rengiant uždarus aukcionus ir skelbiant uždara akcijų pasirašymą;
- akcijų paketą parduodant už laisvai konvertuojamą valiutą aukcione;
- skelbiant konkursus privatizavimo objektams įsigyti (kitais dar vadinami konkursai geriausiam verslo planui, kurie buvo rengiami tik tada, kai taikant viešą akcijų pasirašymą objekto nepavykdavo parduoti per tris pakartotinius etapus).

Vadovaujantis šiuo ir kitais Lietuvos Respublikos įstatymais, valstybinio turto privatizavimą įgyvendino Centrinė privatizavimo komisija ir jai pavaldžios miestų bei rajonų privatizavimo komisijos. Be to, aukštesniosios pakopos savivaldybėse buvo steigiamos Privatizavimo tarnybos. Privatizavimo komisijos ir tarnybos buvo laikinos, jos buvo sudaromos ir veikė tik tuo laikotarpiu, kol vykdė šiame įstatyme joms nustatytus uždavinius, kuriems pasibaigus komisijos veikla galėjo būti nutraukiama. Centrinės privatizavimo komisijos sudėtį, Vyriausybei pasiūlius, pradžioje tvirtino Seimas, o nuo 1993 m. – šalies Prezidentas. Miestų ir rajonų privatizavimo komisijas formavo savivaldybės, o tvirtino Centrinė privatizavimo komisija, kuri taip pat turėjo teisę skirti savo atstovą. Tam tikri įgaliojimai privatizuojant

⁶⁸ Įstatymas "Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo atskirų straipsnių pakeitimo" // Valstybės žinios, 1991. Nr. 10-262

valstybinį turtą įstatymu buvo suteikti ir privatizuojamų įmonių administracijoms, steigėjams bei kitiems valstybinės valdžios ir valdymo organams, kurių reguliavimo srityje buvo privatizuojamas objektas.

Tokiu būdu, įstatymu buvo nustatyta gana paini atsakingų institucijų, kurių kompetencija ir atsakomybė nebuvo pakankamai aiškiai apibrėžta įstatymu, sistema. Be to, kiti teisės aktai numatė joms ir daugiau teisių bei funkcijų privatizavimo srityje, tačiau iš esmės nepadidino jų atsakomybės. Antra vertus, prasidėjusi masinė privatizacija iššaukė ir padidėjusį nusikalstamų struktūrų susidomėjimą šiuo procesu, sudarė naujas galimybes jų veiklai, kam tuometinė teisėsaugos institucijų sistema nebuvo pasirengusi. Tai sudarė prielaidas atsirasti netvarkai privatizuojant valstybės turtą, korupcijai ir kyšininkavimui, ko pasekoje susiformavo neigiamas visuomenės požiūris į privatizavimo institucijų veiklą, o tuo pačiu ir bendrai į privatizavimo procesą.⁶⁹

Kitas esminių neigiamų Pirminio privatizavimo įstatymo bruožų buvo privilegijų taikymas privatizuojamų objektų darbuotojams vykdant šių objektų privatizaciją, pasireiškiantis tuo, kad įmonių darbuotojams buvo suteikta teisė už investicinius čekius įsigyti iki 50 procentų įmonių akcijų ne už jų rinkos, bet už nominalią vertę, kuo sumaniai sugebėjo pasinaudoti daugiausia šių įmonių vadovybė, sugebėdavusi įkalbėti darbuotojus perleisti jiems šias akcijas. Taigi, šį įstatymą galima laikyti gana nevykusiu, nors didele dalimi privatizavimo procesą tuo metu įtakojo ir tai, kad kartu su juo prasidėjo ir gili, užsitęsusi ūkio krizė.

3.2. Esminiai pokyčiai priėmus LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymą

1995 m. liepos 4 d. buvo priimtas Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas⁷⁰, kuris nustatė valstybės ir savivaldybių turto privatizavimą už pinigus vietoj pirminio privatizavimo pagal Valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymą.

Šis įstatymas nustatė naują privatizavimo institucijų sistemą, kurią sudarė:

- Ministro Pirmininko teikimu Seimo skiriama 13 narių Privatizavimo komisija, kuriai iš esmės buvo pavesta atlikti Centrinės privatizavimo komisijos funkcijas. Privatizavimo komisija – privatizavimo priežiūros institucija, atskaitinga Seimui. Sprendimai priimami visų komisijos narių balsų dauguma. Ši komisija neturėjo jokių galių sustabdyti Vyriausybės sprendimų, kuriuos pastaroji nekliudomai įveikia savo nutarimais. Be to, Privatizavimo komisijos sprendimai galėjo būti priimami septynių balsų dauguma, taip iškraipant funkcijų paskirstymo ir atskaitomybės

⁶⁹ Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996, P. 112

⁷⁰ LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1995. Nr. 61-1530

pusiausvyrą. Įstatyme nenustatytas komisijos kadencijos laikotarpis, nenumatyta šios komisijos kvalifikaciniai reikalavimai ir kt.⁷¹

- Lietuvos valstybinė privatizavimo agentūra prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, kuri buvo įsteigta kaip nuolatinė Vyriausybės institucija, vykdydama šiame įstatyme apibrėžtas privatizavimo funkcijas veikianti kaip Vyriausybės atstovė ir kuriai įstatymu buvo pavesta vykdyti esmines su šio įstatymo įgyvendinimu susijusias funkcijas bei suteikti dideli įgaliojimai, kurie tam tikra apimtimi buvo susiję ir su privatizuojamų valstybės kontroliuojamų įmonių valdymu, kadangi Privatizavimo agentūra turėjo teisę siūlyti įmonės steigėjui pakeisti įmonės valdymo organus, jeigu ši įmonė nevykdavo Privatizavimo agentūros nurodymų ir nepateikdavo nustatytos informacijos. Be kitų funkcijų, įstatymu Privatizavimo agentūra buvo įpareigota pagal kompetenciją užtikrinti, kad makroekonomikos lygiu kiekvienas privatizavimo sandoris būtų efektyviausias;

- savivaldybių privatizavimo komisijos, kurios buvo steigiamos savivaldybių tarybų sprendimu, jeigu savivaldybių turtas šio įstatymo nustatyta tvarka pagal sutartį neperduodamas privatizuoti Privatizavimo agentūrai, ir kurios vykdė miestų bei rajonų privatizavimo tarnybų, įsteigtų Valstybės ir savivaldybių turto pirminio privatizavimo įstatymui įgyvendinti, funkcijas.

Be šių institucijų, įmonių steigėjams taip pat buvo pavestos tam tikros pareigos privatizavimo srityje, iš kurių paminėtinos: pareiga siūlyti objekto privatizavimo būdą ir sąlygas bei investuotojo privatizavimo objektui paieška. Pastaroji funkcija dubliavo Privatizavimo agentūros funkcijas, kadangi tiek viena, tiek kita galėjo vienodomis sąlygomis vykdyti potencialaus investuotojo paiešką, taigi įmonės steigėjas faktiškai turėjo nemažą įtaką parenkant privatizavimo subjektą, kuriuo pagal šį įstatymą galėjo būti tiek Lietuvos tiek užsienio fiziniai ar juridiniai asmenys.

Kaip jau buvo minėta, šis įstatymas nustatė privatizavimą už pinigus, todėl jame, skirtingai nuo iki tol galiojusio Valstybės ir savivaldybių turto pirminio privatizavimo įstatymo buvo nustatyta, kad apmokėti už įsigyjamą privatizavimo objektą galima naudoti tik Lietuvos Respublikos piniginių vienetą – litą, o užsienyje įregistruoti privatizavimo subjektai taip pat galėjo mokėti JAV doleriais, Vokietijos markėmis, Prancūzijos frankais ir Didžiosios Britanijos svarais sterlingais.

Įstatyme buvo nustatyta iš esmės nauja lyginant su ankščiau galiojusia privatizavimo objekto vertės nustatymo tvarka, kuri buvo paremta tarptautinėje praktikoje pripažintais turto vertinimo metodais arba jų kombinacijomis: palyginamosios vertės, atstatomosios vertės, naudojimo pajamų vertės, ypatingosios vertės ir kitais metodais, kuriuos aprobuodavo

⁷¹ Obrascovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 218

Vyriausybė. Lyginant su Valstybės ir savivaldybių turto pirminio privatizavimo įstatyme turto vertei nustatyti numatytu perkainojimo metodu, atliekamu perskaičiuojant pagrindinių priemonių likutinę vertę, šie privatizuojamo turto vertinimo metodai sudarė prielaidas tiksliau ir efektyviau vertinti valstybinį turtą, atsižvelgiant į rinkos kainas ir jų pokyčius. Privatizavimo objekto vertinimą atliko įmonės steigėjo sudaryta komisija, į kurią įėjo asmenys, turintys kvalifikacinį turto vertintojo pažymėjimą arba steigėjo konkurso tvarka pasamdyti asmenys, turintys turto vertinimo licenciją

Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas nustatė 5 privatizavimo būdus:

- 1) viešą akcijų pardavimą;
- 2) viešą aukcioną;
- 3) viešą konkursą;
- 4) valstybės ir savivaldybių turto pardavimą tiesioginėse derybose;
- 5) nuomą su išsipirkimu.

Šie būdai galėjo būti taikomi arba kiekvienas atskirai, arba galėjo būti taikoma bet kurių iš nurodytųjų būdų kombinacija. Nustatyti, kuris iš šių būdų bus naudojamas ir jį keisti galėjo Privatizavimo agentūra.

Be kitų nuostatų, įstatymas taip pat nustatė ir privatizavimo subjektų pareigas privatizavimo sandoryje, susijusias su išsipareigojimais nelikviduoti, neužstatyti ar kitaip neperleisti privatizuotos įmonės, nesustabdyti jos veiklos, neparduoti privatizuotos įmonės akcijų kol neįvykdys privatizavimo sandoryje nustatytų sąlygų, taip pat nesumažinti įmonėje darbo vietų ir kitus išsipareigojimus.

Minėtasis įstatymas galiojo ganėtinai trumpai – nuo 1995 m. rugsėjo 15 d. iki 1997 m. gruodžio 1 d., kuomet buvo priimtas naujos redakcijos Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas.

3.3. Teisinė aplinka po 1997 m. ir Valstybės turto fondo vaidmuo

Priėmus naują įstatymą, reglamentuojantį privatizavimo vykdymą⁷², esmine jo naujove reikėtų laikyti naujos privatizavimo institucijos – Valstybės turto fondo (VTF) įsteigimą, kuris sukurtas kaip Vyriausybės institucija skiriama Ministro Pirmininko bei jam atskaitinga ir kuriam šiuo bei Valstybės turto fondo įstatymu⁷³ buvo pavestos ne tik pagrindinės funkcijos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo srityje, bet ir valstybės turto valdymo srityje, perduodant jam privatizavimo objekto valdytojo funkcijas bei suteikiant teisę valstybei nuosavybes teise priklausantį turtą perduoti nuosavybėn kitiems fiziniams ir juridiniams asmenims pagal

⁷² LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1997. Nr. 107-2688

⁷³ LR Valstybės turto fondo įstatymas // Valstybės žinios, 1997. Nr. 104-2616

Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymą. Jis, skirtingai nuo ankstesnių privatizavimo institucijų, ne tik privatizavo valstybei priklausantį turtą ir kontroliavo, kaip laikomasi privatizavimo sutartyse numatytų sąlygų, bet ir atstovavo valstybės interesams valdant bei naudojant valstybės turtą. Taip pat VTF privalo parengti privatizuojamų objektų sąrašo projektą ir teikti Vyriausybei jį tvirtinti, be to, pagal įstatymą, jis turėtų nustatyti objektų privatizuojamo būdus ir sąlygas, samdyti fizinius ir juridinius asmenis privatizavimo uždaviniams atlikti, sudaryti objektų pradinės kainos vertinimo komisiją. VTF kompetencijai priklauso ir restruktūrizuoti valstybės kontroliuojamas įmones, jeigu tai pakelia objekto kainą ar padidina galimybę jį privatizuoti. Turto fondas ieško investuotojų ir Vyriausybės vardu pasirašo privatizavimo sandorius bei kontroliuoja šių sandorių vykdymą.

Nors privatizavimas per VTF jau gerokai panašesnis į įmonių privatizavimą Vakarų valstybėse, kur privatizavimui taip pat yra sukurtos nuolat veikiančios institucijos, tačiau įvertinus jam priskirtą funkcijų derinį, kiek neįprastai atrodo pasirinkta Turto fondo teisinė forma, kadangi jis buvo įsteigtas kaip valstybės įmonė, t.y. iš valstybės turto įsteigtas viešasis juridinis asmuo, nuosavybės teise priklausantis valstybei. Taigi šiuo atveju tiek Turto fondo valdomas turtas, tiek pats jį valdantis Turto fondas yra valstybės nuosavybės teisės objektai.

Naujuoju Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymu buvo nustatyta, kad pagal ankstesnįjį įstatymą įsteigta ir veikusi Privatizavimo agentūra reorganizuojama į Turto fondo padalinį, o visos jos funkcijos pereina VTF. Be Turto fondo šiame įstatyme savivaldybių turto privatizavimui savivaldybių taryboms suteikta teisė įsisteigti savivaldybių turto fondus arba įgalioti merą sudaryti sutartį su Turto fondu dėl savivaldybei nuosavybės teise priklausančių objektų privatizavimo.

Be šių institucijų, įstatyme išliko ir Seimo skiriama 13 narių Privatizavimo komisija, tačiau ji iš esmės prarado savo ankstesnes galias ir išliko tik privatizavimo priežiūrai įsteigta institucija. Nepaisant įstatymo jai suteiktų teisių pritari ar nepritarti objektų privatizavimo programų projektams, privatizavimo sandorių projektams, strateginių investuotojų sąrašo projektams, taip pat šio įstatymo numatytais atvejais sustabdyti objekto privatizavimo programos vykdymą, taip pat priimti sprendimus kitais klausimais, įstatymas dar numato, kad tais atvejais, kai nurodytais klausimais Privatizavimo komisijos sprendimas yra neigiamas, VTF turi teisę sprendimo projektą teikti svarstyti Vyriausybei, kurios sprendimas yra galutinis. Vadinasi, bet kuriuo atveju, net ir Privatizavimo komisijai nepritariant Turto fondo sprendimams, jie gali būti patvirtinti Vyriausybės sprendimu. Todėl realiame procese Privatizavimo komisijos funkcijos ir reikšmė priklauso nuo privatizavimo proceso specifiškumo ar objekto svarbos – ji atlieka didesnę vaidmenį parduodant vidutinės svarbos ir stambumo objektus, o parduodant strateginius objektus didžiausią sprendžiamąją galią turi Vyriausybė, kuri iš esmės ir apsprendžia tokių objektų

pardavimo rezultatus. Privatizavimo komisijos vaidmuo dažniausiai būna panašaus pobūdžio, ji tvirtina privatizavimo sandorį, stebi, kad jis neprieštarautų veikiančioms įstatymams, o VTF veikla varijuoja nuo tiesioginių derybų su potencialiais investuotojais iki tam tikrą techninį darbą atliekančios institucijos. Toks teisinis reglamentavimas tik dar labiau iškelia Turto fondo vaidmenį vykdamas valstybinio turto privatizavimą.

Tuo pačiu įstatymas suteikia ir plačius įgaliojimus Vyriausybei, kuri be jau minėtos teisės priimti galutinius sprendimus ginčytiniais klausimais, Turto fondo teikimu tvirtina privatizavimo objektų sąrašą, turi teisę nustatyti kitus, nei nustatyta šiame įstatyme objekto privatizavimo programų sudarymo reikalavimus (įskaitant teisę nustatyti privalomas objektų privatizavimo programų sąlygas ir privatizavimo būdus), tvirtinti strateginių investuotojų sąrašą, taip pat teisę pritari arba nepritari svarbiausių Lietuvos ūkio objektų privatizavimo programų ir privatizavimo sandorių projektams ir kt. Įstatymu nustatyta, kad Vyriausybės nutarimai privatizavimo klausimais, priimti vadovaujantis šiuo įstatymu, yra privalomi valstybės bei privatizavimo institucijoms. Taigi, Vyriausybė pagal šį įstatymą gali daryti tiesioginę įtaką svarbiausiems privatizavimo sandoriams. Todėl kyla klausimas, kas vis dėlto turėtų pirmauti privatizavime – biurokratinės procedūros, kurios užtikrina privatizavimo proceso skaidrumą ar Vyriausybės vaidmuo bei įtaka privatizuojant valstybinį turtą?

Kaip jau buvo paminėta, įstatyme atsirado nauja sąvoka - strateginis investuotojas, kas reiškė Vyriausybės nutarimu pripažintą potencialų pirkėją (juridinį asmenį ar jų grupę), kuris įgyja valstybei ar savivaldybei nuosavybės teise priklausančių akcijų paketą. Ši sąvoka tapo reikšminga ir itin dažnai buvo naudojama kalbant apie didžiųjų strateginių objektų privatizavimą.

Naujame Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatyme numatyti privatizavimo būdai iš esmės nesiskyrė nuo buvusiųjų ankstesnės redakcijos įstatyme (išskyrus naujai atsiradusį būdą – valstybės ar savivaldybės kontrolės perdavimas valstybės ar savivaldybės kontroliuojamoje įmonėje), tačiau skyrėsi jų taikymo sąlygos ir tvarka. Pavyzdžiui, viešo konkurso taikymo sąlygose atsirado ne tik reikalavimai geriausiai kainai, bet ir reikalavimai investiciniam pasiūlymui, susijusiam su tolesne veikla, taip pat buvo panaikinta nuostata, kad privatizavimo sandoryje viešo konkurso laimėtojo išsipareigojimai turi visiškai atitikti jo ankstesnius konkursui pateiktus pasiūlymus, o buvo leista su geriausią konkursinį pasiūlymą pateikusių pirkėju ar potencialiais pirkėjais, kurių konkursiniai pasiūlymai skiriasi ne daugiau kaip 15 procentų, derėtis dėl pateiktų pasiūlymų pagerinimo. Lyginant su ankstesniu įstatymu naujajame Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatyme daugiau dėmesio skiriama pirkėjo išsipareigojimams privatizavimo sandoryje užtikrinti investicijas į valstybės kontroliuojamą įmonę, kurios akcijos parduodamos ar į kitas Lietuvos ūkio sritis. Šių

įsipareigojimų vykdymo kontrolę turi užtikrinti VTF, kuriam įstatymas suteikia teisę tam tikromis sąlygomis kontroliuoti privatizuoto objekto veiklą iki pirkėjas pilnai įvykdys visas privatizavimo sandorio sąlygas. Tačiau įstatyme beveik visai neužsimenama apie paties Turto fondo atsakomybę už savo veiklą vykdant privatizavimą ir kontroliuojant privatizavimo sąlygų įgyvendinimą. Toks teisinio reguliavimo vakuumas šioje srityje kelia tam tikrų abejonių privatizavimo proceso teisinio reglamentavimo pilnumu.

4. PRIVATIZAVIMO VYKDYMO PROBLEMOS IR REZULTATŲ ĮVERTINIMAS

4.1. Iš privatizavimo gautų lėšų panaudojimas

Pradiniame privatizavimo etape pagrindinis valstybės tikslas buvo perduoti jai nuosavybės teise priklausantį turtą į privačias rankas, tačiau iš jo valstybė negavo jokių pajamų. Todėl ilgą laiką nebuvo keliamas klausimas kaip tinkamai panaudoti lėšas, kuriomis papildomas valstybės biudžetas, parduodant valstybinį turtą. Tik prasidėjus aktyviam privatizavimui už grynuosius pinigus iškilo būtinybė atsakyti į klausimą, kaip turėtų būti panaudojamos lėšos gautos iš privatizavimo, kad įvyktų tikras privatizavimas, nes valstybinio turto formos pakeitimas iš daiktinės į piniginę tikroju privatizavimu nelaikomas. Tikrasis privatizavimas įvykdomas tuomet, kai mažiau turto ir pinigų lieka valstybinės valdžios rankose, o daugiau perduodama privatiems asmenims.

Buvo aptarinėjama keletas lėšų iš privatizavimo panaudojimo alternatyvų – galimybė privatizavimo lėšas panaudoti skoloms gražinti, socialiniam draudimui reformuoti, biudžeto pajamų sumažėjimui dėl mokesčių naštos mažinimo kompensuoti, ekonominėms programoms finansuoti. Taip pat aptarta galimybė apskritai nenaudoti privatizavimo fondo lėšų, o skirti jas oficialioms atsargoms padidinti arba suformuoti kitokį rezervo užsienio valiuta fondą, kuris būtų laikomas ne Lietuvoje.⁷⁴ Vyriausybės sprendimu, didžiausia dalis iš privatizavimo gautų lėšų buvo numatyta skirti nuvertėjusiems gyventojų rubliniams indėliams atkurti. 1997 m. birželio 5 d. Seime buvo priimtas Gyventojų santaupų atkūrimo įstatymas⁷⁵, kuris nustatė Lietuvos gyventojų indėlių, buvusių valstybiniuose bankuose iki 1991 m. vasario 26 d., atkūrimą. Vadovaujantis šiuo įstatymu rubliniai indėliai, draudimo sutarčių įmokos bei 1982 m. leidimo obligacijos atkuriami santykiu 1:1, tačiau neviršijant 6000 Lt sumos. Šiam tikslui skiriama 2/3 privatizavimo lėšų, gautų už parduodamą valstybės ir savivaldybių turtą. Kad atkuriamomis santaupomis gyventojai galėtų naudotis anksčiau nei įvyksta privatizavimas ir už jį gaunamos lėšos, įstatyme numatyta galimybė santaupų atkūrimui naudoti skolintas lėšas, tačiau šie

⁷⁴ Lukšas A. Privatizavimo lėšų panaudojimas santaupų atkūrimui: už ir prieš // *Laisvoji rinka*. 1999. Nr. 5

⁷⁵ LR Gyventojų santaupų atkūrimo įstatymas // *Valstybės žinios*. 1997. Nr. 58-1330

įsipareigojimai turi būti užtikrinti privatizuoti skirtu turtu ar privatizavimo sandoriu bei neviršyti 50 proc. įkeičiamo turto vertės.

Tačiau nesant galimybės iš karto atkurti visų Lietuvos gyventojų santaupas, jų atkūrimas buvo suskirstytas į atskirus etapus, atkuriant santaupas tam tikroms asmenų grupėms (žr. 10 priedą).

Lėšų iš privatizavimo panaudojimas santaupų atkūrimui iš esmės vertintinas teigiamai – didžiausias privalumas yra tas, kad lėšos yra išdalinamos žmonėms pagal aiškius kriterijus, taip visiškai užbaigiant privatizavimo procesą. Istoriniu aspektu, santaupų atkūrimas buvo priemonė, pagelbėjusi amortizuojant neigiamą Rusijos krizės įtaką Lietuvos žmonėms ir įmonėms, palaikiusi jų perkamąją galią. Tačiau, antra vertus, toks lėšų panaudojimas nesudarė prielaidų mažinti valstybės funkcijas bei įsipareigojimus. Priešingai – lėšų panaudojimo aktas susijęs su papildomų įsipareigojimų prisiėmimu, o tai, negaunant lėšų iš privatizavimo, didina valstybės finansinį deficitą.⁷⁶ Šis argumentas bei Tarptautinio valiutos fondo (TVF) atstovų raginimas nulėmė, kad 2000 m. santaupų atkūrimas buvo laikinai sustabdytas. Beje, santaupų atkūrimo sustabdymas neišsprendė didelių valstybės įsipareigojimų problemos – tiesiog šių įsipareigojimų vykdymas buvo nukeltas ateičiai. Privatizavimo lėšų naudojimo tvarkos pakeitimuose, numatytos papildomos privatizavimo įplaukų panaudojimo galimybės. Įtvirtinta nuostata, kad privatizavimo lėšos gali būti skiriamos Vyriausybės sprendimu Rezerviniam (stabilizavimo) fondui sudaryti, dėl valstybės skolos įstatymo įgyvendinimo atsirandantiems valstybės turtiniams įsipareigojimams vykdyti bei objektams parengti privatizuoti pagal Vyriausybės sprendimus. Būtent susitarime su TVF esama rekomendacijų santaupų atkūrimui skirtas lėšas panaudoti Rezervinio fondo sudarymui. Šio fondo nuostatuose numatyta, kas pagrindines įplaukas sudarys būtent tie patys 2/3 privatizavimo lėšų, kurie buvo skirti nuvertėjusiems rubliniams indėliams atkurti ir jos bus naudojamos valstybės skoloms grąžinti bei pensijų sistemai reformuoti. Tačiau, nesuprantama, kam steigti dar vieną fondą, jeigu tuos pačius tikslus galima pasiekti ir tiksliau reglamentuojant paties Privatizavimo fondo panaudojimą.⁷⁷

Dažnai galima sutikti aštriai kritikuojant ne privatizavimo mastus, būdus ar procedūras, o tai, kad didžioji pinigų dalis, kuriuos valstybė gauna už privatizuotą turtą, skiriama nuvertėjusiems rubliniams indėliams kompensuoti. Teigiama, jog netikslinga taip naudoti per privatizavimą uždirbtus pinigus, juos reikėtų investuoti, remti verslą. Tačiau politikai pasirinko tokį, jų nuomone, žmonėms priimtinesnį privatizavimo lėšų panaudojimą.⁷⁸ Siūlymas atkurti rublinius indėlius buvo tarsi kvietimas atgaivinti pasitikėjimą valstybe, tačiau tai labiau

⁷⁶ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Santaupos/default.phtml> 2005-05-24

⁷⁷ Vainienė R. Kad privatizavimo įplaukos nepasiklystų // Laisvoji rinka. 2000. Nr. 4

⁷⁸ Navickas V. Lietuvos ekonomika: dabartis ir perspektyvos. – V. 1999. P. 17

simbolinis aktas. Juk galima buvo pažadėti atkurti pusę indėlių ar nors dešimtadalį vietoj buvusios šimtosios dalies įvedant litą – piliečiams tai būtų buvę ne mažiau patrauklu. Atrodo, kad pažadas kompensuoti maksimalią sumą suriša rankas naujos socialinės sutarties siūlytojams – dabar jie yra tapę savo pažado įkaitais.⁷⁹ Ir kadangi santaupų atkūrimas jau buvo pradėtas, nepaisant jo sustabdymo dvejiems metams, tikslinga įstatymu įtvirtintą įsipareigojimą įgyvendinti iki galo.

Nors daugiausia kalbama apie 2/3 privatizavimo lėšų panaudojimą, apie santaupų atkūrimą, tačiau ekonomiškai labiausiai nepriimtinas iki 1/3 lėšų skyrimas ekonominio skatinimo programoms finansuoti. Nors jos vadinamos programų vardu, tai ne kas kita, kaip atskirų įmonių ar jų vykdomų projektų finansavimas. Kadangi nėra galimybės iš Privatizavimo fondo paremti ar finansuoti visas programas, lėšos skiriamos išrinktiesiems pagal nežinomus kriterijus. Kaip nors įvertinti tokį lėšų iš privatizavimo panaudojimo būdą yra sunku, kadangi jis priklauso nuo to, kas taps realiomis programomis. Kadangi numatyti konkrečias panaudojimo kryptis yra neįmanoma, šis lėšų panaudojimo būdas yra neskaidrus ir jo įtaka rinkai yra sunkiausiai prognozuojama.⁸⁰

Ekonomiškai efektyviausias privatizavimo lėšų panaudojimo būdas yra toks, kuris mažina valstybės įsipareigojimus, be kita ko, garantuoja, kad privatizavimo lėšos neliks valstybės rankose, o bus perduotos žmonėms. Šiuos požiūrius atitinka siūlymas privatizavimo lėšas naudoti pensijų sistemai reformuoti.⁸¹ Kadangi išėjimas iš valstybinio socialinio draudimo yra brangus, jam reikia daug papildomų lėšų, o bene vienintelis realus jų šaltinis yra privatizavimo įplaukos. Šis privatizavimo lėšų naudojimo būdas ne kartą buvo svarstytas tiek Vyriausybėje, tiek Seime, bet jam buvo nepritariama. Tačiau suvokus, kad valstybinis socialinis draudimas yra negyvybingas, kad iš jo būtinai reikės išeiti ir kuo anksčiau tai bus padaryta, tuo mažiau valstybė patirs nuostolių – 2003 m. buvo pradėta įgyvendinti pensijų reforma.

Pagal šiuo metu galiojantį Privatizavimo įstatymą⁸², lėšos gautos pardavus valstybinį turtą ir esančios Finansų ministerijos atidarytoje Privatizavimo fondo sąskaitoje, naudojamos:

1. gyventojų santaupoms atkurti ir su tuo susijusioms išlaidoms padengti, taip pat Vyriausybės sprendimu Rezerviniam (stabilizavimo) fondui sudaryti. Šiam tikslui turi būti skiriama ne mažiau kaip 2/3 iš privatizavimo gautų lėšų. Šios lėšos Vyriausybės sprendimu gali būti laikinai naudojamos su Valstybės skolos įstatymo įgyvendinimu susijusiems valstybės turtiniams įsipareigojimams vykdyti;

⁷⁹ Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998: kolektyvinė monografija / red. D. Ulėinskaitė – Vilnius: Garnelis, 2000. P. 161

⁸⁰ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Santaupos/default.phtml> 2005-05-24

⁸¹ Obrascovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 216

⁸² LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios, 1997. Nr. 107-2688

2. smulkaus ir vidutinio verslo skatinimo fondui sudaryti bei Vyriausybės patvirtintoms šalies programoms įgyvendinti – iki 1/3 iš privatizavimo gautų lėšų;
3. atskaitymams į specialų fondą bankrutuojančių ir bankrutavusių įmonių darbuotojų reikalavimams, susijusiems su darbo santykiais, tenkinti;
4. išlaidoms susijusioms su šiame įstatyme numatytų Privatizavimo komisijos ir VTF funkcijų įgyvendinimu;
5. ekspertų paslaugoms apmokėti;
6. objektų parengimui privatizuoti.

Privatizavimo įplaukų panaudojimo būdus ir procedūras būtina keisti. Iš privatizavimo gautų lėšų panaudojimo būdai turėtų būti išdėstyti viename teisės akte, o jei tai daroma keliuose, tai taip, kad neprieštarautų vienas kitam. Privatizavimo įplaukų panaudojimo procedūra išlieka neskaidri. Didelė dalis gautų lėšų panaudota labai neefektyviai.

4.2. Veiksniai įtakojančios neigiamas privatizavimo pasekmes

Privatizavimo "nesėkmės" dažniausiai susijusios ne su rinkos ir privataus sektoriaus neefektyvumu, bet su valstybės turto privatizavimo būdais bei rinkos veikimo apribojimais. Galima išskirti keletą problemų, kylančių dėl tam tikrų privatizavimo būdų pasirinkimo ir jiems keliamų reikalavimų:

- Daug diskusijų kyla siekiant įvertinti valstybinį turtą privatizuojančių investuotojų patikimumą, kadangi nėra viešų kriterijų, pagal kuriuos atsirastų poreikis juos patikrinti ir dėl kurių investuotojai būtų pripažįstami nepatikimais. Nors pagal privatizavimo taisykles, privatizuojant tiesioginių derybų⁸³, viešo konkurso⁸⁴ ir viešo aukciono⁸⁵ būdais investuotojų patikimumo įvertinimui galima kreiptis į teisėsaugos institucijas. Šių institucijų išvados nėra atvirai skelbiamos, o viešumo stoka sukuria terpę korupcijai bei įvairioms spekuliacijoms, diskredituoja privatizavimą. Tokia investuotojų atranka visiškai neapsaugo nuo tariamų pavojų. Kriterijai, pagal kuriuos nustatomas poreikis patikrinti potencialaus investuotojo patikimumą ir investuotojas būtų pripažįstamas nepatikimu, bei teisėtvarkos institucijų išvados turi būti vieši. Tai padidintų privatizavimo skaidrumą, sumažintų terpę korupcijai ir įvairioms spekuliacijoms.⁸⁶

⁸³ LRV nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo tiesioginių derybų būdu nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios.1998.Nr. 12-280

⁸⁴ LRV nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo konkurso būdu nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios.1998.Nr.3-54

⁸⁵ LRV nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo aukciono būdu nuostatų patvirtinimo“//Valstybės žinios.1998. Nr.3-55

⁸⁶ Frydman R., Rapaczynski A. Privatizacija Rytų Europoje: Ar mažėja valstybės įtaka? – Kaunas: Litterae Universitatis, 1996. P. 28-31

- Kitas svarbus kriterijus, tai kvalifikaciniai reikalavimai, kurie nustatomi siekiant atrinkti strateginį investuotoją ("strateginis" investuotojas suprantamas kaip patikima, efektyviai veikianti, patirtį konkrečioje srityje turinti kompanija). Tačiau kaskart privatizuojant tam tikrą objektą privatizavimo institucijoms suteikiama teisė nustatyti vis kitus kvalifikacinius kriterijus. Objektivos metodikos strateginiam investuotojui atrinkti nėra ir iš principo negali būti, todėl kvalifikaciniai reikalavimai pasirenkami pakankamai subjektyviai. Kvalifikaciniai reikalavimai mažina privatizavimo skaidrumą, apriboja įėjimą į rinką, o strateginio investuotojo statusas leidžia investuotojui derėtis su valstybe dėl palankesnių veiklos sąlygų.

- Privatizavus įmonę dažniausiai reikia keisti gamybos technologiją bei darbo organizavimą, kadangi valstybės kontroliuojamose įmonėse nusistovėjęs darbo organizavimas neleidžia įmonei efektyviai veikti, todėl reikia atleisti dalį darbuotojų. Valstybė, siekdama neaštrinti nedarbo problemos, nustato darbo vietų išsaugojimo reikalavimus. Reikalavimai išsaugoti darbo vietas sumažina objekto kainą, valstybė gauna mažiau pajamų, todėl darbo vietų išsaugojimas iš esmės finansuojamas visuomenės sąskaita. Tokia valstybės politika neteisinga kitų darbuotojų atžvilgiu. Šios praktikos reikėtų atsisakyti, juolab kad investuotojas įpareigojamas išsaugoti tik dalį darbo vietų, darbo vietos garantuojamos tik 3-5 metams, t.y. nedarbo problema neišnyksta, o nukeliama vėlesniam laikui.

- Reikalavimus dėl investicijų valstybė nustato siekdama įmonės veiklos tęstinumo, pažangesnės gamybos ir valdymo technologijos diegimo, kokybiškesnių ir pigesnių produktų vartotojams. Investicijų apimtis paprastai būna atvirkščiai proporcinga parduodamų įmonių kainai, o tai, savo ruožtu, atsiliepia privatizuotų įmonių veiklos efektyvumui. Siekiant padidinti investicijų į privatizuotą įmonę dydį, valstybė sudaro galimybes investuotojams mokėti už akcijas mažesnę kainą šiandien, bet įsipareigoti investuoti į įmonę didesnes lėšas ateityje. Tuo tikslu privatizavimo taisyklėse numatyta, kad viešo konkurso ar tiesioginių derybų laimėtoju pripažįstamas investuotojas, kurio pasiūlytos kainos ir investicijų suma yra didžiausia. Sudarydama tokias galimybes valstybė rizikuoja, kad akcijas nupirks investuotojas, turintis nepagrįstą verslo projektą, ypač jei investuotojas iš anksto žino, kad įsipareigojimų vykdymo bus galima išvengti.

- Tiesioginių derybų ir viešo konkurso laimėtojai akcijas gali įsigyti dalimis, mokėdami už atidėtus mokėjimus vidutines komercinių bankų terminuotų indėlių palūkanų normas. Tokia tvarka yra ydinga dėl dviejų priežasčių. Pirmoji, kaip jau minėta anksčiau, sudarydama lengvatines sąlygas valstybė rizikuoja, kad akcijas nupirks investuotojas, turintis nepagrįstą verslo projektą. Antra, įsigyti akcijas investuotojas gali per penkis metus, o tai reiškia, kad tokį laiką realiai užtrunka objekto privatizavimas.

- Turbūt daugiausiai atgarsio susilaukė privatizavimas pagal specifinius įstatymus, t.y. kuomet valstybinis turtas buvo privatizuojamas pagal specifiniam atvejui sukurtas taisykles. Pagal atskirus įstatymus privatizuota "Mažeikių nafta" bei valstybei priklausantys komerciniai bankai. Šis privatizavimo būdas vertinamas kaip mažiausiai skaidrus, todėl valstybės turtą būtina parduoti vadovaujantis bendromis privatizavimo taisyklėmis ir taikant tik tuos privatizavimo būdus, kurie realiai leidžia pasiekti privatizacijai keliamus tikslus.

Kita veiksmų grupė, dažnai nulemianti neigiamas privatizavimo pasekmes yra susijusi su valstybinių institucijų įsikišimu, spendžiant tam tikrus privatizavimo klausimus ir siekiant apriboti laisvos rinkos mechanizmo veikimą. Tarp labiausiai kritikuojamų galima paminėti:

- Minimalios privatizuojamų objektų pardavimo kainos nustatymą. Šis kriterijus gali būti naudojamas privatizuojant valstybinį turtą visais Privatizavimo įstatyme numatytais būdais. Akcijų kainos ribojimas teisinamas tuo, kad tai neleidžia investuotojams neadekvačiai sumažinti akcijų kainos. Tačiau, jeigu akcijos neparduodamos už minimalią kainą, akcijų privatizavimas nutraukiamas ir VTF arba sudaro naują akcijų privatizavimo programą ir nustato mažesnę kainą, arba siūlo Vyriausybei išbraukti akcijas iš privatizuojamų objektų sąrašo, o tai savo ruožtu tik uždelsia privatizavimo laiką ir padidina sąnaudas, sukuria papildomą darbą privatizavimo vykdytojams. Todėl akcijos turi būti parduodamos už rinkos kainą, nors ji kartais gali pasirodyti ir per maža. Privatizavimo delsimas valstybei kainuoja ne mažiau. Siekiant didesnės privatizuojamų objektų kainos, būtina neriboti investuotojų galimybių dalyvauti privatizavime, neapsunkinti privatizuojamo turto papildomais įpareigojimais.

- LR Valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas numato galimybę prieš privatizavimą pertvarkyti valstybės kontroliuojamą įmonę, jei toks pertvarkymas padidintų galimybę ją privatizuoti arba padidintų objekto pardavimo kainą. Tačiau pertvarkymo pretekstu įmonės privatizavimas tik atidedamas vėlesniam laikui, valstybės vardu imamos paskolos, teikiamos garantijos, o ar tai leis pasiekti keliamus tikslus jokių garantijų nėra. Pavyzdžiui, kol buvo rengiamas privatizavimui "Lietuvos kuras", įmonė patyrė milijonus litų nuostolių ir galiausiai įmonė parduota už 1 litą, kai įmonės skolos sudarė 133 mln. litų. Jau pats siekis pertvarkyti įmonę ir taip pagerinti jos būklę yra netinkamas, nes turtas būtent todėl ir yra privatizuojamas, kad tai leis užtikrinti efektyvesnį jo naudojimą. Pertvarkymą derėtų palikti būsiamam privačiam savininkui.

Įmonės pertvarkymas pateisinamas tik tuo atveju, kai pertvarkymo tikslas yra išskaidyti privatizuojamą įmonę į atskiras savarankiškas įmones, kad būtų sumažintos monopolio galimybės. Tačiau šiuo atveju būtina užtikrinti, kad įmonės pertvarkymas nesudarytų galimybių

vilkinti privatizavimą, valstybė nesiimtų darbų, kuriuos galėtų atlikti privatūs savininkai. Taip pat būtina neužmiršti, kad konkurencijai užtikrinti svarbiausios yra teisinės sąlygos laisvai įeiti į rinką ir iš jos išeiti, o ne formalus rinkos dalyvių skaičius.⁸⁷

- Didelis privatizavimo kliuvinys šiuo metu yra tas, kad dalis potencialiai privatizuotinių objektų turi specialų teisinį statusą: specialios paskirties akcinės bendrovės, viešosios įstaigos, biudžetinės įstaigos ar kita. Tokių subjektų privatizavimas šiuo metu yra labai komplikotas ir praktiškai nevykdomas, nors ekonominio pagrindimo tam nėra.

- Viena iš priežasčių, dėl kurios privatizavimo procesas užsitęsia, tampa sudėtingesnis ir pabrangsta yra privatizuojamų objektų nustatymas. Valstybė įsivelia į smulkius sandorius, dėl kiekvieno privatizavimo objekto, priimant daug laiko ir kitų išteklių reikalaujančius sprendimus. Siekiant smulkių objektų valdymą operatyviau perduoti į privačias rankas neeikvojant valstybinių išteklių, reiktų apsvarstyti galimybę privatizuoti valstybės ar savivaldybių turto paketus, kuomet įstatinio kapitalo nedidelę dalį sudarančios akcijos būtų parduodamos ne kiekvienos bendrovės atskirai, bet daugelio bendrovių kartu.⁸⁸

- Nemažai diskusijų kyla dėl savivaldybėms nuosavybės teise priklausančio turto. Privatizavimo įstatymas suteikia joms teisę nuspręsti, kokį turtą įtraukti į privatizuojamų objektų sąrašus. Savivaldybės savo turto privatizavimą gali organizuoti ir vykdyti savarankiškai arba pasinaudojant VTF paslaugomis (tik 11 iš 60 Lietuvos savivaldybių yra sudariusios sutartis su VTF).⁸⁹ Kai kurios savivaldybės itin linkusios išlaikyti kuo daugiau, o ypač komercinės paskirties turto savo nuosavybėje, todėl būtų verta įstatymuose numatyti automatinį savivaldybių turto įtraukimą į privatizuojamų objektų sąrašus. Neužtikrinus savivaldybių turto privatizavimo automatiškumo, nemaža dalis komercinės paskirties turto gali ilgam išlikti neefektyviai funkcionuojančioje viešojo nuosavybėje.

Tačiau ir sėkmingai vykdant viešajam sektoriui nebūdingų savivaldybių funkcijų privatizavimą, lieka tokių sričių už kurias savivaldybės yra atsakingos ir kurių visiškam privatizavimui reikia ilgesnio pereinamojo laikotarpio: gatvių apšvietimas, kelių priežiūra, socialinė rūpyba, aplinkos tvarkymas ir kt. Iš principo šias funkcijas gali atlikti ir privatūs subjektai, tačiau staigus ir neapgalvotas jų perdavimas į privačias rankas gali būti skausmingas. Todėl tokių funkcijų vykdymo racionalizavimas prieš privatizuojant gali būti vykdomas tokiomis kryptimis:

⁸⁷ <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analize.phtml> 2005-05-24

⁸⁸ Obrascovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003. P. 215

⁸⁹ Ten pat.. P. 120

1. komercializuojant funkcijas – tai reikštų, kad jas ir toliau atlieka savivaldybės, tačiau moka už jas ne visi bendruomenės gyventojai, o tik besinaudojantys teikiamomis paslaugomis. Žinoma, tai gali sukelti neigiamų pasekmių, kadangi sunku apsaugoti žmones nuo dvigubo mokėjimo už tą pačią paslaugą – per mokesčius ir tiesiogiai. Todėl paslaugų komercializavimas turėtų būti taikomas ribotai ir tik tose srityse, kur jis tikrai pasiteisina, o taip pat jį vertinant kaip tarpinį žingsnį prieš privatizuojant viešąją nuosavybę;

2. privatizuojant funkcijų atlikimą – organizuojant konkursus, kur savivaldybė būtų užsakovas, o paslaugas teiktų konkurse nugalėjęs privatus arba viešas paslaugų teikėjas, pasiūlęs mažiausią paslaugos kainą. Tačiau konkursinis funkcijų atlikėjo nustatymo būdas taipogi yra tik dalinis sprendimas ir daugeliu atveju taip pat galėtų ir turėtų privesti prie visiško privatizavimo;

3. nukeliant atsakomybę į privatų lygmenį – įpareigojant ne visą bendruomenę per savivaldybės valdžią, o konkretų asmenį tvarkyti viešą aplinką apie savo nuosavybę. Ši praktika plačiai paplitusi Vakaruose. Nors atsakomybės perkėlimas užtikrintų pigesnę ir efektyvesnę funkcijų atlikimą, kadangi būtų aiškiai įvardintas atsakingas asmuo, tačiau tai vėlgi yra tik dalinis sprendimas, nes geriausiai bet koks asmuo tvarko savo nuosavybę.

4.3. Visuomenės nuomonės apie privatizacijos procesą tyrimas

Siekiant išsiaiškinti, kaip paprasti žmonės vertina privatizavimą Lietuvoje, kokia jų nuomonė apie valstybės vaidmenį šiame procese, privatizavimo efektyvumą ir skaidrumą, kur, jų nuomone, turėjo būti panaudotos iš privatizavimo gautos lėšos ir ar tai buvo padaryta tinkamai, atliktas mini sociologinis tyrimas anketavimo būdu⁹⁰ (žr. 11 priedą).

Apklausti asmenys privatizavimo procesą bendrai vertina labai įvairiai ir nurodo jų nuomonę pagrindžiančius argumentus (žr. 12 priedą, 1 lentelę). Žmonės teigia, kad privatizacija sudarė palankias sąlygas plėstis privačiam verslui, skatino užsienio kapitalo atėjimą į Lietuvos rinką, bet tuo pačiu piktinasi, jog daugelis žmonių po įvykusios valstybinių įmonių privatizacijos neteko darbo vietų dėl įmonių, kurios nesugebėjo prisitaikyti prie naujai susiklosčiusių aplinkybių, bankroto. Jų nuomone privatizacija vyko skubotai, nes ją lėmė ne ekonominiai sumetimai, bet politiniai įnoriai. Didelė dalis valstybinio turto buvo iššvaistyta.

Didžioji dauguma apklaustųjų neturi tvirtos nuomonės arba pakankamai žinių ir informacijos apie tam tikrų privatizavimo būdų tinkamumą ar netinkamumą, privatizavimo metu

⁹⁰ Anketa parengta plačiam asmenų ratui. Klausimai suformuoti aiškūs ir suprantami. Atsakymai suformuoti taip, kad asmuo nepasijustų egzaminuojamas ir nesivaržytų reikšti savo minčių. Tuo pačiu respondentams suteikta galimybė atsakyti į klausimus tiesiog "taip" arba "ne", o jei nori ir motyvuoti savo atsakymą. Atliekant sociologinį tyrimą buvo išplatinta 50 anketų – 25 vyrams ir 25 moterims. Sugrįžo 36 – 16 vyrų ir 20 moterų anketų, tačiau to pakanka daryti tam tikras išvadas apie visuomenėje egzistuojančią nuomonę nagrinėjama tema.

gautų lėšų panaudojimą bei Valstybės turto fondo veiklą vykdamas valstybinio turto privatizavimą (žr. 12 priedą, 5, 6, 9, 10 ir 12 lenteles):

11 proc. respondentų mano, kad skaidriausias privatizavimo būdas yra viešas aukcionas, 22 proc. – kad viešas konkursas. Jų nuomone, dalyviai konkuruoja vienodomis, iš anksto žinomomis sąlygomis, o laimi tas, kas pasiūlo ne tik aukščiausią kainą, bet ir kitų palankių sąlygų. Taip pat 22 proc. manančiųjų, jog privatizacija pagal atskirus įstatymus yra mažiausiai skaidrus būdas parduodant valstybinį turtą, nes tokiu būdu sudaromos išskirtinės sąlygos konkretiems investuotojams. Net 67 proc. apklaustųjų teigia, jog niekada nesidomėjo ir nežino atskirų privatizavimo būdų niuansų arba mano, jog bet kuris būdas geras, jei procesas iš esmės vykdomas skaidriai, o 78 proc. skeptiškai vertina visus privatizavimo būdus teigdami, jog visuose yra įmanomas neskaidrumas bei korupcija ir visus juos galima apeiti;

67 proc. nežino kur naudojamos iš privatizavimo gaunamos lėšos. 8 proc. lėšų panaudojimą vertina teigiamai ir tik todėl, kad jos naudojamos rubliniams indėliams kompensuoti, o 11 proc. mano, jog būtent šis lėšų panaudojimo būdas yra efektyviausias. Paradoksas – net 89 proc. apklaustųjų mano, kad privatizavimo metu gautos lėšos turi būti naudojamos šalies ekonominio skatinimo programoms finansuoti, o mokslinėje literatūroje teigiama, jog tai pats neskaidriausias lėšų panaudojimo būdas ir kaip nors šį būdą įvertinti labai sunku, kadangi jis priklauso nuo to, kas taps realiomis programomis;

Akiivaizdu, kad apie VTF vykdomą veiklą apklaustieji respondentai neturi pakankamai informacijos, nes argumentai labai abstraktūs ir 56 proc. teigia, jog visai nežino kokias funkcijas VTF vykdo privatizuojant valstybinį turtą arba įvardina jį kaip vieną iš biurokratinių institucijų, kuri yra tokia pat korumpuota kaip ir daugelis kitų valstybinių institucijų.

Net 75 proc. apklaustųjų mano, kad privatizavimo procesas Lietuvoje galėjo būti skaidresnis (žr. 12 priedą, 7 lentelę). Visuomenės nuomonė apie tai, kas nulėmė neskaidrų privatizavimo procesą yra labai įvairi ir pasiskirsčiusi netolygiai: 19 proc. teigia, jog privatizavimo proceso neskaidrumą nulėmė netobula įstatyminė bazė; 8 proc. – kad paini institucijų, atsakingų už privatizavimą, sistema, neaiškios jų funkcijos ir atsakomybė; 25 proc. respondentų teigia, kad didžiausią įtaką privatizavimo neskaidrumui turėjo korupciniai ryšiai tarp valdžios ir verslo atstovų; 3 proc. nuomone – per didelis politikų kišimasis į privatizavimo procesą; 45 proc. mano, kad privatizavimo proceso neskaidrumą įtakojo visos prieš tai išvardintos priežastys (žr. 12 priedą, 8 lentelę).

Absoliuti dauguma visuomenės atstovų mano, jog valstybinio turto privatizavimo procesas tiesiogiai įtakojamas valstybės institucijų veiklos ir teisinės bazės. Šią nuomonę palaiko 78 proc., o jai nepritaria vos 3 proc. respondentų. Likusieji 19 proc. lyg ir sutinka su šiuo teiginiu, tačiau mano, kad daugelis kitų veiksnių taip pat turėjo tiesioginės įtakos vienokiems ar

kitokiems privatizavimo padariniams (žr. 12 priedą, 13 lentelę). Ir nors žmonės mano, kad privatizavimo procesas tiesiogiai įtakojamas valstybinių institucijų, tačiau net 56 proc. apklaustųjų neigiamai vertina spartų valstybės pasitraukimą iš ekonomikos reguliavimo parduodant valstybines įmones (žr. 12 priedą, 4 lentelę).

Duomenų analizė leidžia teigti, kad lytis nuomonės pasiskirstymui konkrečiais atvejais turi įtakos, kadangi vyrai privatizavimo procesą bendrai ir atskirtus jo aspektus vertina labiau palankiai negu moterys. Tai parodo, jog ekonomikos reforma vyriškajai lyčiai neatrodė tokia skausminga ir leido paprasčiau negu moterims įsitvirtinti rinkos principais grindžiamoje ekonominėje erdvėje ir užimti pageidaujamas pozicijas darbo rinkoje. Tačiau tokia išvada nėra stipri, nes nevienodas apklaustų moterų ir vyrų skaičius – moterys sudaro 56 proc., vyrai 44 proc. apklaustų respondentų.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad visuomenėje vyrauja pakankamai skeptiška nuomonė apie privatizavimo procesą, jo efektyvumą ir skaidrumą. Didžioji dalis respondentų nepalankiai vertina daugelį su privatizavimu susijusių aspektų arba žvelgia į juos visiškai abejingai, o tai parodo, jog iš tiesų valstybė įdėjo per mažai pastangų tam, kad tinkamai supažindintų piliečius su vykdoma reforma ir galimomis jos pasekmėmis bei stengtųsi sumažinti galimus neigiamus padarinius.

4.4. Privatizavimo rezultatų įvertinimas

Nevienareikšmiai privatizacijos rezultatai, skirtingas šio proceso esmės ir rezultatyvumo supratimas bendrai nulėmė kelių dominuojančių požiūrių į privatizaciją ir privatizavimo rezultatyvumą susiformavimą. Į privatizavimo idėją ne visuomet žiūrima palankiai. Šio proceso šalininkai dažnai pateikia argumentų, kurie pabrėžia privatizacijos privalumus, o besilaikantys nuosaikaus požiūrio į privatizavimo mastų išplėtimą – argumentų, pabrėžiančių privatizacijos trūkumus. Mokslo darbuose nurodomi įvairūs ir labai skirtingi privatizavimo rezultatyvumo indikatoriai: privatizavimo mastai, tempai, poveikis ekonominių procesų depolitizavimo mastų pokyčiams, nedarbas dėl privatizavimo ir kt.⁹¹ Todėl akivaizdu, kad įvertinti privatizavimo rezultatus nepaprastai sunku. Šis procesas taip pat yra įtakojamas daugelio veiksnių, kurie nulėmė vienokius ar kitokius rezultatus. Teorinėje literatūroje išskiriami pragmatiniai, ideologiniai, komerciniai, populistiniai ir ekonominiai veiksniai⁹², kurie turi įtakos privatizacijos procesui ir rezultatams (žr. 13 priedą).

⁹¹ Novickas J., Solnyškinienė J. Privatizacijos pokomunistinėse šalyse kaip savito privatizacijos tipo apibrėžtumo problema // Inžinerinė ekonomika. 2000. Nr. 1(16). P. 53

⁹² Obrazcovas V. Bendra privatizacijos prielaidų charakteristika // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 9. P. 14-20

Kaip jau minėta, mokslo darbuose sutinkama nevienareikšmiška nuomonė vertinant privatizavimą Lietuvoje. Atlikta sociologinė apklausa parodo, jog visuomenėje vyrauja dar kitokia nuomonė, kuri yra gerokai pesimistiškesnė negu ta, kuri sutinkama mokslinėje literatūroje. Taip yra todėl, kad kiekvienas žmogus privatizacijos procesą vertina subjektyviai, t.y. kiek jis ar jo artimieji gavo naudos vykdant tokias sparčias ekonomines reformas, o mokslinėje literatūroje siekiama įvertinti pokyčių naudą ar nenaudą visos šalies mastu. Todėl nenuostabu, jog kartais tai, ką privatūs asmenys vertina kaip neigiamus padarinius, iš tiesų buvo viena iš svarbiausių šalies ekonominio augimo prielaidų. Nors ekonominis augimas, tai ne vienintelė sąlyga siekiant apibrėžti privatizacijos pasekmes, taip pat labai svarbi yra visuomenės gyvenimo sąlygų pokyčių sąvoka, t.y. pajamų augimas, skurdo ir nedarbo lygio mažėjimas, viešųjų paslaugų kiekis ir kokybė bei jų prieinamumo lygis ir kt. Būtent todėl daugeliu atvejų atsiranda nesutarimai tarp valstybinės valdžios, kuri siekia ekonominio visos šalies gerbūvio ir atskirų visuomenės grupių. Tuo labiau, kad Vyriausybės socialinė ir ekonominė politika ne visuomet nukreipta prieštaravimams visuomenėje švelninti, dėl to atsiranda visuomenės priešprieša, kuri pasireiškia ir neigiamu požiūriu į privatizavimo procesą bei privatizacijos rezultatus.

Privatizavimo politika, valdžioje esant bet kuriai politinei jėgai, buvo įgyvendinama menkai koreguojant proceso plėtros mastus, tempus ir nuoseklumą, dar mažiau buvo kontroliuojami privatizavimo būdai, koreguojama strategija ir taktiniai sprendimai, menkai atsižvelgiama į patirtį. Ligšioliniuose tyrinėjimuose daugiausiai nagrinėjamas privatizavimo poveikis įvairioms kitoms sritims, ekonominių reformų socialinės pasekmės ir panašiai, tačiau praktiškai nenagrinėjama atvirkštinė priklausomybė, t.y. užimtumo ir socialinės sferos įtaka šalies ekonominei ir politinei raidai. Neefektyvus užimtumas, aukštas nedarbo lygis, dideli kvalifikuotos darbo jėgos nuostoliai nulemia mažas gyventojų pajamas, kas sąlygoja paklausos sumažėjimą, o kartu su tuo lėtina ir visos ekonomikos raidą. Todėl Lietuvoje kuriama laisvoji rinka per daug liberalizuojant procesus ir nesant pakankamo valstybinio reguliavimo, nuvilia visuomenę tokių reformų pagrįstumu.

Mažai nagrinėjama su nedarbo ar nepakankamo užimtumo problema susijusi masinė emigracija. Daugeliu atvejų emigruoja žmonės, kuriuos privatizacija išstūmė iš darbo rinkos. Dažniausiai išvyksta aktyviausi, aukštąjį išsilavinimą turintys žmonės, kurie už savo darbą negauna pakankamo atlyginimo. Todėl hipotetiškai galima teigti, jog tai yra nereguliuojamos rinkos modelio pasirinkimo pasekmė.

Piliečiai yra nusivylę Lietuvos ekonomine padėtimi ir tik maža jų dalis tikisi, kad situacija ateityje pagerės. Žmonės mano, kad reformų kaina yra per didelė, o daugeliui ir

nepakeliama. Skurdas ir bedarbystė, nusivylimas šiandien yra faktai, kurių nepaslėpsi retorika apie tai, kad ekonomika atsigauna ir kasdien turime vis tobulesnius įstatymus, artėjame į išsivysčiusioms Europos valstybėms būdingą ekonominį lygį. Nepasitikėjimas valdžia tapo vyraujančia tendencija. Nuolat ir tvirtai nepasitikima visomis šalies politinėmis institucijomis.⁹³ Tam tiesioginės įtakos turi ir valstybinės valdžios įgyvendinama privatizavimo politika, kuri visuomenėje vertinama kaip neskaidri ir korumpuota.

Tad vertinant privatizavimo padarinius ekonominės ideologijos požiūriu, galima teigti, jog susikirto radikalios liberalizmo nuostatos su socialiai orientuotos rinkos prioritetais. Pernelyg sparčiai iš Vakarų valstybių perimtas neoliberalizmo modelis, turi neigiamą poveikį socialiniam šalies klimatui. Taip atsitiko todėl, kad Lietuvoje praktiškai nebuvo tokių politinių jėgų, kurios galėtų veiksmingai atstovauti socialiai orientuotos rinkos modeliui, todėl valstybės vykdoma socialinė politika visą nepriklausomybės laikotarpį buvo nenuosekli, neorientuota į ateitį ir nemodeliuojanti proceso padarinių. Tam, kad pagrįsti šiuos teiginius, reikėtų pateikti statistinių duomenų analizę, tačiau dėl darbo apimtys ribotumo, autorė šiame poskyryje didžiausią dėmesį skirs privatizavimo sukeltiems padariniams ekonominio efektyvumo aspektu, nuošalyje paliekant nemažiau svarbias socialines, politines, kultūrinės bei kitas problemas.

Reikia pabrėžti, kad nepaisant teigiamų rezultatų, būdingų ekonomikos raidai, vis dėl to tenka apgailestauti jog ekonomikos transformavimo ir reformavimo stadijoje nebuvo suformuota ir realizuota realistiškų kompleksinių ūkio pertvarkos programų, o tai sąlygojo chaotišką tarpusavyje nesuderinamų ekonomikos reformos priemonių parengimą ir įgyvendinimą, betikslį ir beprasmišką pramonės, žemės ūkio, kitų šakų gamybinių struktūrų suniokojimą.⁹⁴

Privatizavimas, kaip buvo tikėtasi, nepadėjo išspręsti susikaupusių problemų ir sparčiai modernizuoti įmonių, kad jos pradėtų gaminti konkurencingas naujose rinkose prekes. Valdžia nedėjo pakankamai pastangų, kad pereinamuoju laikotarpiu visi gyventojai suvoktų dalyvavimo privatizavimo procese ypatybes, o kartu jiems suteiktas galimybes privatizuojamam valstybės turtui įsigyti arba gauti ekvivalentiškas pajamas pardavus investicinius čekius. Pradiniu reformos laikotarpiu ypač buvo jaučiama informacijos apie rinką stoka, kadangi nebuvo jokios institucijos, kuri būtų atsakinga už duomenų kaupimą ir jų teikimą privatiems asmenims, juo labiau, kad dėl spartaus pokyčių tempo valstybės statistika buvo nepatikima. Užbėgant už akių galima paminėti, kad dar ir šiandien, nepaisant jau beveik susiformavusios informacinės visuomenės galimybių, įvairūs registrai kuriami izoliuotai ir nesudaro vieningos sistemos, tad nenuostabu, kad reformų

⁹³ <http://www.ils.lt/library/maldeikis-modekon.htm> 2005-03-15

⁹⁴ Melnikas B. Transformacijos. Visuomenės pokyčiai. Naujas tūkstantmetis. Valdymas ir savireguliacija. Rytų ir Vidurio Europa. – Vilnius: Vaga, 2002. P. 310

pradžioje statistiniai rodikliai prieštaravo vieni kitiems. Pavyzdžiui, sumuojant pirmojo privatizavimo etapo rezultatus, nustatyta, kad per privatizavimo tarnybas išvalstybinta 32,9 proc. pirminio privatizavimo etape numatyto privatizuoti valstybinio turto, t.y. nors investiciniai čekiai buvo panaudoti už juos įsigyta tik trečdalis jiems padengti skirto turto, nors Pirminio privatizavimo įstatyme buvo numatyta, jog už investicinius čekius turi būti privatizuoti du trečdaliai viso privatizuotino turto, o vienas trečdalis parduotas už pinigus. Vyriausybės duomenimis, privatizavus 72 proc. pirminio privatizavimo programoje numatyto turto buvo panaudota tik vienas trečdalis investicinių čekių. Tad šitoks skaičių nesutapimas leidžia daryti išvadą, kad dalis į pirminio privatizavimo programą įtraukto valstybinio turto buvo perleista kitiems savininkams be jokių pirkimo-pardavimo sandorių, nemokant nei investiciniais čekiais, nei pinigais.⁹⁵

Pirmajame etape privatizuotų įmonių likimas buvo nevienodas – dalis jų įsitvirtino rinkoje, tačiau dauguma nesugebėjo dirbti naujomis sąlygomis ir po tam tikro laikotarpio bankrutavo, nors jei būtų pasirinkta geresnė privatizavimo strategija, reiklesnis jos vykdymas ir griežtesnė kontrolė, dalies įmonių bankroto buvo galima išvengti. Todėl siekiant pateisinti tokį privatizuotų įmonių likimą, galima sutikti nuomonių, jog daugelis bankrutavusių gamyklų tapo planinės ekonomikos žlugimo įkaitėmis ir dėl nepaklausios produkcijos bei technologinio atsilikimo turėjo neišvengimai bankrutuoti. Tačiau pagrindines problemas sukėlė ne tiek nepaklausios produkcijos apimčių mažėjimas, kiek faktas, jog valstybė to nenumatė ir nesiėmė adekvačių priemonių neigiamiems padariniams švelninti. Įmonių turtas buvo išgrobstytas arba įmonės nepakėlė vidinių ir išorinių atsiskaitymų sutrikimų, prarado žaliavų ir produkcijos realizavimo rinkas. To pasekoje, nuo 1990 m. šalyje radikaliai ėmė keistis BVP dalis, sukuriama pramonėje, žemės ūkyje, paslaugų ir kituose ekonomikos sektoriuose. Skaudžiausias likimas ištiko pramonės sektorių, kadangi didelės bendrovės, sukurtos pokario metais aprūpinti produkcija Sovietų Sąjungą, neteko rinkos ir buvo priverstos mažinti gamybą arba visai ją nutraukti. Nuo 1991 m. visų rūšių pramonės gamyba mažėjo dideliais tempais ir 1994 m. sudarė tik vieną trečiąją 1989 m. lygio. 1990 m. pramonėje buvo sukuriama apie 54 proc. BVP, o paslaugų sektoriuje – tik 10,7 proc. Tačiau po penkerių metų padėtis iš esmės pasikeitė: pramonėje buvo sukuriama apie 28,3 proc. BVP, o paslaugų sektoriuje 53,2 proc.⁹⁶ (žr. 14 priedą). Todėl pramonės restruktūrizacijos tvarka ir sparta buvo aktuali pereinamojo laikotarpio problema, kuri suteikė neigiamą atspalvį privatizavimo rezultatų įvertinimui.

⁹⁵ <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1996/n610124a.htm> 2005-10-31

⁹⁶ Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 208

Nors pats čekinės privatizacijos procesas vyko nedaug atsiliekant nuo numatytos programos, sėkmingai buvo įgyvendinti išsikelti tikslai, tačiau keičiantis ekonominei ir finansinei aplinkai, nebuvo pakankamai koreguojamas, todėl, nepaisant aukštų statistinių rodiklių, įmonių privatizavimo ekonominis efektyvumas buvo menkas.

Pereinamojo laikotarpio metu paaiškėjo, kad dauguma didžiųjų valstybinių įmonių turi tokią kapitalo struktūrą ir darbuotojų pasiruošimą, kurie neleidžia pelningai dirbti po liberalizacijos nusistovėjusių santykinų kainų aplinkoje. Pačių įmonių atliekama pertvarka buvo gynybinio pobūdžio, todėl netrukus jos sukaupe tokio masto problemas, kad jų pertvarka tapo labai sudėtingu procesu taikant net ir įvairias nuosavybės formas bei teisės aktus. Vėlesni bandymai parduoti šias įmones strateginiams investuotojams daugeliu atvejų buvo nesėkmingi. Juo labiau, kad parenkant naujus savininkus buvo vadovujamasi ne efektyvumo kriterijais, o fiskaliniais interesais. Tokiu būdu infrastruktūrinė rinka buvo monopolizuojama siekiant gauti kuo daugiau pajamų, o tai turėjo neigiamų pasekmių nedidelių privačių bendrovių darbui, nes jų veiklos išlaidos žymiai išaugo. Privatizavimo eigoje įvykęs valstybės monopolijų pakeitimas privačiomis monopolijomis tapo dar viena Lietuvos ekonominio augimo kliūtimi ir sąlygojo neigiamą visuomenės požiūrį į valstybės vykdomą privatizavimo politiką.⁹⁷ Būtent įmonių privatizavimas sudaro palankias sąlygas stiprėti monopolistinėms tendencijoms, kurios neskatina efektyvumo didėjimo, pasaulių kainų mažėjimo, silpnina valstybės ir visuomenės kontrolės bei piliečių dalyvavimo galimybes.⁹⁸ Monopolijų kūrimasis ypač būdingas antruoju privatizavimo laikotarpiu, kuomet valstybinis turtas buvo parduodamas už pinigus ir buvo siekiama sudaryti kuo palankesnes sąlygas privatizavimo procese dalyvauti užsienio investuotojams. Savo ruožtu, tai galima vertinti ir kaip vieną iš teigiamų privatizavimo proceso padarinių, kadangi užsienio partnerių atsiradimas, be papildomų investicijų, paskatino įmonių apskaitos pertvarką pagal tarptautinius standartus, o tai sąlygojo užsienio finansinių institucijų pasitikėjimo įmonių veikla didėjimą ir suteikė pigius finansinius išteklius gamybos plėtimui.

Nuo 1996 m. taip pat keitėsi BVP struktūra, tačiau šie pokyčiai jau nebuvo tokie radikalūs kaip pradiniam reformų etape. Tiek BVP struktūra, tiek dirbančiųjų gyventojų pasiskirstymo ekonomikos sektoriuose struktūra vis labiau panašėjo į ekonomiškai išsivysčiusių šalių struktūras. Jau 1994 m. privačiame sektoriuje dirbančiųjų skaičius išaugo iki 62,5 proc. ir jie sukūrė 62 proc. metinio BVP. Vėlesniais metais BVP dalis, sukurta privačiame sektoriuje, nežymiai augo ir 1996 m. sudarė apie 68 proc. Ją sukūrė apie 65 proc. dirbančiųjų. Iki pat 2002 m. santykis tarp dirbančiųjų privačiame sektoriuje ir šiame sektoriuje sukurtos BVP dalies

⁹⁷ Starkevičiūtė M. Pereinamojo laikotarpio rezultatų Lietuvos ekonomikoje įvertinimas // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2000. Nr.16. P.127

⁹⁸ Puškorius S., Raipa A. Teoriniai viešojo sektoriaus veiklos modernizavimo aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2002. Nr.2. P. 13

beveik nesikeitė ir svyravo nuo 1:1,03 iki 1:1,04. Toks santykis parodo privačiame sektoriuje veikiančių ūkio subjektų žemo efektyvumo problemą. Kitaip tariant, šis santykis nepatvirtina prielaidos, jog privataus sektoriaus veikla yra žymiai efektyvesnė už kituose sektoriuose veikiančių ūkio subjektų veiklą, o tai signalizuoja, kad šalies ūkyje, kuris remiasi privačia nuosavybe, būtini esminiai pertvarkymai, nukreipti į jo modernizavimą ir efektyvumą.⁹⁹

Privatizacija už pinigus vyko palyginti rezultatyviai ir ekonominiu požiūriu efektyviai. Kaip jau minėta, pritraukta daug užsienio investicijų, tarp kurių ir strateginių investuotojų, išlaikyta pusiausvyra tarp Vakarų ir Rytų investuotojų, kai kur tvirtas pozicijas užėmė nacionalinis kapitalas.

Lietuvos patirtis rodo, kad vienas pagrindinių veiksnių, nulemiančių privatizavimo rezultatų efektyvumą, yra žinios ir įstatymų bei jų įgyvendinimą prižiūrinčių institucijų kokybė. Tačiau bendrai privatizacijos rezultatyvumo vertinimas rodo, jog nėra susiformavusi vientisa šio proceso rezultatyvumą įvertinanti indikatorių sistema, kuri leistų adekvačiai įvertinti privatizavimo politikos efektyvumą.¹⁰⁰ Tačiau nepaisant prieštaravimų, kurie nulemti politinių jėgų ir su privatizavimo skaidrumu susijusių problemų, privatizacijos vidutinio ir ilgo laikotarpio ekonominis efektyvumas yra pakankamai nemažas, ką paliudija ir spartus BVP augimas pastaraisiais metais.

⁹⁹ Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 208

¹⁰⁰ Novickas J., Solnyškinienė J. Privatizacijos pokomunistinėse šalyse kaip savito privatizacijos tipo apibrėžtumo problema // Inžinerinė ekonomika. 2000. Nr. 1(16). P. 53

IŠVADOS

1. Žlugus planinei SSRS ūkio sistemai, Vidurio ir Rytų Europos šalyse, tame tarpe ir Lietuvoje, ilgą laiką vyravusi komandinė ekonomika buvo sparčiai keičiama į efektyvesnę, privačia nuosavybe grindžiamą ir laisvosios rinkos ekonomikos principais besivadovaujančią ekonominę sistemą. Siekiant užtikrinti reformų efektyvumą, jos buvo vykdomos žymiai sparčiau, negu privatizacija vykdyta klasikinės rinkos ekonomikos šalyse. Pasirinktas savitas privatizacijos tipas – masinė privatizacija, kuri nuo analogiškų procesų kitose šalyse išsiskyrė mastais, sparta, metodais ir taikytais būdais. Vykdamas masinę valstybinio turto privatizaciją, Lietuva, kaip ir daugelis kitų postkomunistinių valstybių, pasirinko čekinės privatizacijos metodą, kuris leido visiems piliečiams lygiomis galimybėmis dalyvauti privatizavimo procese. Labai spartaus reformų tempo laikytasi ir dėl geopolitinių priežasčių, siekiant užtikrinti reformų negrįžtamumą.

2. Nepasitenkinimas ekstensyviu komunistinių valstybių ūkininkavimu buvo visuotinis, tačiau reformų išvakarėse Lietuvoje stigo ekonomikos specialistų, galinčių įvertinti susiklosčiusią situaciją bei pasiūlyti racionalius sprendimus, sušvelninančius galimus padarinius pereinant iš planinės į rinkos ekonomiką. Šalis neturėjo savarankiškos finansų sistemos, institucinės ir teisinės bazės, netgi nebuvo specialistų, kurie būtų pakankamai kvalifikuoti ir galėtų formuoti ilgalaikę ekonominę politiką. Todėl pradiniam reformų etape stipriai jaučiama klasikinės ekonomikos teorijos įtaka, kuri pasiteisino išsivysčiusiose rinkos ekonomikos šalyse, tačiau nebuvo tinkama Lietuvai. Tyrimo rezultatai patvirtino hipotezę, jog pasirinktas privatizacijos modelis Lietuvoje nebuvo pakankamai geras.

3. Pradiniam reformų etape Lietuvos pripažinimas tarptautinėje rinkoje buvo menkas, todėl didesnės dalies įmonių pertvarka buvo vykdoma vietinių savininkų pastangomis, kurie dar neturėjo patyrimo valdant naujai susiklosčiusiomis rinkos ekonomikos sąlygomis. Prasidėjus pereinamajam laikotarpiui dar tik kūrėsi privatizavimo procesą reglamentuojanti teisinė bazė bei rinkos ekonomikos institucijos, tačiau jau vyko sparčios ekonominės reformos. Viešojo ir privataus sektorių bendradarbiavimas buvo neskaidrus, jam buvo būdingi korupcijos elementai. Iš dalies tai sąlygojo rinkos santykius bei ryšius tarp viešo ir privataus sektorių reglamentuojančių institucinių normų trūkumas. Didžioji dalis ūkinės ir komercinės veiklos sričių nebuvo teisiškai reglamentuotos, o tokios sąlygos buvo palankios neracionaliam valstybinio turto naudojimui bei lėšų švaistymui.

4. Privatizacija turėjo tapti priemone šalies ūkio produktyvumui didinti, tačiau daugiausia dėl politinių priežasčių privatizacija buvo greitinama, todėl ji tapo ne ekonominės politikos, o politinių tikslų priemone. Dėl spartaus privatizavimo per mažai dėmesio buvo skiriama sudėtingai poprivatizavimo veiklai: įmonių restruktūrizavimui, vertybinių popierių

rinkos plėtrai ir kt. Todėl hipotezės teiginius galima papildyti išvada, jog privatizacijos procesui tiesioginę įtaką darė valdžioje esančios politinės jėgos.

5. Prasidėjus ekonominei reformai Lietuvoje, kuomet valstybinis turtas buvo parduodamas už investicinius čekius, svarbiausias valstybinio turto privatizavimo tikslas buvo sparčiai plėtoti privatų sektorių, likviduoti neefektyvaus valstybinio ūkio monopolį ir kartu sudaryti būtinas sąlygas rinkos ekonomikai ištvirtinti Lietuvos ūkyje. Vėliau, prasidėjus privatizacijai už grynuosius pinigus, kitaip dar vadinamai komercinei privatizacijai, tikslų daugėjo. Pradėta daugiau dėmesio skirti užsienio kapitalo bei technologijų pritraukimui, siekta privatizuojant valstybei priklausančias įmones padaryti jas pelningas, gauti kuo daugiau lėšų valstybės biudžeto deficito mažinimui bei investicinių programų vykdymui. Taip pat toliau buvo siekiama siaurinti valstybinio reguliavimo svorį ekonomikoje bei apriboti valstybinio reguliavimo apimtį, mažinti administravimo funkcijas, susijusias su valstybės nuosavybe ir kt. Šiandien Turto fondas kelia tokius privatizavimo tikslus: valstybės turtą privatizuoti už maksimalią kainą, užtikrinti skaidrą privatizavimą, greitai perleisti valstybės turtą į privačias rankas neaštrinant nedarbo problemos, užtikrinant aukštą investicijų lygį, sudarant sąlygas kapitalo rinkos plėtrai.

Nors transformacijos procesų eigoje kelis kartus iš esmės ir keitėsi privatizavimo politikos prioritetai, tačiau bendra reformų kryptis buvo aiški – rinkos ekonomikos institucijų įtvirtinimas ir plėtra.

6. Privatizavimo procesas vyko tuo pačiu metu, kai buvo kuriama teisinė bazė. Teisės aktai buvo keičiami taip dažnai, jog sukėlė teisinę painiavą, kurioje privatizavimas neretai tapdavo turto dalybomis. Netobuli įstatymai bei neskaidrios privatizavimo procedūros sudarė terpę voliuntarizmui ir korupcijai, leido valstybės turtą privatizuoti pasinaudojant įstatymų spragomis. Privatizavimo procesą reglamentuojančiuose teisės aktuose nenumatyta jokia Privatizacijos komisijos, Turto fondo ir savivaldybių privatizavimo komisijų atsakomybė už netinkamą joms pavestų funkcijų valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo srityje vykdymą. Tai leidžia patvirtinti hipotezę, kad valstybinio turto privatizavimo procesas Lietuvoje tiesiogiai įtakojamas valstybės institucijų veiklos ir teisinės bazės.

7. Lėšų iš privatizavimo panaudojimas santaupų atkūrimui iš esmės vertintinas teigiamai – didžiausias privalumas yra tas, kad lėšos išdalintos žmonėms pagal aiškius kriterijus, taip visiškai užbaigiant privatizavimo procesą, tačiau toks lėšų panaudojimas nesudaro prielaidų mažinti valstybės funkcijas bei išipareigojimus. Nors daugiausia kalbama apie 2/3 privatizavimo lėšų panaudojimą, apie santaupų atkūrimą, tačiau ekonomiškai labiausiai nepriimtinas yra iki 1/3 lėšų skyrimas ekonominio skatinimo programoms finansuoti. Nors jos vadinamos programų vardu, tai ne kas kita, kaip atskirų įmonių ar jų vykdomų projektų

finansavimas. Kadangi nėra galimybės iš Privatizavimo fondo paremti ar finansuoti visas programas, lėšos skiriamos išrinktiesiems pagal nežinomus kriterijus. Numatyti konkrečias panaudojimo kryptis yra neįmanoma, todėl šis lėšų panaudojimo būdas yra neskaidrus ir jo įtaka rinkai yra sunkiausiai prognozuojama. Ekonomiškai efektyviausias privatizavimo lėšų panaudojimo būdas yra toks, kuris mažina valstybės įsipareigojimus, be kita ko, garantuoja, kad privatizavimo lėšos neliks valstybės rankose, o bus perduotos žmonėms. Šiuos požiūrius atitinka siūlymas privatizavimo lėšas naudoti pensijų sistemai reformuoti.

8. Privatizavimo procesas Lietuvoje sukėlė tiek teigiamų, tiek neigiamų padarinių. Visuotinis nuosavybės formos pakeitimas turėjo nevienareikšmiškos įtakos visoms visuomenės gyvenimo sritims. Šalyje įsitvirtino privatus ekonomikos sektorius kaip pagrindas laisvosios rinkos santykiams ir įsigalėjo palankus požiūris į nuosavybę, pelną, turtą. Taip pat Lietuva sėkmingai pasitraukė iš socialistinės ekonominės erdvės ir tapo visaverčiu išsivysčiusių Vakarų valstybių ekonominiu partneriu. Tačiau pavėluotai buvo kuriama teisinė bazė ir už privatizavimo vykdymą atsakingų institucijų sistema. Neatsižvelgta į tokio spartaus valstybės pasitraukimo iš rinkos reguliavimo pasekmes, kas sąlygojo spartų ekonomikos nuosmukį reformų pradžioje ir socialinę visuomenės diferenciaciją, turtinės nelygybės išaugimą ir didžiosios visuomenės dalies nepasitikėjimą valstybe.

INFORMACIJOS ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Pagrindiniai Lietuvos Respublikos teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Vilnius: LRS leidykla, 1993.
2. Įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos laikinojo pagrindinio įstatymo” // Valstybės žinios. 1990. Nr. 9-224
3. Lietuvos Respublikos įmonių įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 14-395
4. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 24-594
5. Lietuvos Respublikos biudžeto sandaros įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 24-596
6. Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymas // Valstybės žinios. 1990. Nr. 30-709
7. Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 10-261
8. Įstatymas “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinio turto pirminio privatizavimo įstatymo atskirų straipsnių pakeitimo” // Valstybės žinios. 1991. Nr. 10-262
9. Lietuvos Respublikos užsienio investicijoms draudžiamų ir ribojamų veiklos sričių įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 14-361
10. Lietuvos respublikos butų privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 17-449
11. Lietuvos Respublikos žemės reformos įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 24-635
12. Lietuvos Respublikos žemės ūkio įmonių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1991. Nr. 24-637
13. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas // Valstybės žinios. 1992. Nr. 29-843
14. Lietuvos Respublikos pinigų įstatymas // Valstybės žinios. 1993. Nr. 27-623
15. Lietuvos Respublikos lito patikimumo įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 24-378
16. Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 55-1049
17. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybės įmonių įstatymas // Valstybės žinios. 1994. Nr. 102-2049
18. Lietuvos Respublikos užsienio kapitalo investicijų Lietuvos Respublikoje įstatymas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 55-1351
19. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1995. Nr. 61-1530
20. Lietuvos Respublikos vertybinių popierių viešosios apyvartos įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 16-412
21. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas // Valstybės žinios. 1996. Nr. 84-2000
22. Lietuvos Respublikos gyventojų santaupų atkūrimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 58-1330
23. Lietuvos Respublikos valstybės turto fondo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 104-2616
24. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 107-2688
25. Lietuvos Respublikos valstybės turto perdavimo savivaldybių nuosavybėn įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 6-113

26. Investicijų į akcines bendroves “Būtingės nafta”, “Mažeikių nafta” bei “Naftotiekis” ir reikalavimų akcijų paketų savininkams įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 44-1200
27. Lietuvos Respublikos valstybės ir savivaldybių turto valdymo, naudojimo ir disponavimo juo įstatymas // Valstybės žinios. 1998. Nr. 54-1492
28. Lietuvos Respublikos investicijų įstatymas // Valstybės žinios. 1999. Nr. 66-2127

29. Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos nutarimas “Dėl Lietuvos Respublikos valstybinių įmonių įstatymo įsigaliojimo tvarkos” // Valstybės žinios. 1990. Nr. 30-710
30. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas "Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės Privatizacijos departamento steigimo" // Valstybės žinios. 1990. Nr. 36-883
31. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl Lietuvos valstybės ir savivaldybių turto antrojo privatizavimo etapo politikos“// Valstybės žinios. 1996. Nr. 7-188
32. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl privatizavimo objektų parengimo privatizuoti tvarkos patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1997. Nr. 117-3023
33. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo konkurso būdu nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 3- 54
34. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo aukciono būdu nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 3- 55
35. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo tiesioginių derybų būdu nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 12-280
36. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl įmonių, kurios yra svarbūs infrastruktūros ar dominuojantys ūkio šakos objektai, akcijų privatizavimo nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 36-964
37. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo nuomos su išprikimu būdu nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 40-1083
38. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl valstybės ir savivaldybių turto privatizavimo viešo akcijų paravimo būdu nuostatų patvirtinimo“// Valstybės žinios. 1998. Nr. 53-1464
39. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl pirkėjų išipareigojimų, įrašytų privatizavimo sandoriuose, vykdymo kontroliavimo “// Valstybės žinios. 2001. Nr. 14-439
40. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas „Dėl privatizavimo objektų sąrašo patvirtinimo" dalinio pakeitimo // Valstybės žinios. 2001. Nr. 27-889
41. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas "Dėl rezervinio (stabilizavimo) fondo nuostatų patvirtinimo" // Valstybės žinios. 2002. Nr. 56-2235

Literatūra

1. Ambrazevičienė R. Viešųjų pirkimų valstybinio reguliavimo politikos raida Lietuvoje // *Jurisprudencija*, 2004. T. 59(51). P. 105-113
2. Arimavičiūtė M. Savivaldos institucijų strateginio planavimo metodai ir valdymo rekomendacijos // *Viešoji politika ir administravimas*. 2003. Nr. 4. P. 9-17
3. Atkočiūnas V., Bivainis J., Rakauskienė O.G. Privatisation in Lithuania – 1997: Macro- and Microeconomic Aspects. – Vilnius: Institute of Economics and Privatisation, 1998
4. Balcerowicz J. Socializmas, kapitalizmas, transformacija. – Vilnius: Algarvė, 1998.
5. Balčiūnas N. Pramonės plėtojimo dėsningumai ir etapai pasaulio ekonomikoje // *Ekonomika*. 1997. T. 42. P.14-29
6. Bauman Z. After the Patronage State: A Model in Search of Class Interests // Ch. Bryant, E. Mokrzycki (eds.). *The New Great Transformation? Change and Continuity in East-Central Europe*. – London, 1994.
7. Bivainis J. Lyginamieji Lietuvos ekonomikos raidos vertinimai // *Ekonomika*. 2001. T. 54. P. 7-20
8. Bivainis J., Tamošiūnas A. Įmonių restruktūrizavimo tikslų analizė // *Ekonomika*. 2003. T.61. P. 7-18
9. Buivydas S. Pokomunistinės transformacijos tyrimų problemos // *Politologija*. 2001. Nr. 2(22). P. 147-181
10. Buzan B. Žmonės, valstybės ir baimė: tarptautinio saugumo studijos po Šaltojo karo. – Vilnius: Eugrimas, 1997
11. Csaba L. *The Capitalist Revolution in Eastern Europe: A Contribution to the Economic Theory of Systemic Change*. Brookfield: Edward Elgar, 1995
12. Čeikauskienė M. Ekonominės raidos Baltijos ir Rytų Europos šalyse palyginamoji analizė. – Vilnius: Lietuvos informacijos institutas, 1995
13. Dapkus M. Ekonomikos kultūrinė transformacija // *Ekonomika ir vadyba*. 2000. P. 117-119
14. Dapkus M. Lietuvos privatizacinės politikos analizė // *Inžinerinė ekonomika*. 1998. Nr. 2 (11). P. 22-26
15. Darulis R. Įmonių reformos reikšmė socialinės ekonominės transformacijos procese // *Organizacijų vadyba. Sisteminiai tyrimai*. 1999. T. 5. P. 16-26
16. Davulis G. Teisinės bazės, reglamentuojančios užsienio investicijas Lietuvos Respublikoje, raida ir jos įtaka investicijų procesui // *Jurisprudencija*, 2003. T. 47(39). P. 97-109
17. Davulis G. Privatizavimas: rezultatai, padariniai ir perspektyvos // *Atgimimas*. 1995. Nr. 30

18. Domarkas V. Naujieji viešojo administravimo raidos aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 7. P. 7-15
19. Dunleavy P., O'Leary B. Valstybės teorijos: liberaliosios demokratijos politika. – Vilnius: Eugrimas, 1999
20. Dzienienė A. Privatizavimas: trečioji banga // Vadovo pasaulis. 1999. Nr. 4. P. 16-18
21. Ekonominės reformos praktika. Ekspresbiuletėnis: Privatizavimas [atskiri numeriai]
22. Friedmanas M. Kapitalizmas ir laisvė / vertė A. Degutis. – Vilnius: Mintis, 1998
23. Frydman R., Rapaczynski A. Privatizacija Rytų Europoje: Ar mažėja valstybės įtaka? – Kaunas: Litterae Universitatis, 1996
24. Gilbert R. Privatizacija, darbuotojų teisė į nuosavybę ir jų dalyvavimas privatizacijos procese. – Vilnius: Respublikos pramonės darbuotojų mokymo centras, 1991
25. Gylis P. Lietuvos socialinės bei ekonominės plėtros dimensijos ir veiksniai: paradigmu konkurencija // Filosofija. Sociologija. 2003. Nr. 3. P. 28-34
26. Gudelis D., Rozenbergaitė V. Viešojo ir privataus sektorių partnerystės galimybės // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 8. P. 58-73
27. Guogis A. Dėl Lietuvos socialinės politikos modelio // Politologija. 2002. Nr. 4. P. 76-95
28. Išvada dėl 2003 m. ataskaitos apie valstybei nuosavybės teise priklausantį turtą // Valstybinis auditas: Valstybės kontrolės leidinys. 2004. N. 4(8) P. 56-65
29. Kornajis J. Pokomunistinio nuosmukio anatomija // Aljansas. 1995. Nr. 1. P. 22-35
30. Kornai J. Transformation Recession: The main Causes // Journal of Comparative Economics. 1994. Vol. 19. Nr. 1. P. 39-63
31. Kuzmickas B. Kaip apibūdinti dabartį? // Politologija. 2003. Nr. 3(31)
32. Kvedaras V. Paskutinė privatizacija: ar neperims nusikaltėliai smulkaus ir vidutinio verslo // Ekstra. 2002. Nr. 27
33. Lamentowicz W. Valstybė. – Vilnius: Alma littera, 1998
34. Laurėnas V. Politinė krizė Lietuvoje 2003-2004 metais // Politologija. 2004. T. 3. Nr. 35
35. Lazutka R. Gyventojų pajamų nelygybė // Filosofija. Sociologija. 2003. Nr. 2. P. 22-28
36. Lietuvos TSR ekonominio savarankiškumo koncepcija. Vilnius: Žarija, 1988
37. Lithuanian economic reforms / red. A. Buračas. – Vilnius: Margi raštai, 1997
38. Lydeka Z. Rinkos ekonomikos tapsmas: teoriniai svarstymai. Kaunas: VDU, 2001

39. Lydeka Z. Socialinės ekonominės transformacijos laikotarpio problemos // *Ekonomika*. 1996. T. 41
40. Lukšas A. Privatizavimo lėšų panaudojimas santaupų atkūrimui: už ir prieš // *Laisvoji rinka*. 1999. Nr. 5
41. Maldeikienė A. Ar atėjo laikas prisiminti privatizavimo sielą // *Atgimimas*. 2001. Nr. 39. P.7
42. Marčinskas A. Akcinių bendrovių valdymo transformacija Lietuvoje // *Ekonomika*. 1995. T.1. P. 46-53
43. Mass Privatization in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union: Studies of economics in Transformation / Lieberman I. W. Washington: World Bank, 1995
44. Martinavičius J. Pirmam privatizavimo etapui Lietuvoje pasibaigus: bendros tendencijos ir pasiekti rezultatai // *Lietuvos statistikos departamento darbai*. 1995. T. 4. P. 48-57
45. Masiulis K. Lietuvos elitas: Ekonominės vertybės. Politinės orientacijos. Prognozės. – Vilnius: Pradai, 1997
46. Matonytė I. Posovietinio elito labirintai. – Vilnius: Knygiai, 2001
47. Melnikas B. Ilgalaikė socialinės ekonominės raidos strategija: teoriniai modeliai ir sprendimų prioritetai Lietuvos sąlygomis // *Viešoji politika ir administravimas*. 2002. Nr.1. P.39-46
48. Melnikas B. Nacionalinė ekonomika globalizacijos sąlygomis: konkurencingumas, inovacijų politika ir "oazių" idėja // *Viešasis administravimas*. 2002-2003. Nr. 2. P.52-68; Nr. 3. P. 60-70
49. Melnikas B. Transformacijos Rytų Europoje: valdymo procesai ir raidos mechanizmai // *Socialiniai mokslai. Vadyba*. 1995. Nr. 1(2). P. 7-14
50. Melnikas B. Transformacijos. Visuomenės pokyčiai. Naujas tūkstantmetis. Valdymas ir savireguliacija. Rytų ir Vidurio Europa. – Vilnius: Vaga, 2002
51. Milašauskas P. Privatizavimo strategija palanki investuotojams // *Mokesčių žinios*. 2002. Nr.28(282). P. 8
52. Morkevičius V. Išsami empirinė posovietinio ekonominio elito studija // *Politologija*. 2003. Nr. 4(32). P. 133-149
53. Moščinskienė V. Valstybinės nuosavybės privatizavimas Rytų Europos kraštuose: ekonominiai ir socialiniai aspektai. – Vilnius. 1994
54. Navickas V., Dapkus M., Bačkaitis D. Kapitalo persiskirstymas ir jo efektyvumas Lietuvos ūkyje // *Socialiniai mokslai. Ekonomika*. 1998. Nr. 1(14). P. 30-39
55. Navickas V. Lietuvos ekonomika: dabartis ir perspektyvos. – V. 1999. P. 10-13

56. Novickas J., Solnyškinienė J. Privatizacijos pokomunistinėse šalyse kaip savito privatizacijos tipo apibrėžtumo problema // Inžinerinė ekonomika. 2000. Nr. 1(16). P. 48- 54
57. Obrazcovas V. Bendra privatizacijos prielaidų charakteristika // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 9. P. 14-20
58. Obrazcovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. / pirma knyga– Vilnius: LTU, 2003
59. Obrazcovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E.. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. / antra knyga – Vilnius: LTU, 2004
60. Pliulytė R. Rinkos ūkis ir valstybė // Ekonomika. 1996. T. 41. P. 156-163
61. Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje. [1994-2003]
62. Privatizavimo palyginamoji analizė Baltijos ir Rytų Europosšalyse: analitinė apžvalga / parengė V. Dubinas. – Vilnius, 1994
63. Privatizavimas: naujos problemos / sud. D. Kalvaitienė. – Vilnius, 1996
64. Puškorius S., Raipa A. Teoriniai viešojo sektoriaus veiklos modernizavimo aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2002. Nr.2. P. 9-17
65. Račinskas R. Nacionaliniai privatizavimo ypatumai // Atgimimas. 2001. P. 1-7
66. Raipa A., Backūnaitė E. Decentralizacijos reformų teoriniai ir taikomieji aspektai // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 7. P. 23-32
67. Raipa A. Viešoji politika ir viešasis administravimas: raida, struktūra ir sąveika // Viešoji politika ir administravimas. 2002. Nr. 1.P. 11-20
68. Rakauskienė O. G. Lietuvos rinkos reformų aklovietės: mitai ir tikrovė // Lietuvos socialinės panoramos kontūrai. Vilnius: [LFSI]. 1998. P. 128-148
69. Rakauskienė O. G. Makroekonominė politika: genderinis požiūris // Viešoji politika ir administravimas. 2002. Nr. 3. P. 9-26
70. Rakauskienė O. G. Ir kt. Lietuvos ūkio plėtojimo ilgalaikė strategija iki 2015 metų // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2001. Nr. 19. P. 89-113
71. Rakauskienė O. G. Ir kt. Lietuvos ūkio vidutinės trukmės strategijos gairės // Pinigų studijos. 2000. Nr. 1
72. Rakauskienė O. G., Makauskaitė I. Lietuvos makroekonomikos pasiekimai ir valstybės pajamų didinimo problema // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 7. P. 33-42
73. Riekašius R. Protesto politika Lietuvoje // Politologija. 2003. Nr. 2. P. 127-146
74. Rose R. Micro-Economic Conditions of Baltic nationalities. - Glasgow: Centre for the Study of Public Policy. 1995

75. Rubežius P. Viešojo administravimo organizacijų veiklos efektyvumo didinimo keliai Lietuvoje // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 7. P. 112-114
76. Samonis V. Quo vadis, Lietuva? // Naujasis židinys-Aidai, 2004. Nr. 3. P. 131-136
77. Schultz T. W. Investavimas į žmones: gyventojų kokybės ekonomika. Vilnius: Eugrimas, 1998
78. Socialiniai pokyčiai: Lietuva 1990/1998: kolektyvinė monografija / red. D. Ulčinskaitė – Vilnius: Garnelis, 2000
79. Solnyškinienė J. Ownership Structure and Activity Effectiveness // Inžinerinė ekonomika. 2004. Nr. 2(37)
80. Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P. 203-212
81. Solnyškinienė J. Svarbiausi privatizacijos problemų aspektai // Inžinerinė ekonomika. 1997. Nr. 2(9). P. 87-95
82. Solnyškinienė J. Valstybinio turto privatizavimo politikos, formuojamos ir įgyvendinamos Lenkijoje ir Lietuvoje, lyginamoji analizė // Socialiniai mokslai. 1999. Nr. 1(18). P. 19-25
83. Solnyškinienė J. Valstybinio turto privatizavimo politika ir jos įgyvendinimas: Soc. m. dr. disertacija. Kaunas: KTU, 2000
84. Solnyškinienė J. Valstybinio turto privatizavimo politika ir jos įgyvendinimas: Soc. m. dr. disertacijos santrauka. Kaunas: KTU, 2000
85. Stanikūnas D. Lietuvos ūkis: ekonominė apžvalga'2000. – Vilnius, 2003
86. Starkevičiūtė M. Pereinamojo laikotarpio rezultatų Lietuvos ekonomikoje įvertinimas // Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2000. Nr.16. P. 121-130
87. Stiglitz Y. E. Economics of the Public Sector. New York, London: Princeton University, 1996
88. Šabajevaitė L. Lietuvos socialinė transformacija (1990-1997). – Vilnius: VU leidykla, 1999
89. Šabūnas A. Įmonių kapitalo struktūros formavimas pereinamojo laikotarpio ekonomikos šalyse. Dr. disertacijos santrauka. Kaunas: KTU, 2002
90. Šaulauskas M. P. Metodologinis pokomunistinės revoliucijos iššūkis // Sociologija. 1999. Nr. 4
91. Šimėnas A. Akcinių bendrovių raida // Ekonomika. 1999. T. 46. P. 94-109
92. Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996

93. Šimėnas A. Privatization in Lithuania // Mass Privatization an Initial Assement. – Paris: Centre for Co-operation eith the Economics in Transition, 1995
94. Šiuolaikinė valstybė / sud. J. Matakas. Kaunas: Technologija, 1999
95. Taljūnaitė M. Privatizacijos modelis ir privatizacijos eiga Lietuvoje // Lietuva socialinių pokyčių erdvėje. Vilnius: [LFSI] 1995
96. Tumėnas A. Japonijos geležinkelių privatizavimo pamokos // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 7. P. 66-73
97. Tumėnas T. Veiksniai, lemiantys tiesiogines užsienio investicijas į Lietuvą // Ekonomika. 2000. T. 52. P. 131-149
98. Vengrys A. Mišri ekonomika ir jos efektyvumas // Ekonomika. 1995. T. 39. P. 175-184
99. Vilkas E. Lietuvos ekonomikos ilgalaikės plėtros strategija // Ekonomika. 1999. T. 49. P. 87-105
100. Vilkas E. Life after Vouchers Privatisation: Results and Prospects // Lithuania in the World. 1996. Vol. 4. Nr. 4. P. 18-20
101. Vilkas E. Political process and economic transformation in Lithuania // Ekonomika. 1995. T. 39
102. Vilkas E. Trys klausimai apie privatizavimą // Mokesčių žinios. 2002. Nr. 14. P. 7
103. Vainienė R. Kad privatizavimo įplaukos nepasiklystų // Laisvoji rinka. 2000. Nr. 4
104. Vidickienė D. Rinkos sampratos ir jų įtaka Lietuvos ekonominei reformai // Politologija. 1998. Nr. 2(12). P. 117-132
105. Zakarevičius K. ir kt. Ekonomikos transformavimasis: Vadybos paradigma. – Kaunas: VDU, 2000
106. Гайгер Д. Макроэкономическая теория и переходная экономика. Москва: INFRA-M. 1996. Стр. 408

1. http://www.euro.lt/liet_integracija/pranesimai/santrauk.php3?TopMenuID=4&MenuItemD=22&ItemID=735&LangID=1#II211 2005-09-06
2. http://www.euro.lt/lpnp/lit/ad/AD_200.pdf 2005-09-22
3. http://www.euro.lt/upl_images/20020703113438.doc 2005-09-30
4. <http://www.lis.lt/library/maldeikis-modekon.htm> 2005-03-15
5. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Privatizavimas.phtml> 2005-05-24
6. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Analize.phtml> 2005-05-24

7. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Santaupos/Default.phtml> 2005-05-24
8. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Privatiz/Saviv.phtml> 2005-05-24
9. <http://www.lrinka.lt/Tyrimai/Santaupos/SantAt.phtml> 2005-05-24
10. <http://www.lrkt.lt/dokumentai/1996/n6l0124a.htm> 2005-10-31
11. http://www.lrv.lt/12_vyr_dok/2_metai.htm 2005-08-09
12. http://www.svv.lt/verslo_zinynas/privatizavimas.html 2005-09-09
13. http://www.urm.lt/data/6/LF02612467_1eko.htm 2005-03-16
14. http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18
15. http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=29 2005-09-30
16. http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=404 2005-09-30

SANTRAUKA

Po pusę šimtmečio trukusios visiškos priklausomybės nuo Sovietų Sąjungos diegiamos planinės ekonomikos, atkūrus nepriklausomą valstybę, Lietuvoje imta sparčiai reformuoti šalies ekonomiką. Valstybė sutelkė visas pastangas, kad per kuo trumpesnę laiką į privačias rankas būtų perduota didžioji dalis valstybei nuosavybės teise priklausančio turto ir pereita prie Vakarų šalims būdingo laisvosios rinkos ekonomikos modelio. Šiam tikslui buvo pasirinktas savitas valstybinio turto privatizavimo tipas – masinė privatizacija, kuri per pakankamai trumpą laiką leido suformuoti šalyje aktyviai veikiančią ir laisvosios rinkos principais besivadovaujančią privatųjį sektorių, tačiau nuo Vakarų Europos šalyse vykusio privatizavimo besiskirianti tempais, mastais, metodais ir kitais rodikliais. Tokio spartaus tempo laikytasi siekiant užtikrinti reformų negrižtamumą.

Privatizavimas Lietuvoje dažniausiai išskiriamas į du arba tris etapus, pagal tam tikrus jiems būdingus bruožus. Pagal dominuojančią mokėjimo už privatizuotus objektus priemonę, išskiriama: privatizacija už investicinius čekius (1991-1995 m.) arba pirmasis privatizavimo etapas ir privatizacija už pinigus (nuo 1996 m.). Tačiau pagal privatizuotino turto kokybines charakteristikas, privatizavimas už pinigus išskiriamas: 1. 1996-2001 m. (antrasis privatizavimo etapas) – privatizavimas siekiant didinti privačios nuosavybės dalį Lietuvos ūkyje, pritraukti užsienio ir Lietuvos investuotojus, kurti naujas darbo vietas, tobulinti gamybos struktūrą; 2. 2002-2005 m. (trečiasis privatizavimo etapas) – privatizavimas baigiamuoju laikotarpiu, kuomet jau aiškiai susiformavusios rinkos veikimo ir valstybės reguliavimo ribos.

Valstybės turto fondo duomenimis per pirmąjį privatizavimo etapą, už investicinius čekius buvo privatizuoti 5964 objektai už 3678 mln. Lt., o per antrąjį etapą – 3142 objektai už 3701 mln. Lt. Baigiamuoju laikotarpiu, kuomet valstybinio turto privatizavimas vykdomas pagal rinkos ekonomikos šalims būdingą modelį ir nebepriskiriamas masinio privatizavimo kategorijai, per 2002-2004 m. privatizuoti 1165 objektai už 1340 mln. Lt.

Vertinant privatizavimo procesą Lietuvoje, akivaizdu, kad jis sukėlė tiek teigiamų, tiek neigiamų padarinių. Visuotinis nuosavybės formos pakeitimas turėjo nevienareikšmiškos įtakos visoms visuomenės gyvenimo sritims. Nors šalis sėkmingai pasitraukė iš socialistinės ekonominės erdvės ir tapo visaverčiu išsivysčiusių Vakarų valstybių ekonominiu partneriu. Tačiau pavėluotai buvo kuriama teisinė bazė ir už privatizavimo vykdymą atsakingų institucijų sistema, kas sudarė palankias sąlygas korupcijai ir valstybinio turto iššvaistymui. Taip pat neatsižvelgta į tokio spartaus valstybės pasitraukimo iš rinkos reguliavimo pasėkmes, kas sąlygojo spartų ekonomikos nuosmukį reformų pradžioje ir socialinę visuomenės diferenciaciją, turtinės nelygybės išaugimą ir didžiosios visuomenės dalies nepasitikėjimą valstybe.

SUMMARY

After almost half of century lasting dependency from the Soviet Union implemented planned economy, Lithuania regained its independency and rapidly started a process of reforming its economy. A state in available shortest period of time made all possible efforts in order to transfer government property to private business and transit its economy to Western oriented free market model. For reaching the goal a certain type of government property privatization was chosen, e.g. mass privatization during a short enough period allowed to create a private sector which was actively functioning and was guiding to the principles of free market economy. In comparison with Western European countries Lithuanian path differs with tempus, degree, methods and other indicators. Actually, the purpose of choosing such type of privatization was a need to safeguard irreversibility of reforms.

In accordance to attributed features of privatization, in Lithuania they are usually divided into 2 or 3 stages. According to means of dominant payment for privatized objects they are divided into: privatization for investment checks (1991-1995) or first privatization stage, and privatization for cash (starting from 1996). However, under valuable characteristics of privatized property, privatization for cash has 2 sub-groups. 1. 1996-2001 (second privatization stage) – privatization in order to increase part of private property in Lithuanian economy, to engage foreign and Lithuanian investors, to create new jobs, and to improve composition pattern of manufacturing; 2. 2002-2005 (third privatization stage) – privatization at final period when there are obvious and clearly formulated margins for economy action and state regulation.

The State Property Fund statistics indicates that during the first privatization stage using investment checks 5964 objects for 3678 mln. Litass were privatized, and during the second privatization stage 3142 objects for 3701 mln. Litass were privatized. During final period when state property privatization process handed by free market economy oriented model and not attributed to mass privatization category, during 2002-2004 1165 objects for 1340 mln. Litass were privatized.

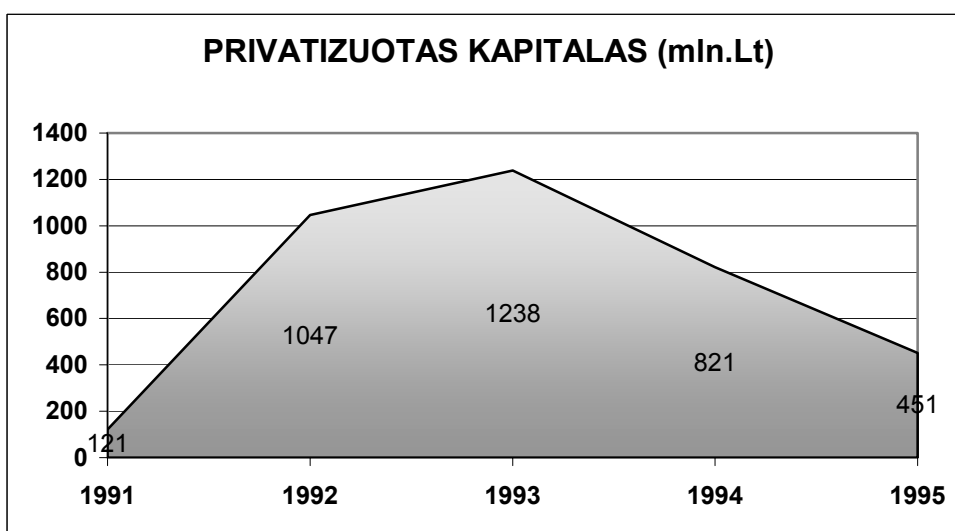
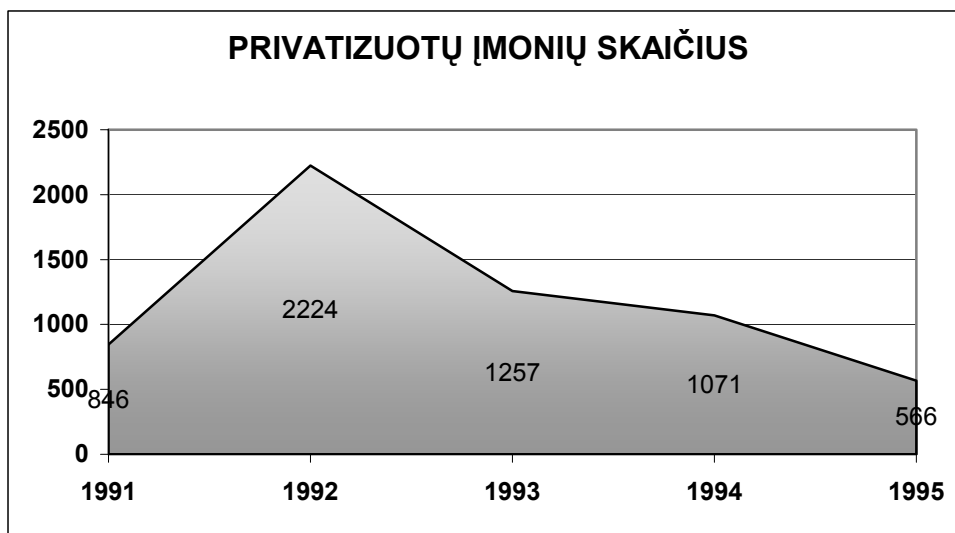
Evaluating privatization process in Lithuania, should be noted, that it had both positive and negative after-effect results. Overall change of property form has ambiguous impact on all spheres of public life. Regardless Despite the fact that Lithuania has moved from socialist economic sphere with great success and has become an equal economic partner for well developed Western European countries it is worth to mention delayed legal base and institutional system responsible for privatization development. The lack of regulation and institutional capacities lead to favorable conditions for corruption and loses of government property. Moreover, outcome of fast state withdrawal from economy regulation process was not taken into

account. These factors determined fast recession of economy at the beginning of reforming period, huge social differentiation, growth of rare inequality of estate, and mistrust of state by the majority of Lithuanian population.

PRIEDAI

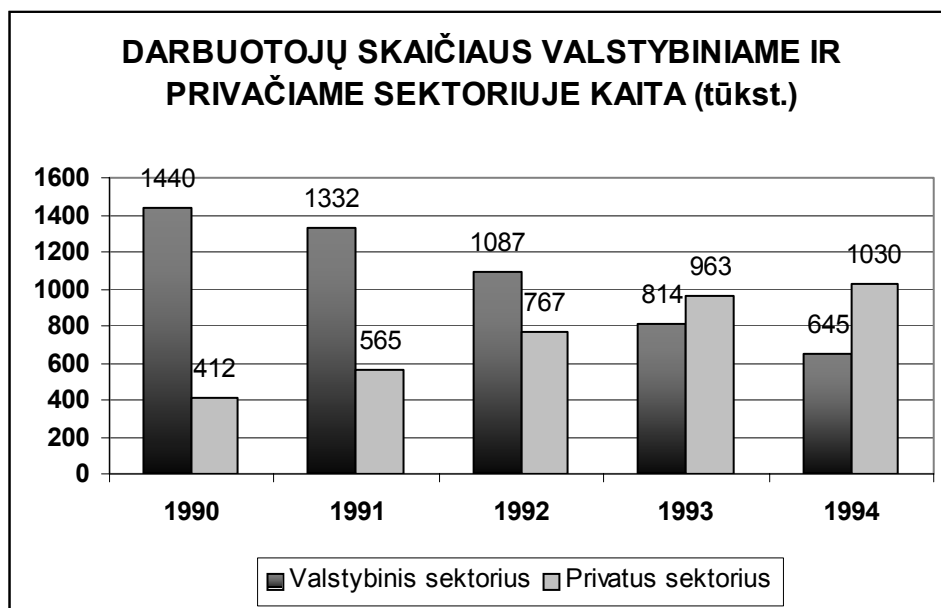
PIRMOJO PRIVATIZAVIMO ETAPO REZULTATAI

METAI	1991	1992	1993	1994	1995	VISO
Privatizuotų įmonių skaičius	846	2224	1257	1071	566	5964
Privatizuota kapitalo (mln.Lt)	121	1047	1238	821	451	3678

Šaltinis: Obrascovas V., Savas E. S., Jančiauskas E. E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003, P. 204-206 (Valstybės turto fondo (www.vtf.lt) duomenimis per pirmąjį privatizavimo etapą viso privatizuota 5714 įmonių, t.y. viso 250 įmonių mažiau, o privatizuotas kapitalas yra mažesnis 295 tūkst.Lt)

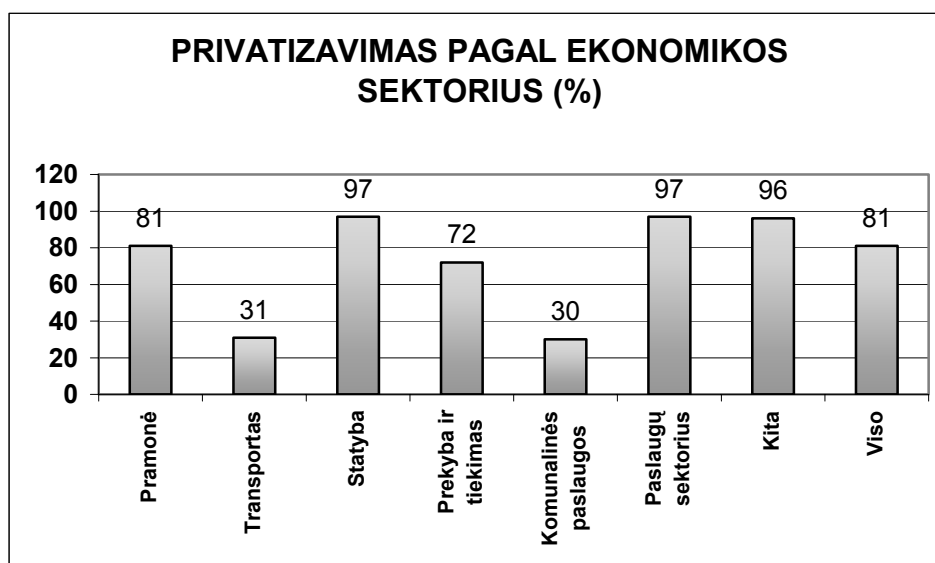
DARBUOTOJŲ SKAIČIUS VALSTYBINIAME IR NEVALSTYBINIAME
SEKTORIUJE (1990-1994 M.)

Šaltinis: Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996.P.129

PRIVATIZAVIMO REZULTATAI PAGAL EKONOMIKOS SEKTORIUS

(1991-1995 M.)

Šaltinis: Atkočiūnas V., Bivainis J., Rakauskienė O.G. Privatisation in Lithuania – 1997: Macro- and Microeconomic Aspects. – Vilnius: Institute of Economics and Privatisation, 1998.P.21

**VALSTYBINIO TURTO PRIVATIZAVIMO PROCESAS BENDRU MASTU IR
ATSKIRUOSE ŪKIO SEKTORIUOSE**

4.1. VALSTYBINIO TURTO PRIVATIZAVIMAS NUO 1991-09-01 IKI 1995-09-30

	Rodikliai	Objektų sk. (vnt.)	Kapitalas (mln. Lt)
1	Visas valstybinis turtas (be biudžetinių įstaigų, butų fondo, žemės ūkio įmonių)	8044	13547,4
2	Numatytas privatizuoti turtas Proc. nuo viso turto	6644 82,6	9877,1 72,9
3	Privatizuota valstybinio turto iš viso Proc. nuo viso turto	5710 71,0	3491 25,8
3.1	Privatizuota pasirašant akcijas Proc. nuo viso turto	2923 51,2	75,3 79,1
3.2	Privatizuota aukcionuose Proc. nuo viso turto	2726 47,8	79,1 2,3
3.3	Privatizuota konkursuose Proc. nuo viso turto	15 0,3	499,3 14,3
3.4	Privatizuota už laisvai konvertuojamą valiutą Proc. nuo viso turto	46 0,8	27,6 0,8
3.5	Valstybinis kapitalas, išpirktas įmonių darbuotojų pagal Vyriausybės leidimą Proc. nuo viso turto	716 12,5	257,3 7,4

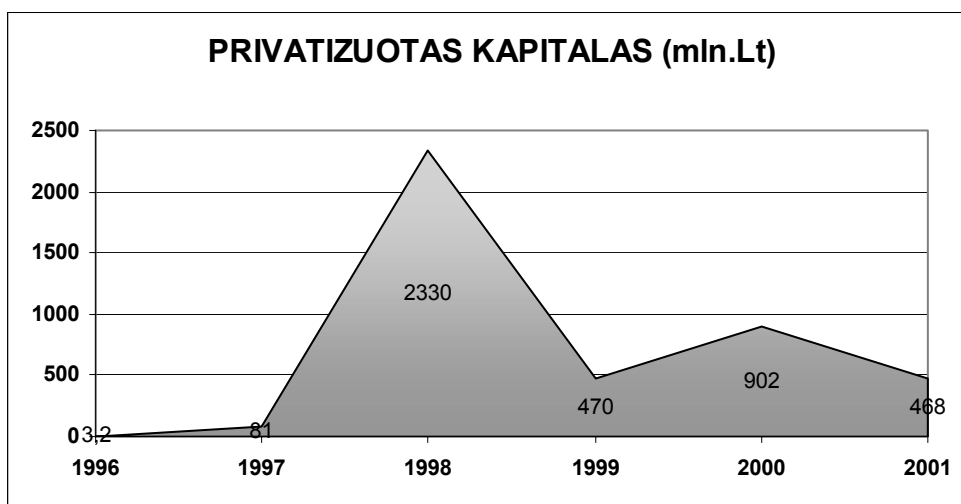
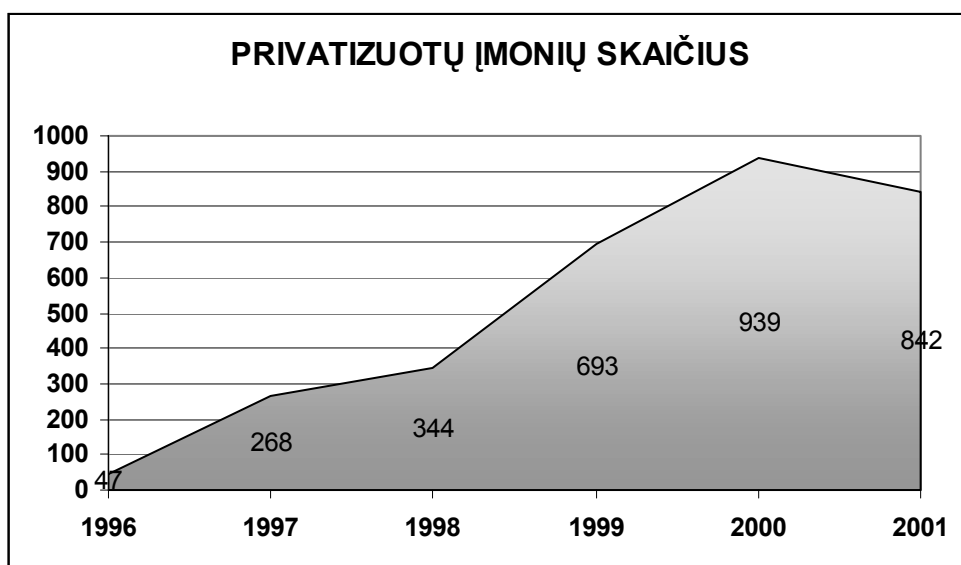
4.2. VALSRTYBINIO TURTO PRIVATIZAVIMAS LIETUVOJE 1991 – 1995 M.
(valstybinis kapitalas tūkst. Lt)

Rodikliai	Iš viso įmonių	Privatizuota 1991-1995, proc.	Privatizuota 1991, proc.	Privatizuota 1992, proc.	Privatizuota 1993, proc.	Privatizuota 1994, proc.	Privatizuota 1995 (iki 09.30), proc.
Iš viso Lietuvoje:							
Objektų sk.	8044	70,9	10,5	27,7	15,2	10,2	6,8
Valst. kapitalas	13547380	52,0	1,2	9,3	9,7	8,3	23,3
Pramonė:							
Objektų sk.	975	82,8	5,5	26,7	22,8	16,0	11,5
Valst. kapitalas	7669610	70,4	1,3	9,2	10,4	11,5	37,6
Transportas:							
Objektų sk.	298	54,0	1,7	19,8	17,8	9,4	5,4
Valst. kapitalas	222380	10,7	0,2	2,7	3,7	1,4	2,7
Statyba:							
Objektų sk.	704	85,1	7,2	37,1	23,4	10,8	6,5
Valst. kapitalas	561900	85,2	3,2	34,4	28,2	12,6	6,8
Prekyba:							
Objektų sk.	2533	68,7	8,9	36,6	11,1	7,3	4,1
Valst. kapitalas	508750	59,3	2,8	30,2	10,9	7,7	5,1
Komunalinis ūkis:							
Objektų sk.	793	45,3	2,9	8,2	10,2	13,7	8,4
Valst. kapitalas	1096320	8,8	0,2	1,1	1,5	1,1	4,8
Buitinis aptarnavimas:							
Objektų sk.	1139	83,1	39,1	30,8	10,5	4,6	2,0
Valst. kapitalas	84550	87,2	16,4	31,0	14,6	9,1	11,8
Kitos ūkio šakos:							
Objektų sk.	1612	65,4	2,7	19,0	18,9	13,5	11,3
Valst. kapitalas	1402450	32,9	0,3	8,6	14,9	6,7	6,2

Šaltinis: Šimėnas A. Ekonomikos reforma Lietuvoje. – Vilnius: Pradai, 1996.P.136-139

ANTROJO PRIVATIZAVIMO ETAPO REZULTATAI

METAI	1996	1997	1998	1999	2000	2001	VISO
Privatizuotų įmonių skaičius	47	268	344	693	939	842	3133
Privatizuota kapitalo (mln.Lt)	3,2	81,0	2330	470	902	468	4254,2
				(471,6)	(916,1)	(435,3)	(4237,2)

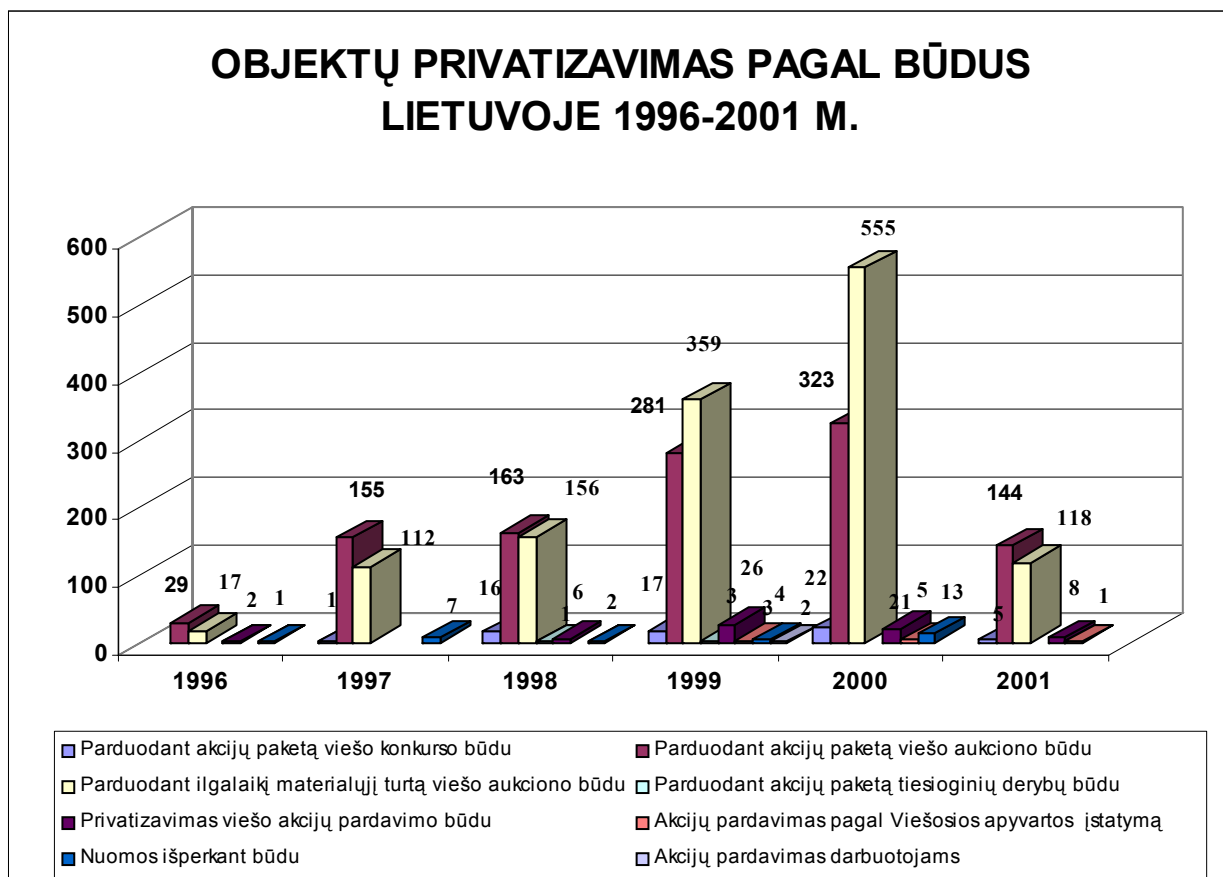

Šaltinis: 1. Valstybės turto fondas - http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=27 2005-07-18

2. Obrazcovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003, P. 208 (Duomenys nesutampantys su VTF duomenimis pateikiami skliaustuose)

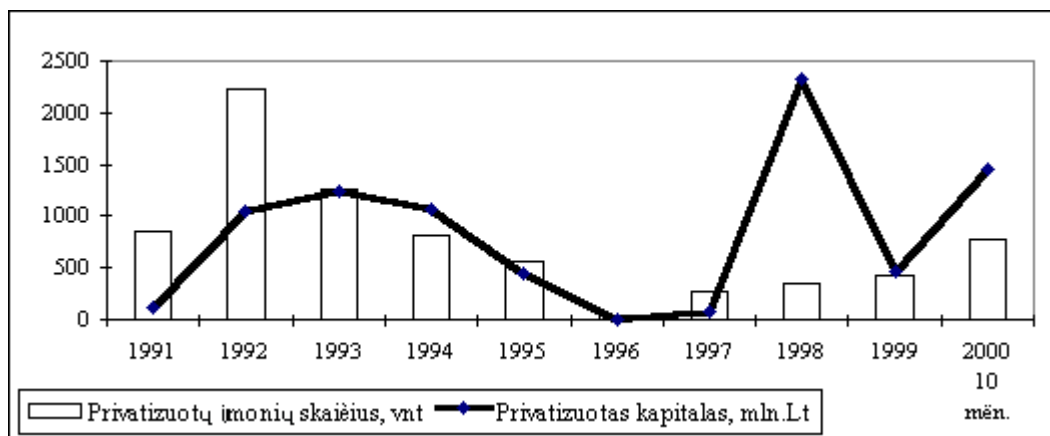
OBJEKTŲ PRIVATIZAVIMAS PAGAL PRIVATIZAVIMO BŪDUS

1996-2001 M.

Šaltinis: Obrazcovas V., Savas E. S., Jančauskas E. E. Valstybės ir savivaldybių turto valdymas ir privatizavimas: teorija ir praktika. – Vilnius: LTU, 2003, P. 191

VALSTYBINIO TURTO PRIVATIZAVIMO DINAMIKA 1991-2000 M.

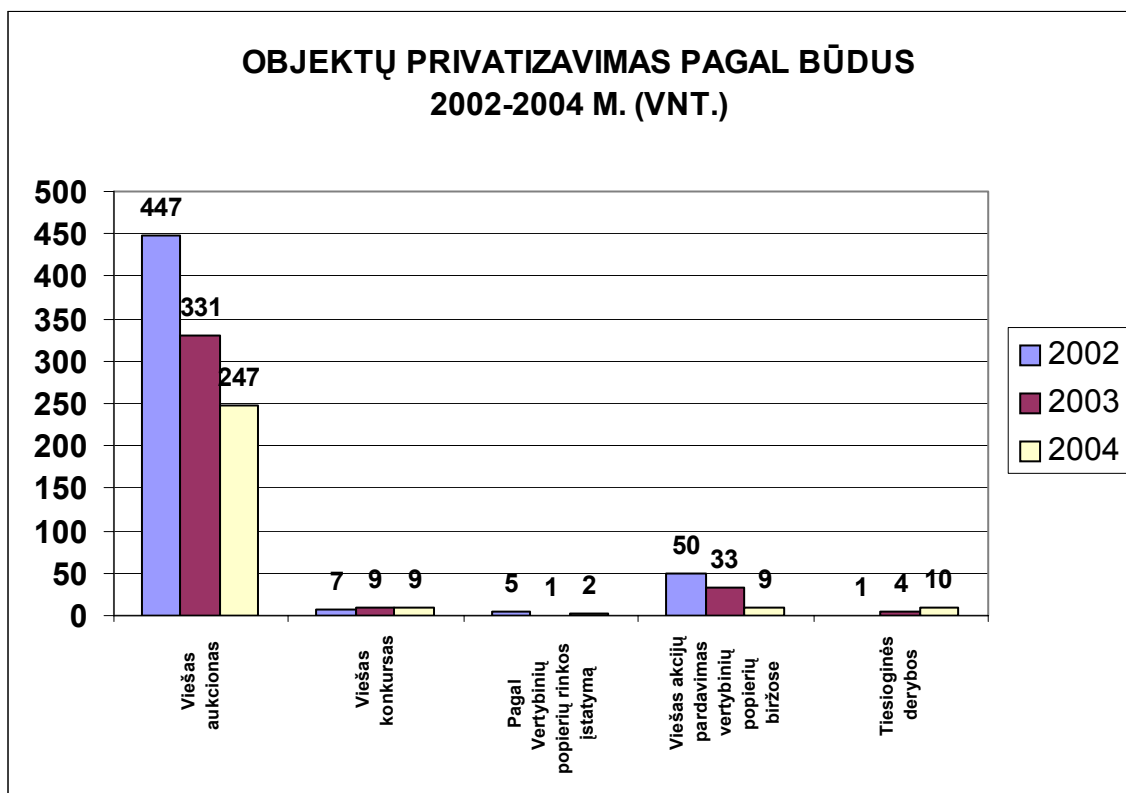

Šaltinis: <http://web.sugardas.lt/infforinv/lit/account/28.htm> 2005-09-09

PRIVATIZUOTŲ OBJEKTŲ SKAIČIUS PAGAL PRIVATIZAVIMO BŪDUS

2002 – 2004 M.

METAI	2002	2003	2004
Viešas aukcionas	447	331	247
Viešas konkursas	7	9	9
Pagal Vertybinių popierių rinkos įstatymą	5	1	2
Viešas akcijų pardavimas vertybinių popierių biržose	50	33	9
Tiesioginės derybos	1	4	10
IŠ VISO:	510	378	277

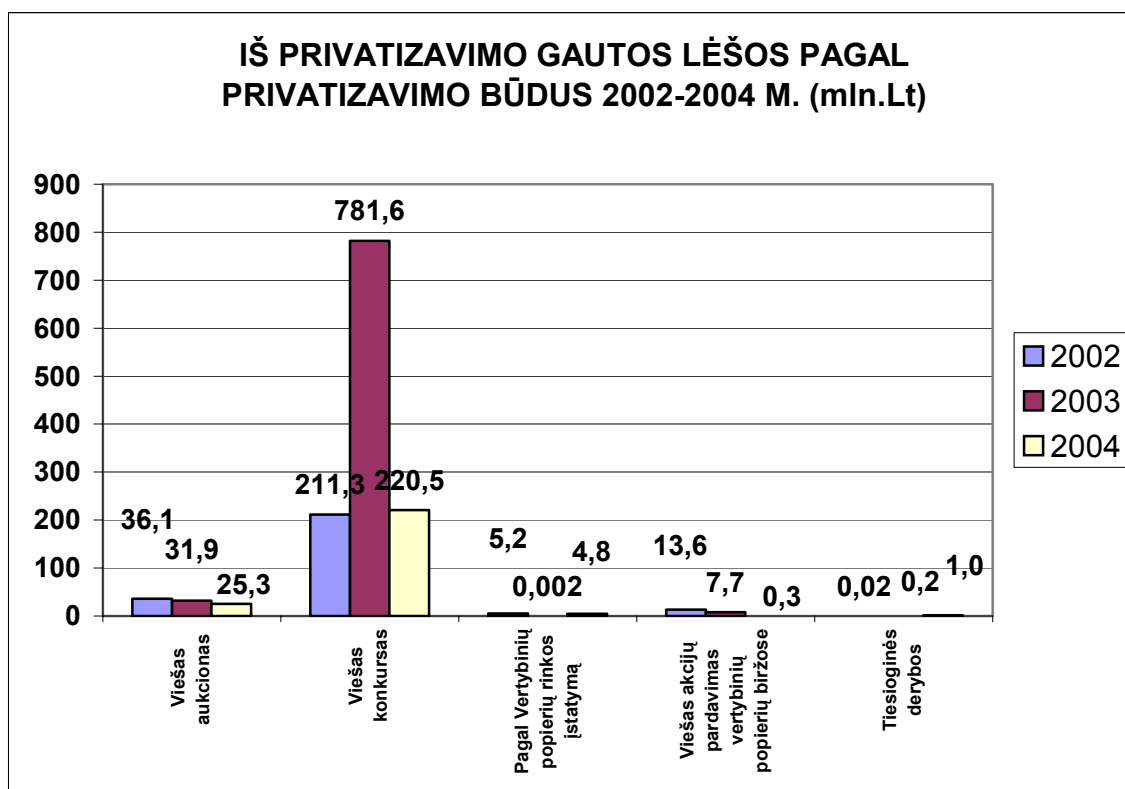

Šaltinis: http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=29 2005-09-30 (parengta pagal atitinkamų metų VTF veiklos ataskaitas)

IŠ PRIVATIZAVIMO GAUTOS LĖŠOS PAGAL PRIVATIZAVIMO BŪDUS

2002 – 2004 M.

METAI	2002	2003	2004
Viešas aukcionas	36,1	31,9	25,3
Viešas konkursas	211,3	781,6	220,5
Pagal Vertybinių popierių rinkos įstatymą	5,2	0,002	4,8
Viešas akcijų pardavimas vertybinių popierių biržose	13,6	7,7	0,3
Tiesioginės derybos	0,02	0,2	1,0
IŠ VISO:	266,1	821,5	252,0

Šaltinis: http://www.vtf.lt/lt.php?show_content_id=29 2005-09-30 (parengta pagal atitinkamų metų VTF veiklos ataskaitas)

ATKURIAMŲ SANTAUPŲ GAVĖJŲ GRUPĖS

GRUPĖ	ASMENYS GALINTYS DISPONUOTI SANTAUPOMIS
I	I grupės invalidai bei šeimos auginančios vaiką invalidą, asmenys sulaukę 85 ir daugiau metų, reabilituoti politiniai kaliniai ir tremtiniai, asmenys nukentėję nuo 1991 m. sausio 11-13 d. įvykių, nukentėję kovose už laisvę
II	Asmenys, sulaukę 70 ir daugiau metų, šeimos auginančios keturis ir daugiau vaikų, II grupės invalidai
III	Pensininkai, sulaukę 60 ir daugiau metų
IV	Kiti asmenys

Šaltinis: LR Gyventojų santaupų atkūrimo įstatymas // Valstybės žinios. 1997. Nr. 58-1330

ANKETA

Anketa parengta sociologiniam tyrimui atlikti. Sociologinis tyrimas atliekamas siekiant išsiaiškinti visuomenėje egzistuojančių požiūrį bei nuomonę apie valstybinio turto privatizavimą Lietuvoje, jo efektyvumą bei teigiamus ir neigiamus bruožus. Anketa yra anoniminė. Anketos duomenys bus naudojami rengiant viešojo sektoriaus ekonomikos magistro baigiamąjį darbą.

1. Lytis: _____

2. Išsilavinimas: _____

3. Profesija: _____

4. Kaip bendrai vertinate privatizavimą Lietuvoje?

Teigiamai, nes _____

Neigiamai, nes _____

Kita nuomonė _____

5. Jūsų nuomone, ar privatizacija už investicinius čekius buvo efektyvi?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

Kita nuomonė _____

6. Ar efektyviai panaudojote Jums skirtus investicinius čekius?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

Kita nuomonė _____

7. Kaip vertinate tokį spartų valstybės pasitraukimą iš ekonomikos reguliavimo išparduodant valstybines įmones?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

Kita nuomonė _____

8. Kuris iš pateiktų privatizavimo būdų, Jūsų nuomone, yra skaidriausias?

Viešas aukcionas, nes _____

Viešas konkursas, nes _____

Viešas akcijų pardavimas, nes _____

Tiesioginės derybos, nes _____

Privatizavimas pagal atskirus įstatymus, nes _____

Kita nuomonė _____

9. Kuris iš pateiktų privatizavimo būdų, Jūsų nuomone, yra mažiausiai skaidrus?

Viešas aukcionas, nes _____

Viešas konkursas, nes _____

Viešas akcijų pardavimas, nes _____

Tiesioginės derybos, nes _____

Privatizavimas pagal atskirus įstatymus, nes _____

Kita nuomonė _____

10. Įvertinkite, ar privatizavimas Lietuvoje galėjo būti skaidresnis?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

Kita nuomonė _____

11. Kas, Jūsų nuomone, labiausiai nulėmė neskaidrų privatizavimo procesą?

Netobula įstatyminė bazė

Paini institucijų, atsakingų už privatizavimą, sistema, neaiškios jų funkcijos, atsakomybė

Korupciniai ryšiai tarp valdžios ir verslo atstovų

Per didelis politikų kišimasis į privatizavimo procesą

Kita nuomonė _____

12. Kaip vertinate privatizavimo metu gautų lėšų panaudojimą?

Teigiamai, nes _____

Neigiamai, nes _____

Kita nuomonė _____

13. Kur, Jūsų nuomone, būtų efektyviausia panaudoti iš privatizavimo gautas lėšas?

Gyventojų santaupoms atkurti, nes _____

Šalies ekonominio skatinimo programoms finansuoti, nes _____

Valstybės skoloms grąžinti, nes _____

Pensijų sistemai reformuoti, nes _____

Kita nuomonė _____

14. Ar teisingai buvo elgiamasi, siekiant pritraukti užsienio investuotojus, suteikiant jiems išskirtines sąlygas įsigyjant valstybei priklausančius strateginius objektus?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

Kita nuomonė _____

15. Kaip vertinate Mažeikių naftos privatizavimą?

Teigiamai, nes _____

Neigiamai, nes _____

Kita nuomonė _____

16. Kaip vertinate Valstybės turto fondo veiklą vykdant privatizavimą?

Teigiamai, nes _____

Neigiamai, nes _____

Kita nuomonė _____

17. Ar, Jūsų nuomone, valstybinio turto privatizavimo procesas Lietuvoje yra tiesiogiai įtakojamas valstybės institucijų veiklos ir teisinės bazės?

Taip, nes _____

Ne, nes _____

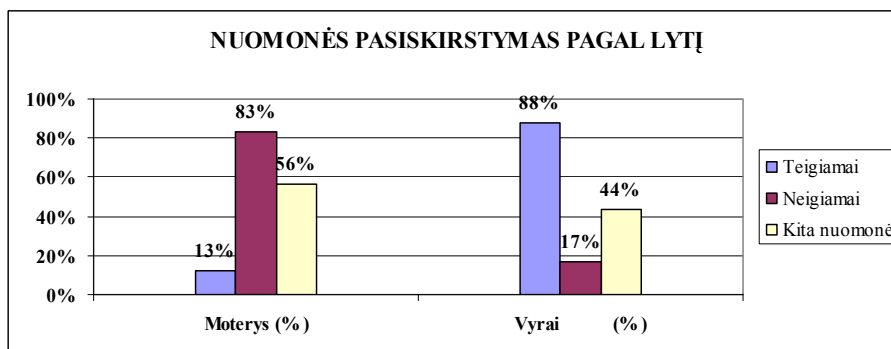
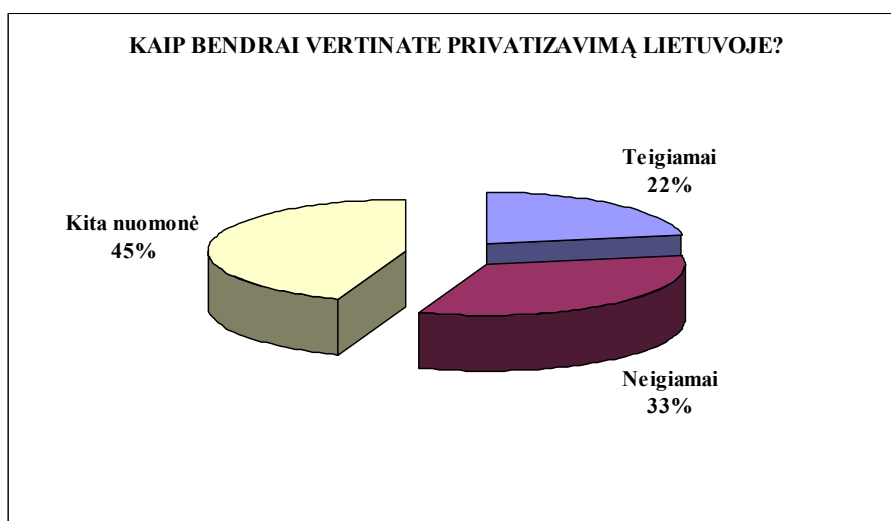
Kita nuomonė _____

Ačiū už Jūsų atsakymus, mintis ir skirtą laiką!

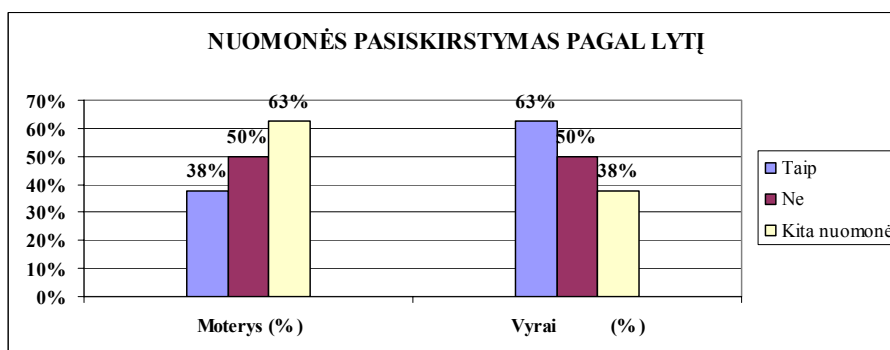
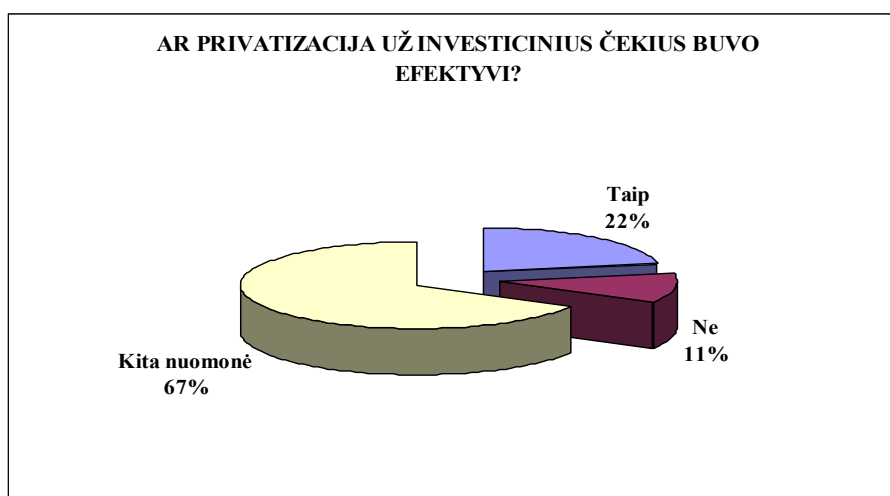
SOCIOLOGINIO TYRIMO DUOMENYS

1 lentelė

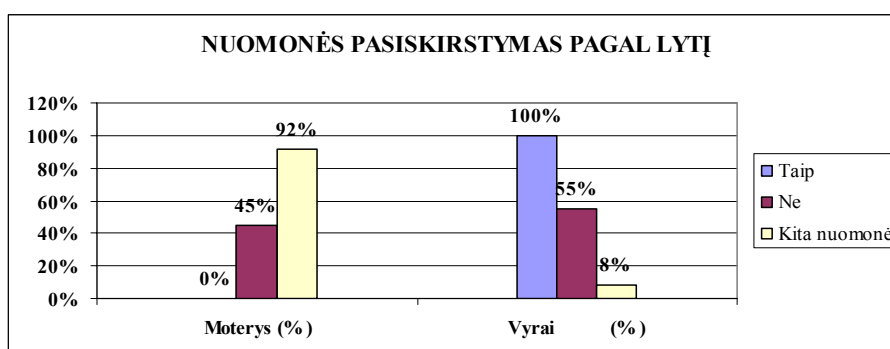
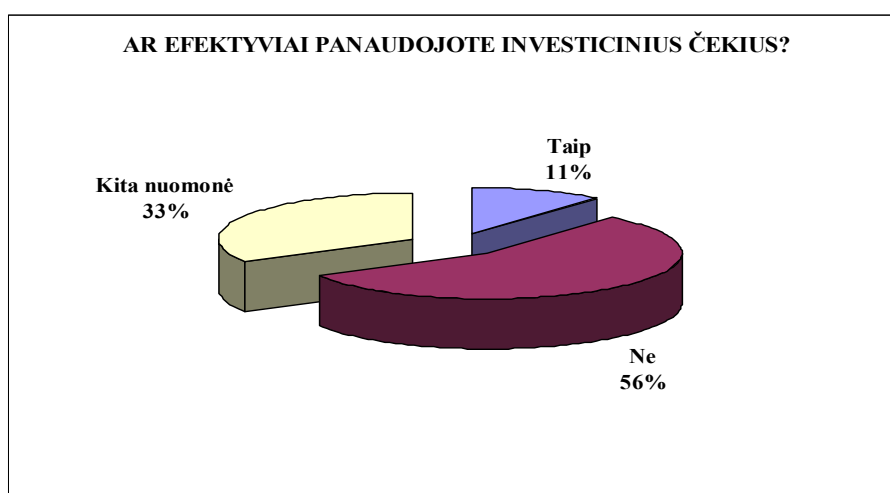
<i>Kaip bendrai vertinate privatizavimą Lietuvoje?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Teigiamai	8	1	13%	7	88%	1. Paskatino ekonomikos reformą Lietuvoje; 2. Sudarė sąlygas plėstis privačiam verslui; 3. Skatino užsienio kapitalo atėjimą į Lietuvos rinką.
Neigiamai	12	10	83%	2	17%	1. Valstybinis turtas buvo iššvaistytas; 2. Daugelis įmonių nustojo veikti ir daug žmonių neteko darbo vietų.
Kita nuomonė	16	9	56%	7	44%	Privatizacija vyko skubotai, ją lėmė ne ekonominiai paskaičiavimai, bet politiniai įnoriai, net jei sandoriai buvo skaidrūs ir vieši, nebuvo užtikrinta jų vykdymo kontrolė.
Viso	36	20	56%	16	44%	

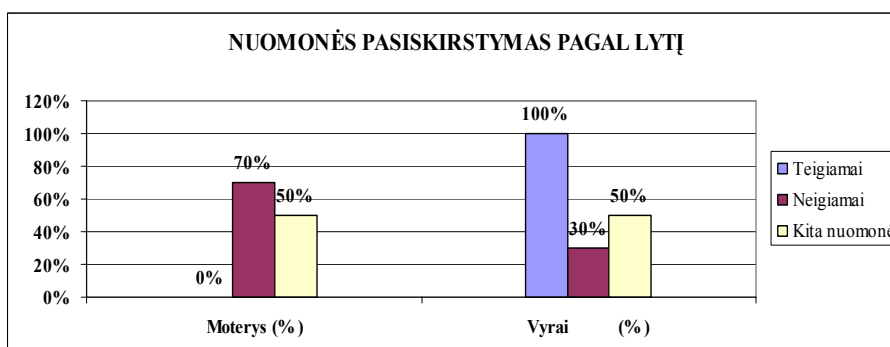
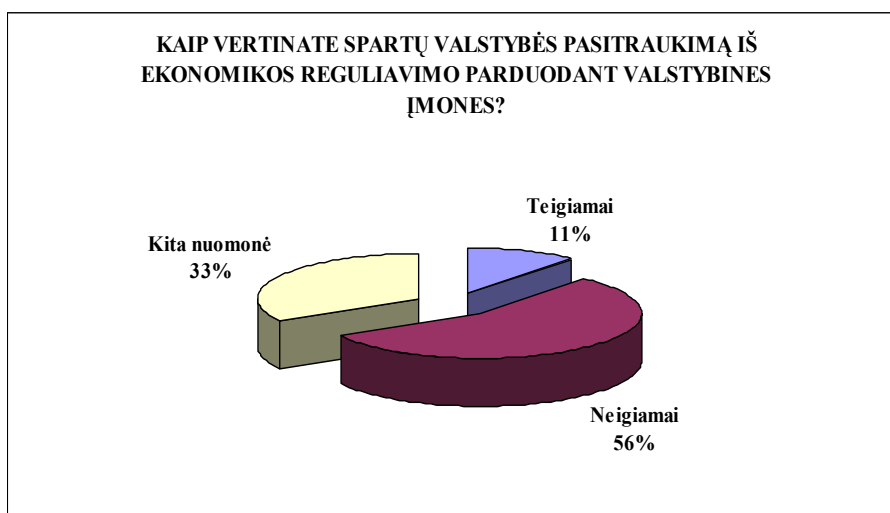
<i>Ar privatizacija už investicinius čekius buvo efektyvi?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Taip	8	3	38%	5	63%	Suteikė žmonėms galimybę nuosavybės teise įsigyti butus, kitą nekilnojamąjį turtą.
Ne	4	2	50%	2	50%	Čekius iš žmonių supirkinėjo abejotinos reputacijos asmenys ar įmonės, kurie vėliau išgydavo stambius objektus, kuriuos privedavo prie bankroto ir milijoninių nuostolių padarymo.
Kita nuomonė	24	15	63%	9	38%	1. Efektyvi tuo atžvilgiu, kad visi piliečiai turėjo vienodas galimybes, tačiau jiems nebuvo tinkamai paaiškinta, kaip geriausiai galima būtų panaudoti investicinius čekius; 2. Efektyvumas buvo menkas vertinant ekonominės naudos valstybei aspektu - ji iš savo turimo turto uždirbo mažiau, negu prarado, tačiau vertinant privatizavimą ilgalaikėje perspektyvoje, galimos pasekmės vis tik yra labiau teigiamos negu neigiamos.
Viso	36	20	56%	16	44%	

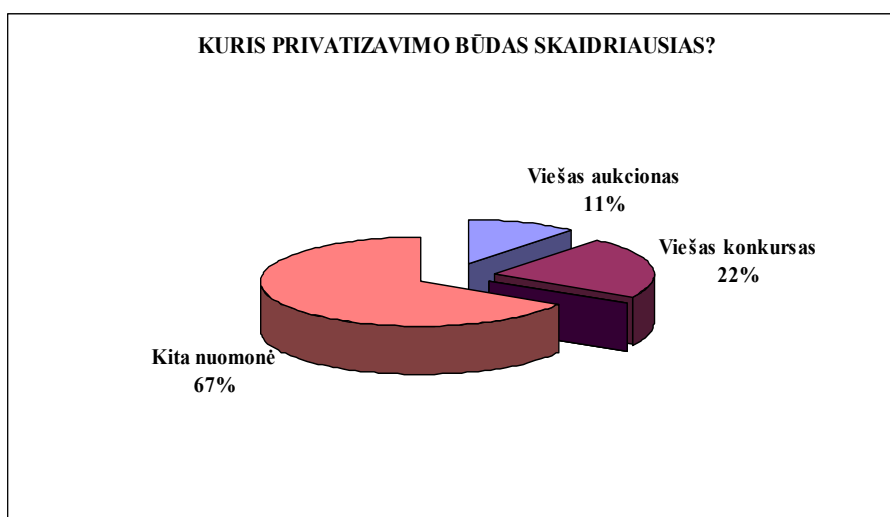
<i>Ar efektyviai panaudojote investicinius čekius?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Taip	4	0	0%	4	100%	Išsipirko butus.
Ne	20	9	45%	11	55%	1. Disponuojamų čekių suma buvo per menka tam, kad ją efektyviai panaudoti; 2. Per mažai domėtasi galimybėmis investuoti.
Kita nuomonė	12	11	92%	1	8%	Nedisponavo investiciniais čekiais.
Viso	36	20	56%	16	44%	

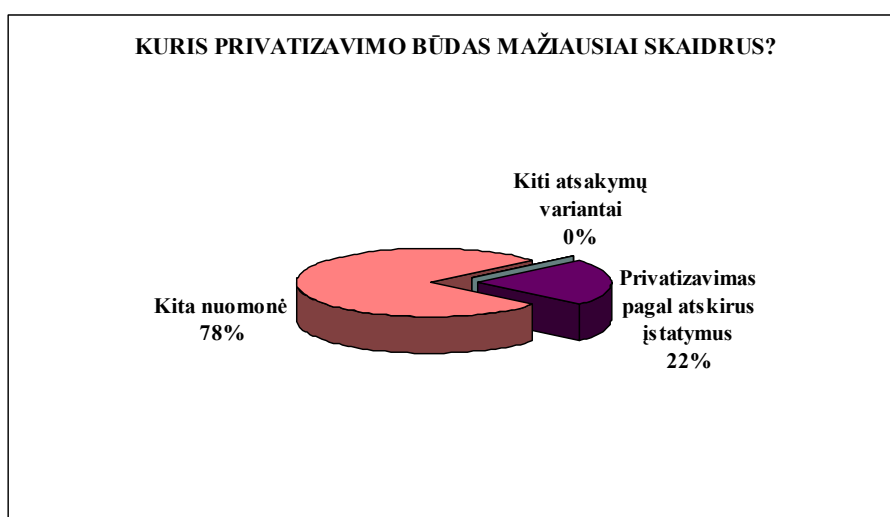
<i>Kaip vertinate spartų valstybės pasitraukimą iš ekonomikos reguliavimo parduodant valstybines įmones?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Teigiamai	4	0	0%	4	100%	Leido privačiam kapitalui pradėti esmines pertvarkas.
Neigiamai	20	14	70%	6	30%	1. Per greitai vykdomi pardavimai sąlygojo prastų pirkėjų pasirinkimą, kas rodo, jog pardavimai vyko desperatiškai, norint kuo greičiau pereiti į rinkos ekonomiką; 2. Nebuvo galvojama apie pasėkmes; 3. Daugelis investuotojų pasinaudoję valstybinių institucijų patirties ir žinių trūkumu, įsigijo valstybinį turtą labai palankiomis sąlygomis.
Kita nuomonė	12	6	50%	6	50%	1. Tai sudarė prielaidas atsiskirti nuo SSRS ekonominio reguliavimo, tačiau valstybė turėjo daugiau dėmesio skirti savo valdomo turto išpardavimo kontrolei; 2. Nevienareikšmiškai, priklausomai nuo objekto strateginės svarbos ir svarbos šalies ekonomikai.
Viso	36	20	56%	16	44%	

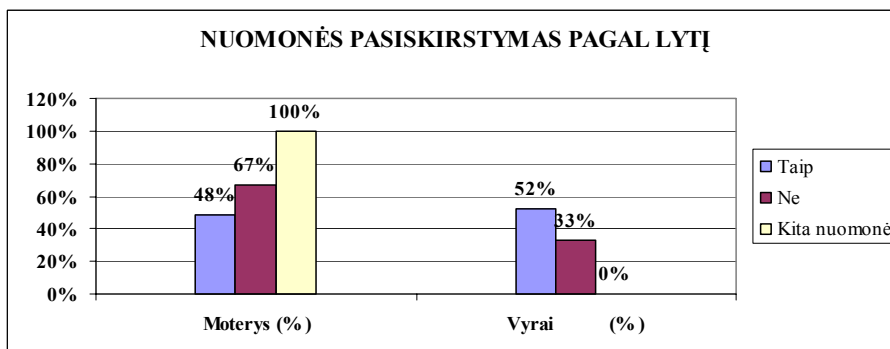
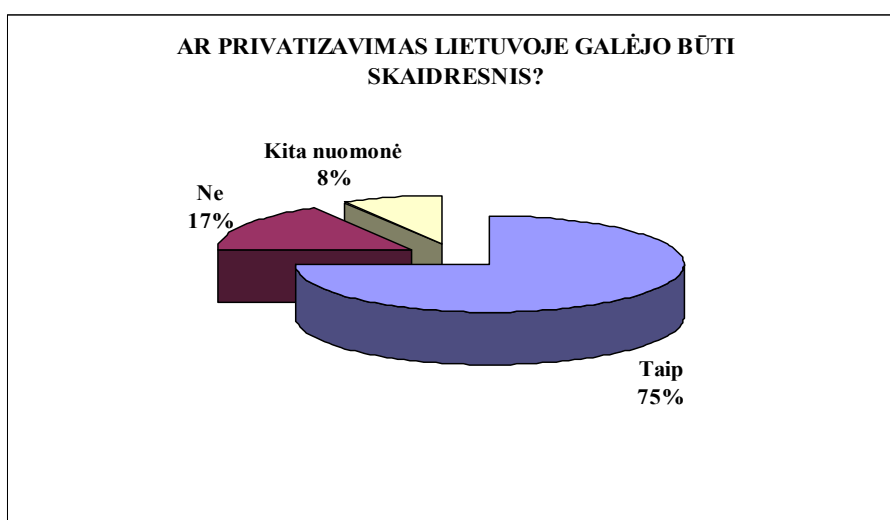
<i>Kuris privatizavimo būdas skaidriausias?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Viešas aukcionas	4	2	50%	2	50%	Sudaromos vienodos galimybės dalyvauti visiems norintiems.
Viešas konkursas	8	3	38%	5	63%	1. Privatizuojama ne tik dėl pasiūlytos aukštos kainos, bet ir kitų palankių sąlygų; 2. Dalyviai konkuruoja vienodomis, iš anksto žinomomis sąlygomis; 3. Mažesnė korupcinių susitarimų galimybė.
Viešas akcijų pardavimas	0	0	0%	0	0%	
Tiesioginės derybos	0	0	0%	0	0%	
Privatizavimas pagal atskirus įstatymus	0	0	0%	0	0%	
Kita nuomonė	24	15	63%	9	38%	1. Visi būdai geri, kai procesas iš esmės vyksta skaidriai; 2. Sunku atsakyti, nes nežinomi pagrindiniai šiuos būdus skiriantys bruožai.
Viso	36	20	56%	16	44%	

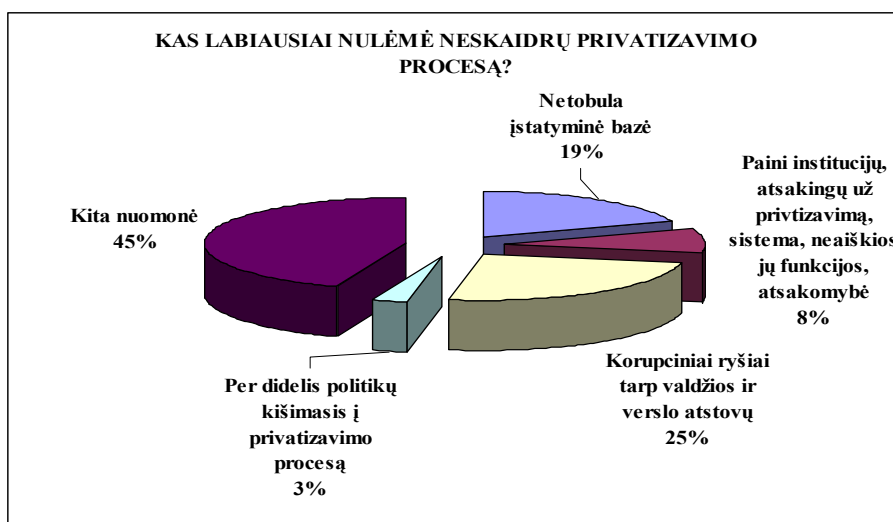
<i>Kuris privatizavimo būdas mažiausiai skaidrus?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, Pastabos
Viešas aukcionas	0	0	0%	0	0%	
Viešas konkursas	0	0	0%	0	0%	
Viešas akcijų pardavimas	0	0	0%	0	0%	
Tiesioginės derybos	0	0	0%	0	0%	
Privatizavimas pagal atskirus įstatymus	8	3	0%	5	0%	1. Sudaromos išskirtinės sąlygos tam tikriems investuotojams; 2. Tokie sprendimai dažniausia būna politinio, o ne ekonominio pobūdžio ir daugiau laimi ne valstybė, bet pirkėjas, kuris sugeba užsitikrinti politinį palankumą.
Kita nuomonė	28	17	61%	11	39%	1. Visuose būduose yra įmanomas neskaidrumas ir korupcija; 2. Visi būdai vertinami skeptiškai, kadangi juos visus galima apeiti iš anksto žinant, kokias sąlygas bus būtina patenkinti.
Viso	36	20	56%	16	44%	

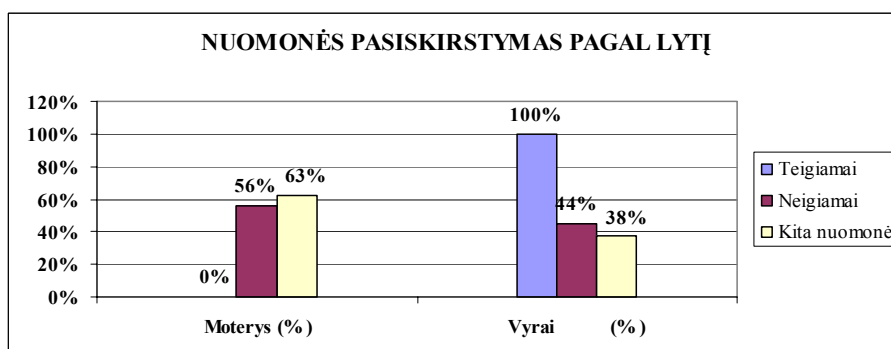
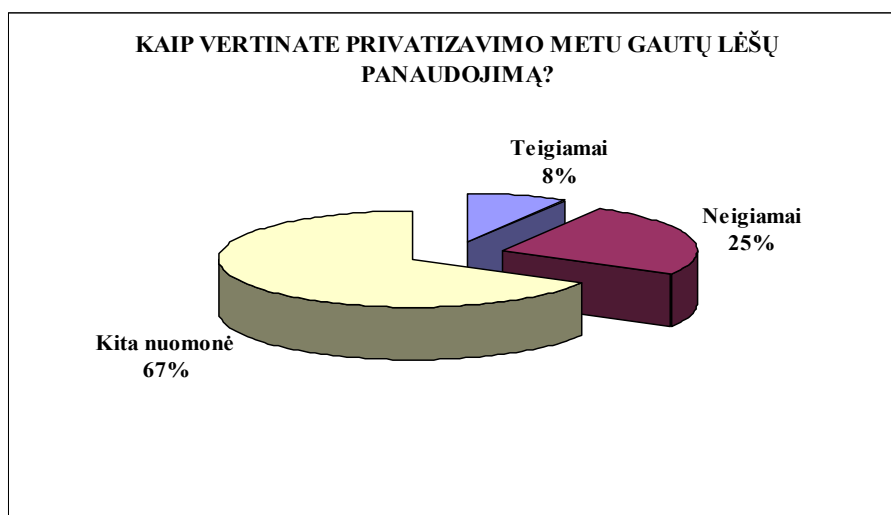
<i>Ar privatizavimas Lietuvoje galėjo būti skaidresnis?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Taip	27	13	48%	14	52%	1. Turėjo būti labiau kontroliuojama situacija, kad brangūs objektai nebūtų parduodami beveik veltui, o gauti pinigai būtų buvę naudingi besikuriančiai valstybei; 2. Daugelio objektų privatizacija ir jos procedūros kėlė visuomenei daug abejonių.
Ne	6	4	67%	2	33%	1. Privatizavimo procesą koregavo politikai, asmeniniai ir savanaudiški privatizavimą vykdyusių pareigūnų interesai; 2. Tuomet nebuvo teisingų žmonių.
Kita nuomonė	3	3	100%	0	0%	Sunku buvo kažko kito tikėtis.
Viso	36	20	56%	16	44%	

<i>Kas labiausiai nulėmė neskaidrų privatizavimo procesą?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Netobula įstatyminė bazė	7	4	57%	3	43%	
Paini institucijų, atsakingų už privatizavimą, sistema, neaiškios jų funkcijos, atsakomybė	3	2	67%	1	33%	
Korupciniai ryšiai tarp valdžios ir verslo atstovų	9	5	56%	4	44%	
Per didelis politikų kišimasis į privatizavimo procesą	1	1	100%	0	0%	
Kita nuomonė	16	8	50%	8	50%	Visos išvardintos priežastys.
Viso	36	20	56%	16	44%	

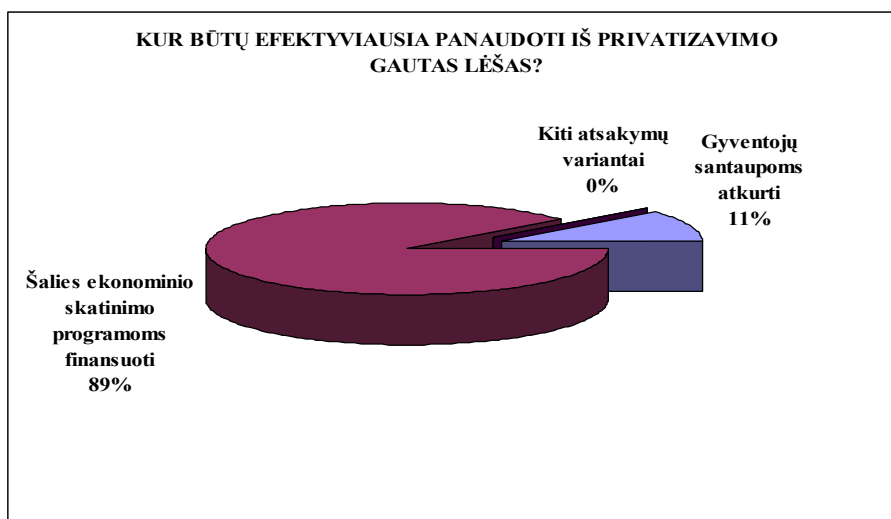
<i>Kaip vertinate privatizavimo metu gautų lėšų panaudojimą?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Teigiamai	3	0	0%	3	100%	Lėšos buvo skirtos rubliniams indėliams kompensuoti.
Neigiamai	9	5	56%	4	44%	Lėšos panaudotos trumpalaikiams tikslams, o tai neišsprendė socialinių problemų..
Kita nuomonė	24	15	63%	9	38%	Nesidomėta ir nežinoma kur šios lėšos buvo panaudotos.
Viso	36	20	56%	16	44%	

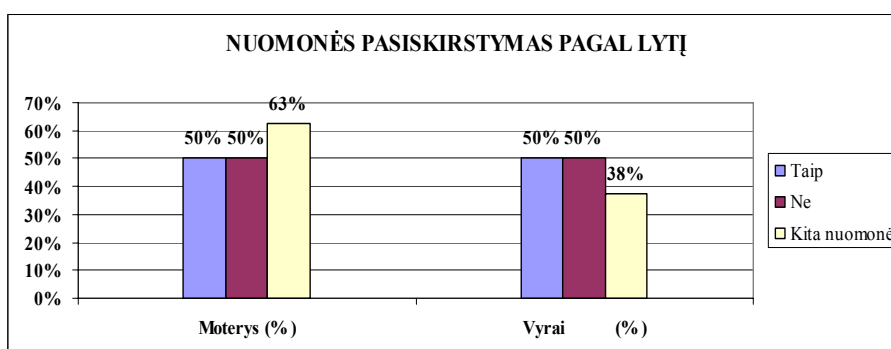
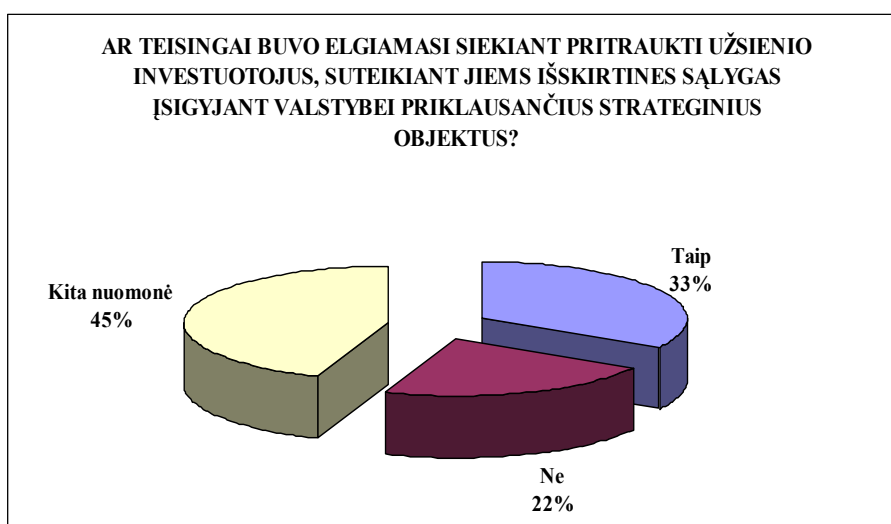
12 Priedas

10 lentelė

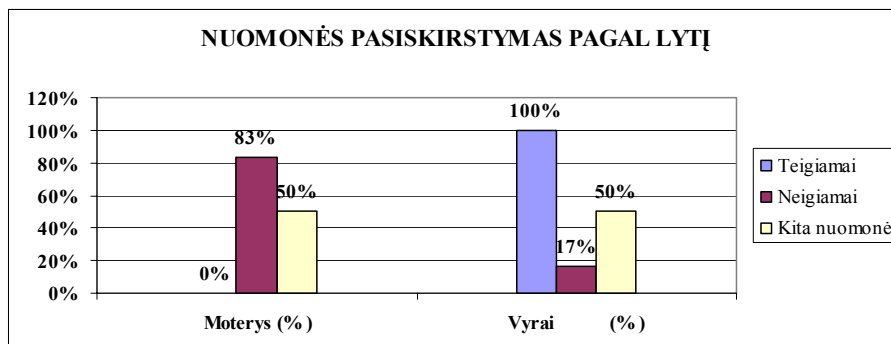
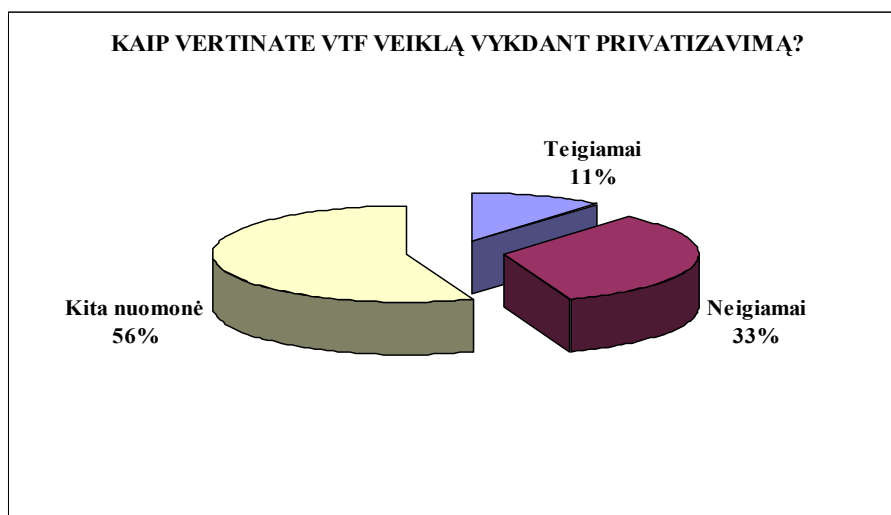
<i>Kur būtų efektyviausia panaudoti iš privatizavimo gautas lėšas?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Gyventojų santaupoms atkurti	4	0	0%	4	100%	
Šalies ekonominio skatinimo programoms finansuoti	32	20	63%	12	38%	1. Skatinant šalies ekonominį augimą atsirastų lėšų ir kitoms išvardintoms sritims finansuoti; 2. Verslas ir savalaikis jo rėmimas duotų valstybei papildomų pajamų į šalies biudžetą; 3. Lietuvai reikia pasivyti labiausiai išsivysčiusias Europos Sąjungos šalis.
Valstybės skoloms gražinti	0	0	0%	0	0%	
Pensijų sistemai reformuoti	0	0	0%	0	0%	
Kita nuomonė	0	0	0%	0	0%	
Viso	36	20	56%	16	44%	

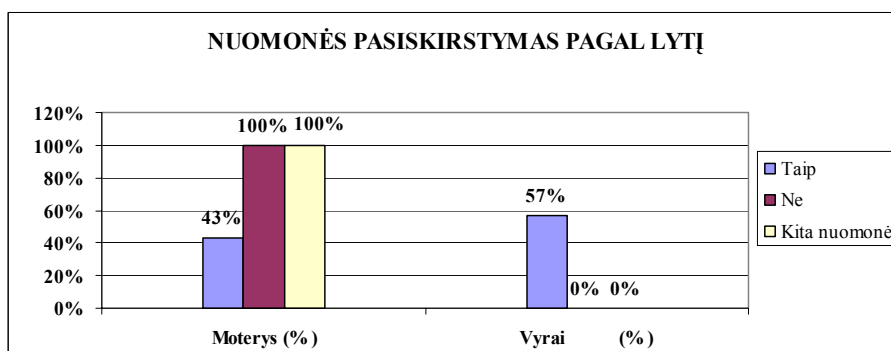
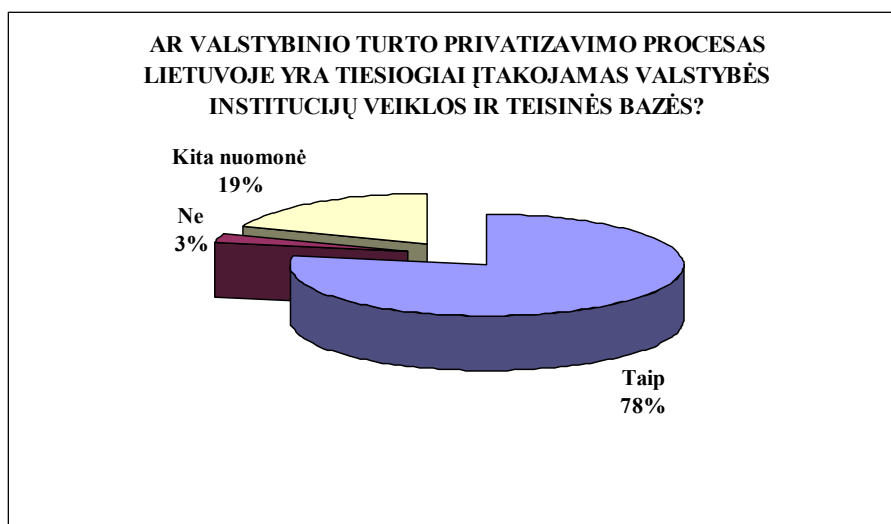
<i>Ar teisingai buvo elgiamasi, siekiant pritraukti užsienio investuotojus, suteikiant jiems išskirtines sąlygas įsigyjant valstybei priklausančius strateginius objektus?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Taip	12	6	50%	6	50%	1. Buvo būtina pritraukti užsienio investuotojus į ne itin žinomą ir patikimą valstybę; 2. Lietuvoje tuo metu praktiškai nebuvo investuotojų galinčių įsigyti stambius objektus ir užtikrinti tolesnę jų veiklą.
Ne	8	4	50%	4	50%	1. Išskirtinių sąlygų sudarymas panaikina konkurenciją ir sudaro sąlygas monopolizuoti rinką; 2. Užsienio subjektai orientuoti tik į pelną ir visai nesuinteresuoti Lietuvos strateginių planų įgyvendinimu.
Kita nuomonė	16	10	63%	6	38%	Teisinga buvo pritraukti investuotojus, bet jokia būdu nebuvo galima suteikti išskirtinių sąlygų, būtina didžiąją valdymo dalį išlaikyti savo rankose, kad vėliau nereiktų priklausyti nuo kitų įtakos.
Viso	36	20	56%	16	44%	

<i>Kaip vertinate Valstybės turto fondo veiklą vykdant privatizavimą?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Teigiamai	4	0	0%	4	100%	Kažkas turi šitą darbą daryti.
Neigiamai	12	10	83%	2	17%	Nėra tinkamos VTF kontrolės, o tai sudaro sąlygas neskaidriems sandoriams.
Kita nuomonė	20	10	50%	10	50%	1. VTF veikla vykdant privatizavimą nėra žinoma; 2. Tai institucija, kuriai deleguoti šie klausimai ir tirk, o kad biurokratinis aparatas apskritai labai glaudžiai tarpusavyje yra persipynęs ir vienas kito įtakojamas, tai korupcijos šio fondo veikloje taip pat galima rasti.
Viso	36	20	56%	16	44%	

<i>Ar valstybinio turto privatizavimo procesas Lietuvoje yra tiesiogiai įtakojamas valstybės institucijų veiklos ir teisinės bazės?</i>	Viso	Moterys (vnt.)	Moterys (%)	Vyrai (vnt.)	Vyrai (%)	Pagrindiniai argumentai, pastabos
Taip	28	12	43%	16	57%	1. Teisės aktai reglamentuoja procesą, o įgaliotos institucijos jį vykdo; 2. Teisinis reguliavimas tiek sąmoningai, tiek nesąmoningai palieka tam tikrų spragų, o privatizavimą vykdytys subjektai daugeliu atvejų turėjo asmeninių-turtinių interesų arba buvo įtakojami ir valdomi kitų asmenų.
Ne	1	1	100%	0	0%	Daugiau įtakojamas tam tikrų asmenų interesų
Kita nuomonė	7	7	100%	0	0%	Ne tik tai tiesiogiai įtakoja privatizavimo procesą, bet ir korupciniai ryšiai.
Viso	36	20	56%	16	44%	

PRIVATIZACIJOS VEIKSNIAI

VEIKSNYS	TIKSLAS	APBENDRINIMAS
Pragmatinis	Gerinti valstybinio valdymo sistemą	Protingai atlikta privatizacija didina visuomeninių paslaugų srities ekonominį efektyvumą
Ideologinis	Mažinti valstybinio valdymo mastą	Valstybinis valdymas tapo pernelyg valdingas, per daug kišasi į žmonių gyvenimą ir kelia pavojų demokratijai. Vyriausybės priimami sprendimai susiję su politika, todėl susilaukia mažesnio pasitikėjimo nei sprendimai, kuriuos siūlo laisvoji rinka
Komercinis	Plėsti privatųjų sektorių	Vyriausybės išlaidos sudaro stambų ekonomikos sektorių, vis didesnė jų dalis turėtų tekti privačioms firmoms. Valstybinės įmonės ir kapitalas gali būti panaudoti privačiojo sektoriaus reikmėms
Populistinis	Tobulinti visuomeninį aparatą	Visuomeninių paslaugų srityje žmonėms turi būti suteiktas pasirinkimas. Jiems turi būti suteikta galimybė apibrėžti ir sukonkretinti savo poreikius, įvertinti bendruomeniškumą, vis labiau pasitikėti šeima, bendruomene, bažnyčia, etninėmis arba savanoriškomis asociacijomis ir vis mažiau remtis biurokratinėmis struktūromis
Ekonominis	Mažiau pasitikėti Vyriausybe	Didėjantis pragyvenimo lygis leidžia žmonėms patiems rūpintis savo reikalais ir jie tampa daug jautresni privatizacijai

Šaltinis: Obrazcovas V. Bendra privatizacijos prielaidų charakteristika // Viešoji politika ir administravimas. 2004. Nr. 9. P. 15

BVP STRUKTŪROS POKYČIAI 1990 – 1996 M.

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996
Pramonė	54	55,7	39,4	30,4	25,8	29	28,3
Žemės ūkis ir miškininkystė	25,2	19,2	11,6	11	7,3	9,3	11,4
Statyba	10,1	4,7	9,3	7,8	8,7	6,7	7,1
Paslaugos	10,7	20,4	39,7	50,8	58,2	55	53,2

Šaltinis: Solnyškinienė J. Privatizacija rytų ir vidurio Europos šalyse - esminis nuosavybės struktūros transformavimo veiksnys // Transformacijos Rytų ir Centrinėje Europoje: mokslo darbai / Klaipėdos universitetas. - Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2004. P.208